

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Barbora Nováková

Rod Schaumburg-Lippe v českých zemích za druhé světové války

**Princely Family zu Schaumburg-Lippe in the Czech lands during
the Second World War**

Praha 2017

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Václav Horčíčka, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala za vedení práce prof. PhDr. Václavu Horčíčkovi, Ph.D., za jeho cenné rady a připomínky. Dále děkuji PhDr. Markétě Česákové za její ochotu zpřístupnit mi materiál Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, bez níž by tato práce nemohla vzniknout. Děkuji rovněž svým kolegům ve Vojenském ústředním archivu, jmenovitě panu Ivanu Urminskému, Janu Zámečnickovi a především Pavlu Heřmánkovi, jenž se stal mým „dvorním“ kritikem a rádcem. Nesmím zapomenout ani na své přátele-historiky Jiřího Jiráčka, Vlastimila Křišťana, Julii a Veroniku Jägerovy, Karla Klímu, Ondřeje Crháka a Marka Jandáka za jejich psychickou podporu a rady. V neposlední řadě děkuji své rodině.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 9. 8. 2017

Podpis

Abstrakt

Diplomová práce se zaměřuje na analýzu životních osudů a postojů příslušníků říšsko-německé šlechtické rodiny Schaumburg-Lippe, vlastníci v letech 1842-1945 náchodské panství, a česko-německého soužití v 1. polovině 20. století. První kapitola je věnována 19. století a osobě prince Wilhelma. Jejím cílem je poukázat na postoje a skutky dotyčného, jež hrály důležitou roli při rodící se česko-německé „symbióze“. Druhá kapitola se zabývá velkostatkem Náchod a jeho majitelem princem Friedrichem v meziválečném období. Výše uvedená „symbióza“ je zde zkoumána na problematice pozemkové reformy jako nejdůležitějšího aspektu 20. a počátku 30. let. Hlavní předmět bádání začíná kapitolou třetí a pojednává o životě rodiny a česko-německém soužití v období druhé světové války. Soustředí se na otázky: zda Schaumburgové využili nacistické okupace a vytvoření Protektorátu ke svému prospěchu, zda se změnilo jejich chování vůči českému okolí, dále jak prožívali válečné události a jaký byl jejich vztah k nacistickému režimu a představitelům okupační moci. Poslední část diplomové práce je věnována životnímu osudu prince Leopolda za druhé světové války, především jeho věznění za urážlivý výrok na adresu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha po uskutečnění atentátu na jeho osobu. Základní prameny, o které se výzkum opírá, jsou archiválie uložené v Rodinném archivu Schaumburg-Lippe v Zámrsku.

Klíčová slova:

Schaumburg-Lippe, princ Friedrich, princ Leopold, říšskoněmecká šlechta, Náchod, druhá světová válka, česko-německé soužití

Abstract

The aim of this thesis is to analyse the life and attitudes of members of the German Reich aristocratic family Schaumburg-Lippe, who owned the Náchod estate in the Czech lands between 1842-1945, and Czech-German coexistence in the first half of 20th century. The first chapter is focused on the 19th century and the person of prince Wilhelm. Its goal is to highlight prince's attitudes and actions, which played an important role in forming the Czech-German „symbiosis“. The second chapter deals with the topic of Náchod estate and its owner prince Friedrich in the interwar period. The „symbiosis“ is examined through the prism of the Land reform as the most important aspect of the 1920's and the beginning of 1930's. The main area of the interest of this thesis, which deals with the family's lives and Czech-German coexistence during Second World War, is addressed from the third chapter on. This part is focused on the question whether Schaumburgs used the occupation of Czechoslovakia by Nazi Germany and establishment the Protectorate for their benefit, whether they changed their behaviour towards the Czech people, how they experienced and described the events of the war and what was their relationship to the Nazi regime and the representatives of the occupation's administration. The last part of the thesis analyses the life of prince Leopold during Second World War, mainly his imprisonment resulting from his insulting statement addressed to the address to the Deputy Reich Protector Reinhard Heydrich after the assassination attempt of 1942. The author used as the primary source for this work mostly the archives from the Family archive Schaumburg-Lippe in Zámorsk.

Key words:

Schaumburg-Lippe, Prince Friedrich, Prince Leopold, German Reich aristocracy, Náchod, Second World War, Czech-German coexistence

Obsah

Úvod	7
1. Princ Wilhelm a rodina Schaumburg-Lippe v českých zemích v 19. století.....	12
2. Princ Friedrich a rodina Schaumburg-Lippe v českých zemích v meziválečném období.....	17
2. 1. Friedrichovo mládí a první světová válka (1868-1918).....	17
2. 2. Meziválečné období (1918-1937).....	18
<i>Pozemková reforma</i>	19
<i>Období 30. let</i>	28
3. Princ Friedrich a rodina Schaumburg-Lippe v českých zemích za druhé světové války.....	32
3. 1. Krizový rok 1938.....	32
3. 2. „Válečný prožitek“ (1939-1945)	36
<i>Rok 1939</i>	36
<i>Rok 1940</i>	40
<i>Rok 1941</i>	43
<i>Rok 1942</i>	45
<i>Rok 1943</i>	48
<i>Rok 1944</i>	51
<i>Rok 1945</i>	54
<i>Odsun a konfiskace</i>	56
3. 3. Jednání s okupačními orgány (1939-1944).....	61
3. 4. Styky s představiteli okupační moci (1939-1944).....	65
3. 5. Hospodářství (1939-1943).....	66
4. Leopold princ zu Schaumburg-Lippe	69
4. 1. Občanská profese (1937-1942).....	70
4. 2. Vazba a soudní přelíčení (1942-1943).....	74
4. 3. Vojenská služba (1943-1945).....	85
4. 4. Konec války a poválečný život.....	88
Závěr	90
Použitá literatura	95

Úvod

Zájem o životní osudy příslušníků říšskoněmecké šlechtické rodiny Schaumburg-Lippe, vlastníci náhodské panství, resp. velkostatek v letech 1842-1945, byl, a bohužel stále je, na okraji zájmu vědeckého bádání. Je tomu tak i přesto, že tato problematika nabízí zajímavý pohled na česko-německé soužití, zejména v 1. polovině 20. století, kdy rozpadem mnohonárodnostní monarchie došlo ke vzniku samostatného československého státu, v němž se náhle změnilo vzájemné postavení Čechů a Němců a německé obyvatelstvo se ocitlo v pozici menšiny. V případě Schaumburgů byla tato změna poměrů o to zásadnější, že jejich majetek se nacházel v ryze českém kraji.

Největší pozornosti se dostalo princovi Wilhelmovi, jenž náhodské panství spravoval od počátku 60. let 19. století až do své smrti roku 1906. Nicméně tento zájem nebyl vyvolán ani tak jeho osobou jako spíše událostmi té doby a prostředím, v němž rodina žila. Jedná se zejména o prusko-rakouskou válku, jež bezprostředně zasáhla Náchod a jeho okolí, a o život a dílo spisovatelky Boženy Němcové.

Problematika říšskoněmecké šlechty v českých zemích je však obecně téměř nezpracována. Cílem diplomové práce je proto snaha vyplnit tuto mezeru a rozšířit povědomí nejen o této šlechtické rodině samotné, ale rovněž na jejím příkladu ukázat projevy i možné limity česko-německé „symbiózy“¹, a to s důrazem na druhoválečné období. V popředí zájmu budou především otázky: Využili, a případně jakým způsobem, Schaumburgové okupaci českých zemí a vytvoření Protektorátu ke svému prospěchu? Změnilo se nějak jejich chování vůči českému okolí? Jaký byl jejich vztah k nacistickému režimu a představitelům okupační správy? Poslední a patrně nejdetailněji analyzovanou otázkou bude: Jak prožívali válečné události?

Výzkum je zaměřen na osobu prince Friedricha a jeho syna prince Leopolda. V případě Friedricha je tato volba zcela logická, neboť byl v letech 1906-1945 majoritním pánem náhodských držav. Nicméně je nutné upozornit na jeden důležitý fakt. Ačkoliv se jeho jméno objevuje v názvu dvou kapitol, nelze je považovat za čistou biografii. Součástí těchto kapitol je totiž i analýza majetkoprávních záležitostí a hospodářských otázek. Navíc, zejména pro období Protektorátu, pochází nejvíce dochovaného materiálu od jeho choti Antoinetty, a to v podobě korespondence adresované synu Leopoldovi, v níž o Friedrichovi bývají jen

¹ Termín je převzat z dobové zprávy zlínského Oberlandratu, citované v kapitole 3, str. 37-38.

zmínky. Část, věnovaná životu prince Leopolda je již čistě biografická. Důvod, proč se předmětem bádání nestal princ Christian jako budoucí majitel, je prostý: v Rodinném archivu v Zámrsku se nenachází dostatek materiálu pro vytvoření plnohodnotné kapitoly. Naopak v případě Leopolda je dochovaných archiválií poměrně značné množství.

Z hlediska metodologie se jedná o analýzu archivního materiálu, jež je doplněna sekundární literaturou. Při analýze válečného prožitku rodiny bude provedeno srovnání s náladami obyvatelstva v Říši či sudetských Němců, vždy však bude brán zřetel na to, jak moc si byly tamější podmínky vzájemně podobné. Při některých událostech bude analyzováno, do jaké míry přejímali jazyk nacistické propagandy a názory na soudobou nacistickou politiku v okupované Evropě.

Strukturu práce tvoří celkem čtyři části, z nichž první dvě předchází jádru výzkumu. První kapitola se týká příchodu šlechtické rodiny do náchodského kraje a je v ní kladen důraz především na osobu prince Wilhelma. Cílem je poukázat na povahu, postoje a skutky dotyčného jako byl vztah k hospodářství, vztah k okolí, Čechům a češtině. Přestože účel kapitoly je pouze informativní a opírá se jen o literaturu, měla by zároveň čtenáři odhalit základy vznikající „symbiózy“ německé šlechty a českého obyvatelstva, jež se utvářela a projevovala po celou dobu působení rodiny Schaumburg-Lippe na náchodském panství. Seznámení s tímto prostředím je důležité i z toho důvodu, že s velkou pravděpodobností ovlivňovalo také pozdější postoje a skutky prince Friedricha.

Druhá kapitola se zabývá rodinou Schaumburg-Lippe v meziválečném období. Obsahuje i menší oddíl k životu Friedricha v letech 1868-1918. Důvodem, proč tento oddíl není zahrnut v kapitole pojednávající o 19. století, je snaha o ucelenost jednotlivých tematických částí. Výše zmíněná „symbióza“ je zde zkoumána na problematice pozemkové reformy jako nejzásadnějšího aspektu dvacátých a počátku třicátých let. Druhá důležitá oblast vztahující se k soužití Čechů a Němců v 2. polovině 30. let, tedy sudetoněmecké hnutí a jeho politika, nemohla být kvůli absenci deníků a dopisů z let 1935-1938 nijak analyzována a pro tuto chvíli není jasný tehdejší postoj rodiny k dění v pohraničí. Pro tato léta tak bude alespoň stručně nastíněna problematika jiná, týkající se obrany československého státu a s tím spojeného budování pohraničního opevnění, které zasáhlo i pozemky patřící Schaumburgům.

Samotné jádro diplomové práce začíná kapitolou třetí a pojednává o životě rodiny i česko-německém soužití za druhé světové války. Pokud nezapočteme část pojednávající o roku 1938, jež byla do této kapitoly přičleněna pro svou odlišnost od poklidnějších meziválečných let, je jádro tvořeno celkem čtyřmi podkapitolami zabývajícími se různými stránkami daného období. Největší a nejdůležitější obsahuje analýzu tzv. „válečného prožitku“, tedy

reakcí na konkrétní válečné události. Tato část je pojata zcela chronologicky, tak jak probíhala válka. Následující tři podkapitoly jsou tematické. Zabývají se jednáními s okupačními orgány, styky s představiteli okupační moci a hospodářskými otázkami.

Závěrečná část práce je věnována osudu prince Leopolda za druhé světové války. Především pak jeho působení na Říšských drahách a pozdějšímu věznění za urážlivý výrok na adresu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha po uskutečnění atentátu na jeho osobu.

Problematika šlechty v českých zemích se v poslední době stala poměrně společensky akcentovaným tématem a předkládaná diplomová práce se tak zapojuje do nynějšího proudu bádání o vztahu šlechty v českých zemích a státu a společnosti. Kromě děl spíše encyklopedického charakteru,² vznikají na toto téma nejen vysokoškolské práce,³ ale zejména odborné publikace.⁴ Značná část z nich se však mnohdy zaměřuje na šlechtu pročesky smýšlející.⁵

Zmínky o říšskoněmecké šlechtické rodině Schaumburg-Lippe je možné nalézt v uvedených „encyklopedických“ dílech, nicméně se drží již nastíněného trendu, tj. největší pozornost se věnuje princovi Wilhelmu a jeho syn často bývá zmiňován jen jako majitel náchodských držav v letech 1906-1945, který při pozemkové reformě přišel o část majetku. Pro základní seznámení se s osobou prince Friedricha tak byly využity především medailonky uvedené v regionálních novinách⁶ při příležitosti oslavy princova jubilea. Tato absence podrobnějších zdrojů velmi ztěžovala počátky samotného bádání a především uchopení celé problematiky. Přesto existují dvě sekundární díla, která byla při výzkumu osudu členů rodiny nápo-

² MAŠEK, Petr, *Modrá krev: minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha, Mladá fronta, 1999. STELLNER, František - ŽUPANIČ, Jan - FIALA, Michal, *Encyklopedie knížecích rodů země Koruny české*, Praha, Aleš Skřivan ml., 2001.

³ KOZLOVÁ, Tereza, *Max Egon zu Hohenlohe-Langenburg a Československo*, diplomová práce, Praha, 2016. KUČEROVÁ, Kateřina, *Deklarace zástupců české šlechty na obranu československého státu a národa v letech 1938-1939*, bakalářská práce, Brno 2012. JELÍNKOVÁ, Dita, *Šlechta v proměnách. Transformace sociálních, politických a ekonomických struktur v letech 1918-1948*, dizertační práce, Pardubice 2015. LEBEDOVÁ, Monika, *Šlechta v éře první republiky*, diplomová práce, Pardubice, 2009.

⁴ GLASSHEIM, Eagle, *Urození nacionalisté. Česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století*, Praha, Garamond, 2012. HAZDRA, Zdeněk, *Šlechta ve službách Masarykovy republiky. Mezi demokracií a totalitními režimy*, Praha 2015. HAZDRA, Zdeněk - HORČIČKA, Václav - ŽUPANIČ, Jan (ed.), *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*, Praha, Ústav pro studium totalitních režimů, 2011. HORČIČKA, Václav - ŽUPANIČ, Jan, *Šlechta na křižovatce: Lichtenštejnové, Schwarzenbergové a Colloredo-Mannsfeldové v 1. polovině 20. století*, Praha, Pankrác, 2017. HOŘEJŠ, Miloš a kol., *Jiří Kristián z Lobkovicz. Aristokrat s duší závodníka. Kapitoly z dějin české aristokracie a automobilismu*, Praha, 2014. HORÁK, Ondřej, *Lichtenštejnové mezi konfiskací a vyvlastněním: příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*, Praha, Libri, 2010

⁵ Výjimku tvoří například: JELÍNKOVÁ, Dita, *Transformace životní reality Alfonse Clary-Aldringena v postimperiálním světě: postoje, strategie, konsekvence*, in: HAZDRA, Zdeněk - HORČIČKA, Václav - ŽUPANIČ, Jan (ed.), *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*, Praha, Ústav pro studium totalitních režimů, 2011. KOZLOVÁ, Tereza, *Max Egon zu Hohenlohe-Langenburg a Československo*, diplomová práce, Praha, 2016

⁶ *Náchodské listy, U nás.*

mocná. Tou první je kniha o princovi Wilhelmovi z pera Otto Elstera, jež vznikla roku 1906 na žádost jeho syna Friedricha.⁷ Jelikož se jedná o oslavné dílo, je nutné k němu přistupovat kriticky. Nicméně mnohem důležitější je kniha německého historika Alfreda Gottwalda⁸ popisující osudy několika železničářů, kteří nějakým způsobem vystoupili proti nacistickému režimu, a v níž je jedna z kapitol věnována rovněž princovi Leopoldovi.

Základem pro celý výzkum se tak stala analýza archivního materiálu, uloženého zejména v Rodinném archivu Schaumburg-Lippe v SOA Zámrsk. Přístupnost tohoto rodinného archivu je však pouze částečná a je možné, že se v něm nachází ukryty další dokumenty ke sledované problematice. Pro účely práce byl čerpán materiál zejména z fondu prince Friedricha (1868-1945), jeho druhé ženy Antoinetty (1885-1963) a jejich syna Leopolda (1910-2006). Nejcennějším materiálem tohoto archivu je dochovaná osobní korespondence, vedená mezi rodinnými příslušníky. Základem diplomové práce se proto stala analýza na 360 dopisů z let 1938-1945,⁹ jež umožnily studovat a posuzovat postoje a názory jednotlivých příslušníků rodiny na probíhající události, i jejich následné porovnávání, a to jak mezi členy samotnými, tak v průběhu času. Dochovaný materiál je významný především tím, že zachycuje komunikaci mezi úzkým kruhem rodiny, jehož členové měli mezi sebou dobré vztahy a ve svých výpovědích byli poměrně otevření. I v tomto případě je nicméně nutné brát v úvahu určitou míru autocenzury, a to zejména u Leopoldových dopisů z vězení z let 1942-1943.

Určitým problémem při práci s dopisy byl fakt, že se jednalo o osoby, jejichž vzájemná komunikace nebyla odkázána pouze na písemnou podobu, ale často se osobně setkávaly. Některá problematika je tak v dopisu pouze „nakousnuta“, ale její vyřešení už zmíněno není, jelikož bylo projednáno ústně. To, a samozřejmě i fakt, že se některé dopisy nedochovaly, vedou někdy k roztržitosti informací. Počínaje rokem 1943 byl také výzkum komplikován klesající četností dopisů.¹⁰ V případě Leopolda je dochovaná korespondence poměrně neucelená i pro válečná léta 1939-1942, kdy princ působil u Říšských drah. Z tohoto důvodu byla velmi nápomocna kniha Alfreda Gottwalda, citující Leopoldův dopis z června 1943, v němž mapuje právě své předchozí působení u Říšských drah.

Z Rodinného archivu byl čerpán materiál také pro problematiku pozemkové reformy, jedná se o majetkoprávní záležitosti uložené ve fondu prince Friedricha, jež byly doplněny archiváliemi z fondů Národního archivu (Svaz československých velkostatkářů, Státní po-

⁷ ELSTER, Otto, *Wilhelm, Prinz zu Schaumburg-Lippe, Edler Herr zu Lippe, Graf zu Schwalenberg und Sternberg... geb. 12. XII. 1834, gest. 4. IV. 1906. Ein Bild seines Lebens und Wirken*, Neustadt an der Mettau, 1906.

⁸ GOTTWALDT, Alfred, *Eisenbahner gegen Hitler: Widerstand und Verfolgung bei der Reichsbahn 1933-1945*, Wiesbaden, Marixverlag, 2009

⁹ Psány německy kurentem, v případě Antoinetty latinkou.

¹⁰ Pro rok 1944 je zachováno pouhé torzo, z posledního roku války byly k dispozici pouze dopisy Christiana adresované jeho otcí a nevlastní matce.

zemkový úřad - vlastnické soubory) a pro 2. polovinu 30. let také fondy Vojenského ústředního archivu (Ředitelství opevňovacích prací, Ženíšská skupinové velitelství V a Ředitelství vojenských lesních podniků).

Pro období druhé světové války byla osobní korespondence Rodinného archivu doplněna materiálem z fondů Národního archivu (Státní tajemník u říšského protektora, Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu a Úřadu říšského protektora - dodatky s priority) a Vojenského ústředního archivu (Ředitelství opevňovacích prací a RSHA - obsahující denní zprávy SD o náladách obyvatel Říše).

V případě kapitoly věnované princovi Leopoldovi posloužil pro studium také materiál z německého Bundesarchivu, v němž je uložen záznam z přelíčení před zvláštním soudem v Berlíně.

Kromě archivů a literatury byl využit i dobový regionální tisk (Náchodské listy, U Nás, Pochodeň).

Poslední připomínky k úvodu se týkají jazykového úzu. Jména příslušníků rodiny se v archiváliích i literatuře objevují jak v počeštěné, tak i německé formě. Protože se jedná o říšskoněmeckou rodinu, jež mezi sebou komunikovala německy, bylo upuštěno od počešťování, a to i v případě prince Wilhelma, jehož jméno se v literatuře i v názvu fondu v Zámrsku uvádí česky Vilém. Slova se subjektivním zabarvením či významnější vyjádření jsou uváděna i v originálním znění, neboť do češtiny mohou být někdy překládána různými variantami, z nichž byla vybrána pouze jedna, pokud možno nejlépe odpovídající. Uvedení německého originálu je tak pojistkou před jakýmkoliv, byť nevědomým, zkreslením jednotlivých výroků.

1. Princ Wilhelm a rodina Schaumburg-Lippe v českých zemích v 19. století

Počátky rodu Schaumburg-Lippe sahají do roku 1647, kdy se tato větev oddělila od německého rodu Lippe a založila nové hrabství, jež se roku 1807 přetvořilo na suverénní knížectví. V něm se téhož roku ujal vlády kníže Georg Wilhelm. Roku 1842 uzavřel schaumburský kníže kupní smlouvu na náchodské panství s tehdejším majitelem Karlem Octaviem zur Lippe-Wießenfeld (či Lippe-Biesterfeld)¹¹ pocházejícím z jiné větve rodu Lippe, a to za 2 230 000 zlatých.¹²

O rok později byl Georgu Wilhelmovi císařem Ferdinandem I. propůjčen inkolát pro Čechy a přináležející země a uděleno právo užívat všech svobod a oprávnění, např. kupovat či jinak získávat statky a moci s nimi zacházet jako každý jiný oprávněný držitel majetku českého království.¹³

Z manželství s princeznou Idou zu Waldeck und Pyrmont vzešli vedle čtyř dcer i dva synové, mezi něž se rozhodl rozdělit své državy. Prvorozený syn Adolf I. Georg (nar. 1817) se měl stát nástupcem na knížecím trůnu, kdežto s druhorozeným Wilhelmem (nar. 1834) byla 31. října 1857 uzavřena darovací smlouva, podle níž se měl princ stát majitelem panství náchodského a chvalkovického, ovšem s tou podmínkou, že tento majetek bude tvořit fideikomis¹⁴, tj. svěřenectví, sekundogenitury knížecího rodu Schaumburg-Lippe.¹⁵ Držby v Čechách se však Wilhelm ujal teprve o tři roky později, na základě otcovy závěti z 1. prosince 1860.¹⁶

Mezitím v letech 1857-1860 získával zkušenosti správou knížecích statků Darda, Miklos a Veröcze v Uhrách a Slavonii. Svou pozornost zaměřoval zejména na zkvalitnění komunikací, byly vypracovány plány na regulaci Drávy a stavby železnice Esseg-Agram.¹⁷ Ačkoliv

¹¹ Který sám koupil panství jen o dva roky dříve od sestry Kateřiny Vilemíny Zaháňské kněžny Marie Louisy Pavlínny.

¹² SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Jiří Vilém kníže zu Schaumburg-Lippe (1787-1860), majetkové záležitosti, str. 19.

¹³ SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Jiří Vilém kníže zu Schaumburg-Lippe (1787-1860), vyznamenání, medaile, diplomy, ocenění, str. 9.

¹⁴ Fideikomis zajišťoval nedělitelnost majetku, jenž nepatřil pouze současnému majiteli, ale všem budoucím nástupcům.

¹⁵ SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Vilém princ zu Schaumburg-Lippe (1834-1906), majetkoprávní záležitosti, str. 269.

¹⁶ SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Ida princezna zu Schaumburg-Lippe (1824-1894), majetkoprávní záležitosti, str. 68.

¹⁷ ELSTER, Otto, *Wilhelm, Prinz zu Schaumburg-Lippe, Edler Herr zu Lippe, Graf zu Schwalenberg und Sternberg... geb. 12. XII. 1834, gest. 4. IV. 1906. Ein Bild seines Lebens und Wirken*, Neustadt an der Mettau, 1906, str. 15.

se o svěřený majetek staral svědomitě, stejně jako řadu jiných šlechticů jej lákal spíše vojenský život. Svou vojenskou dráhu započal již roku 1853 jako poručík knížecího mysliveckého praporu.¹⁸ Na podzim 1857 měl v úmyslu vstoupit do služeb rakouských. Místo toho jej však otec poslal do Uher. Teprve po dvou letech se princovi jeho sen splnil. V květnu 1859 jej císař jmenoval rytmistrem c. a k. dragounského pluku knížete Windischgrätze Nr. 7 a zároveň byl odvelen jako ordonanční důstojník na hlavním velitelství.¹⁹ Ihned se zapojil do bojů v severní Itálii, kde se mimo jiné zúčastnil prohrané bitvy u Magenty.²⁰ Po šesti týdnech služby se vrátil zpět do Dardy. Jelikož se zdálo, že bude správou uherských statků pověřen ještě na nějaký čas a v tuto chvíli neměl o vojenskou službu zájem, byl na svou žádost výnosem z 28. září 1860 propuštěn na dovolenou na dobu neurčito.²¹

O několik týdnů později ale jeho otec zemřel a Wilhelm se proto ujal slíbených držav v Čechách. Pro zřízení fideikomisu si princ musel vyžádat nejen souhlas vládnoucího knížete a všech mužských potomků knížecí domu, ale také povolení rakouského císaře. Celý proces ovšem probíhal velmi pomalu. Definitivní potvrzení od knížecí vlády v Bückeburgu a také od císaře obdržel Wilhelm až roku 1873.²²

Jako mladý muž se princ pochopitelně nevěnoval pouze hospodářským a majetkoprávním záležitostem. Roku 1862 se oženil s princeznou Bathildis Amalgunde von Anhalt-Dessau. V manželství se narodilo celkem osm dětí: Charlotta (nar. 1864)²³, Franz Joseph (nar. 1865)²⁴, Friedrich (nar. 1868), Albrecht (nar. 1869)²⁵, Maxmilián (nar. 1871)²⁶, Bathildis (nar. 1873)²⁷, Adelheid (nar. 1875)²⁸ a Alexandra (nar. 1879).

¹⁸ ELSTER, O., *Wilhelm*, str. 4.

¹⁹ Tamtéž, str. 20-21.

²⁰ SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Jiří Vilém kníže zu Schaumburg-Lippe (1787-1860), korespondence, str. 63.

²¹ ELSTER, O., *Wilhelm*, str. 25-26.

²² Tamtéž, str. 34-35.

²³ Roku 1886 vzala prince Wilhelma von Württemberg, od roku 1891 krále württemberského.

²⁴ Jeho kmotrem se stal samotný rakouský císař, který o rok později dokonce při své cestě z Prahy do Vídně přenocoval na zámku v Ratibořicích SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Vilém princ zu Schaumburg-Lippe (1834-1906), oddanost císařskému dvoru Habsburků ve Vídni, str. 228. Franz Joseph zemřel roku 1881 v pouhých patnácti letech na záškrt. SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Franz Josef princ zu Schaumburg-Lippe (1865-1881), str. 597.

²⁵ Roku 1897 se oženil s Elsou vévodkyní von Württemberg. SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Albrecht princ zu Schaumburg-Lippe (1869-1942), str. 802.

²⁶ Jeho chotí se stala Olga vévodkyně von Württemberg. SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Maxmilián princ zu Schaumburg-Lippe (1871-1904), str. 807. Zemřel předčasně roku 1904 v lázních Abbazia. SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Maxmilián princ zu Schaumburg-Lippe (1871-1904), str. 810.

²⁷ Roku 1895 byla provdána za vládnoucího knížete Friedricha zu Waldeck und Pyrmont. SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Bathildis ml. princezna zu Schaumburg-Lippe (1873-1962), str. 811.

²⁸ Roku 1898 si vzala za muže prince Ernsta von Sachsen-Altenburg. SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Adelheid princezna zu Schaumburg-Lippe (1875-1971), str. 816.

V polovině 60. let mu také zahraniční politika, zejména Pruska, umožnila se navrátit k vojenské kariéře. Roku 1864 propukla dánsko-německá válka o Šlesvicko a Holštýnsko. Pro Wilhelma i jeho manželku nastala zvláštní situace, neboť dánský král Kristián byl Bathildini-
ným strýcem a Wilhelm si tak musel vybrat mezi osobními sympatiemi (Kristiána měl z celého srdce rád), nebo vlasteneckým cítěním, umocňovaným skutečností, že byl důstojní-
kem rakouské armády, jejíž jednotky se bojů účastnily. On sám by se zřejmě nakonec rozhodl
dostát své vojenské povinnosti a připojit se ke svým windischgrätzským dragounům, ale jeho
manželka si nepřála, aby bojoval proti její rodině.²⁹

Jen o dva roky později nicméně propukla válka další, tentokrát prusko-rakouská. Wilhelm od počátku stál na straně Rakouska s přáním aktivně se zapojit. V napjaté atmosféře Bathildis raději s dětmi opustila Čechy a odjela do Dessau.³⁰ Císař princově žádosti vyhověl a přikázal mu hlásit se u hlavního stanu 3. armádního sboru v Brně u arcivévody Ernsta.³¹ Dne 21. června začal pochod rakouské Severní armády z Moravy do Čech směrem k Josefovu. O šest dní později se Wilhelm nacházel v Miletíně, kde obdržel první zprávy o bojích u Náchoda, České Skalice a Svinišťan. Tyto bitvy probíhaly převážně na princových pozemcích a není divu, že se obával značných škod. Boje však našťastí trvaly jen krátce, a proto došlo velmi rychle k nastolení opětovného pořádku. Velkou zásluhu na tom měli i zámeční úředníci a sluhové, kteří v kritických chvílích zůstali na svých místech. Kromě hospodářství byly způsobeny škody i náhodskému zámku, v jehož prostorách se nacházel vojenský lazaret. Jím prošlo přes 1 000 zraněných a byl rozpuštěn teprve v únoru příštího roku. Z podnětu princezny Bathildis byl na konci zámecké aleje zřízen vojenský hřbitov.³²

Wilhelm se do Ratibořic vrátil až v polovině října roku 1866. Mezinárodní politická situace se konečně natolik uklidnila, že se mohl začít naplno věnovat svému velkostatku. Již po převzetí majetku zahájil rozsáhlou reorganizaci správy. Nyní byl rozhodnut provést určitá zásadní modernizační opatření v oblasti hospodářství. Roku 1874 se začalo s projektováním závlahového systému, který podstatně zvýšil výnos luk. Meliorizace se dokonce stala natolik proslulou, že do Ratibořic jezdily exkurze předních zemědělských odborníků, aby se s tímto systémem seznámily. Za toto dílo nakonec velkostatek obdržel roku 1888 na Světové výstavbě v Paříži vysoké vyznamenání.³³ Dařilo se mu rovněž v chovu ovcí, jejichž vlna byla tehdy

²⁹ JÁNSKÝ, Zdeněk, *Generál jízdy Vilém princ ze Schaumburg-Lippe*, Hradec Králové, Komitét pro udržování památek z války 1866, 2006, str. 8.

³⁰ ELSTER, O., *Wilhelm*, str. 58.

³¹ SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Vilém princ zu Schaumburg-Lippe (1834-1906), vojenská kariéra, str. 144.

³² JÁNSKÝ, Z., *Generál*, str. 10-11.

³³ MÜHLSTEIN, Ludvík, *Česká Skalice. Ratibořice*, město Česká Skalice, 1996, str. 26.

velmi výhodným artiklem.³⁴ V říjnu 1890 byl princ porotou Všeobecné zemědělské a lesnické výstavy ve Vídni jako nejvyšší vyznamenání udělen čestný diplom za vynikající výsledky v chovu ovcí.³⁵

Kromě zemědělství kladl princ důraz i na rybníkářství, lesní hospodářství a zejména stavbu silnic. Zlepšením a rozšířením komunikací v okolních oblastech se Wilhelm zabýval se značnou intenzitou. Tato problematika mu nebyla nijak cizí, neboť podobnou činnost vykonával také při svém působení v Dardě. Kvalita náhodským silnic byla oceňována podobně jako meliorizace. Roku 1903 přijel do Ratibořic ministerský rada baron von Weber-Ebenhof, ježmuž bylo podřízeno oddělení říšských silnic, který označil princovy cesty za „*vysokou školu ve stavbě silnic*“³⁶ a byl nakloněn tomu, aby se i pro říšské komunikace využívala stejná metoda.³⁷

Wilhelmova vojenská kariéra pokračovala také v mírové době, i když jen ve formě povyšování jako ocenění jeho služeb a oddanosti. Roku 1885 byl princ jmenován nejprve generálmajorem³⁸, roku 1890 polním podmaršálem³⁹ a rok později generálem jezdeckým.⁴⁰ Nelze však říct, že by se spokojil jen s nečinným udělováním poct. Roku 1879 například žádal velitelství X. divize pěších pluků v Josefově, aby se ještě mohl účastnit jejich vojenských manévřů a cvičení, aby alespoň tímto způsobem držel krok s novinkami a pokroky v oblasti vojenské odbornosti. Díky tomu by tak mohl být v případě války ještě „využitelný“ v aktivní službě.⁴¹

Kromě výše zmíněných záležitostí hospodářských a vojenských je nutné zmínit ještě jednu oblast, pro celou práci vlastně tu nejdůležitější, a to je tzv. česko-německá „symbióza“. Rodina Schaumburg-Lippe jako říšskoněmecká žila v kraji ryze českém a bylo na ní, k jaké politice soužití se rozhodne, zda ke konfrontační či mírumilovné. Wilhelm se rozhodl pro možnost druhou. Roku 1883 se stal vychovatelem princů Albrechta a Maxmiliána Jiří Stanislav Guth-Jarkovský⁴², jenž měl naplnit představy zámeckého pána, aby se princové naučili

³⁴ JÁNSKÝ, Z., *Generál*, str. 6.

³⁵ SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Vilém princ zu Schaumburg-Lippe (1834-1906), vyznamenání a ocenění: medaile, diplomy, čestné hodnosti, str. 134.

³⁶ V orig. *Hochschule des Straßenbaus*.

³⁷ ELSTER, O., *Wilhelm*, str. 107.

³⁸ SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Vilém princ zu Schaumburg-Lippe (1834-1906), vojenská kariéra, str. 146.

³⁹ Tamtéž, str. 146.

⁴⁰ Tamtéž, str. 148.

⁴¹ Tamtéž, str. 145.

⁴² Guth-Jarkovský přijal místo vychovatele po svém univerzitním studiu filozofie v Praze a Ženevě. Později se stal gymnazijním profesorem. Po vzniku republiky byl jmenován odborným radou prezidentské kanceláře. V této funkci měl na starosti hradní protokol a agendu udělování řádu Bílého lva. Od roku 1896 byl členem Mezinárodního olympijského výboru, v letech 1900-1929 předsedou Českého, resp. Československého olympijského výboru. Předsedou se stal také Klubu československých turistů a redaktorem jeho časopisu Turista. Byl rovněž spiso-

češtině.⁴³ Sám Guth-Jarkovský vzpomínal, že se vrchnost neuzavírala stykům s okolím, mladí princové si hráli s hochy z okolních vesnic na vojáky a na zámcích byli nejednou hosty důstojníci z Josefova a Hradce Králové, starostové, úředníci či faráři. Nebylo výjimkou, že konverzace probíhaly v češtině. Sám Wilhelm si přál naučit se česky, ale do jisté míry jej limitovala vada sluchu způsobená pádem z koně. Nicméně určité znalosti jazyka měl a občas se sám česky do konverzace zapojil. Guth-Jarkovský rovněž vzpomínal, že na dvoře se nikdy netupila česká národnost. Přestože princ nesouhlasil s politickým postupem českého národa, o kulturních snahách Čechů mluvil vždy s úctou.⁴⁴ V politice zastával postoj trvalého uklidnění a odsuzoval jakékoliv jednostranné snahy, ať Čechů, tak Němců.⁴⁵

Ve svém okolí proslul princ svou vřelostí a mecenášstvím. Starost o raněné během prusko-rakouské války nebyla jejich jediným projevem. Často se na něho obraceli lidé ocitnuvší se v nouzi, vdovy, poručníci sirotků a jiní, žádající o finanční půjčku, peněžité dar či jinou pomoc a vždy se jim od prince dostalo účinné pomoci.⁴⁶ Jako voják byl podporovatelem různých veteránských spolků a založil Ústřední spolek pro udržování válečných pomníků z roku 1866. Péče se netýkala jen hrobů rakouských, ale rovněž pruských a saských.⁴⁷

Poslední léta jeho života ovládala práce, jež byla zřejmě i lékem na zármutek ze smrti Bathildy, která zemřela roku 1902. Snažil se, aby do své smrti splnil všechny plány a mohl předat své panství v pořádku a co nejlepším stavu. Princ Wilhelm zu Schaumburg-Lippe zemřel 4. dubna 1906 o 4. hodině ranní na ratibořickém zámku.⁴⁸

Postoje a činy prince Wilhelma měly významný vliv na utváření společného soužití říšskoněmecké šlechty a českého okolí. Jeho odolnost však měly prověřit teprve revoluční změny roku 1918 a vznik Československa.

vatelem a překladatelem. FELTERS, Aleš - KOUDELKOVÁ, Eva, *Zanechali stopu: osobnosti kultury v Náchodě*, Liberec, Bor, 2013, str. 66-67.

⁴³ RODR, Josef, *Jiří Stanislav Guth-Jarkovský vždy k službám*, Ústí nad Orlicí, Oftis, 2004, str. 14.

⁴⁴ Tamtéž, str. 19-23.

⁴⁵ JÁNSKÝ, Z., *Generál*, str. 13.

⁴⁶ SOA Zámbrsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Vilém princ zu Schaumburg-Lippe (1834-1906), účast na politickém životě a veřejném dění, str. 401.

⁴⁷ JÁNSKÝ, Z., str. 16.

⁴⁸ Tamtéž, str. 19-20.

2. Princ Friedrich a rodina Schaumburg-Lippe v českých zemích v meziválečném období

2. 1. Friedrichovo mládí a první světová válka (1868-1918)

Princ Friedrich zu Schaumburg-Lippe se narodil 30. ledna 1868 v Ratibořicích. Jako šestnáctiletého jej měl možnost poznat Guth-Jarkovský, učitel jeho dvou bratrů, jenž budoucího majitele panství popsal jako „*hezkého a štíhlého hochu, povahy poněkud zdrženlivé, ale pevného, přitom však dobrého oka*“.⁴⁹

Po vzoru otce se Friedrich rozhodl pro vojenskou kariéru, a proto Wilhelm roku 1885 požádal císaře, aby přijal jeho syna ke studiu na vojenskou akademii ve Vídeňském Novém Městě.⁵⁰ Jelikož Friedrich neabsolvoval studium na předepsaných rakouských školách, byl na akademii přijat na zvláštní císařův rozkaz.⁵¹ Školu dokončil o tři roky později a po svém vyřazení sloužil u husarského pluku č. 9 v Šoproni v Uhrách.⁵²

Roku 1896 se oženil s princeznou Luisou Dánskou, dcerou pozdějšího dánského krále Frederika VIII. Narodily se jim celkem tři děti: Marie Louisa (nar. 1897)⁵³, Christian (nar. 1898)⁵⁴ a Stephanie (nar. 1899).⁵⁵ Manželství však bylo krátké, jelikož roku 1906 Luisa v pouhých 31 letech zemřela. Příčinou smrti byl údajně tetanus. Pod princeznou se při bruslení na zámeckém rybníku prolomil led a při vytahování z vody se řízla o brusli. Existuje však i jiná verze, jež tvrdí, že Luisa do vody skočila úmyslně při pokusu o sebevraždu, poněvadž v manželství nebyla šťastná. Celá událost byla o to bolestnější, že se tak stalo 4. dubna 1906, tedy ve stejný den, kdy zesnul Friedrichův otec.⁵⁶

O tři roky později se princ znovu oženil. Jeho chotí se stala princezna Antoinetta Anna von Anhalt. Z manželství vzešli dva synové: Leopold (nar. 1910) a Wilhelm (nar. 1912).⁵⁷

Vypuknutím první světové války se Friedrichovi naskytla příležitost prokázat své vojenské kvality. Zpráva o atentátu na Františka Ferdinanda d'Este dorazila do Náchoda ještě

⁴⁹ RODR, J., *Jiří Stanislav Guth-Jarkovský*, str. 18.

⁵⁰ SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Vilém princ zu Schaumburg-Lippe (1834-1906), výchova a vzdělávání princů a princezen, str. 90.

⁵¹ RODR, J., *Jiří Stanislav Guth-Jarkovský*, str. 29.

⁵² JÁNSKÝ, Z., *Generál*, str. 23.

⁵³ Roku 1916 provdána za Friedricha Sigismunda von Preussen.. Zemřela v říjnu 1938.

⁵⁴ Oženil se s dánskou princeznou Feodorou.

⁵⁵ Jejím mužem se stal kníže Viktor Adolf zu Bentheim und Steinfurt. Zemřela nečekaně roku 1925.

⁵⁶ ČERNÝ, Vladimír, Smutný konec náhodských knížat, in: *Tajemství české minulosti*, 07-08 2013, str. 52-55, str. 55.

⁵⁷ Tragicky zemřel při letecké nehodě v březnu 1938.

ten samý den, 28. června 1914, kolem 4. hodiny odpoledne a na úředních budovách, stejně jako zámecké věži, zavlály ihned černé prapory.⁵⁸ V noci ze soboty na neděli 26. července 1914 se v Náchodě začaly objevovat plakáty ohlašující mobilizaci. Z náchodského okresu bylo spolu s princem povoláno 2900 mužů⁵⁹, jež příslušeli k c. a k. pěšímu pluku č. 18.⁶⁰ Během ruského tažení byl Friedrich několikrát vyznamenán pro osobní statečnost před nepřítelem a vzorné konání vojenské povinnosti.⁶¹ Na počátku roku 1917 byl císařem Karlem povýšen na generálmajora.⁶² Téhož roku mu byl v hlavním stanu na italské frontě udělen vojenský záslužný kříž druhé třídy s válečnou dekorací.⁶³

Rodina Schaumburg-Lippe nepomáhala k dosažení vítězství pouze svou vojenskou službou. Friedrich pro zájmy monarchie poskytl v rámci válečných půjček kolem 1 200 000 korun.⁶⁴ Jeho sestra Alexandra se pro změnu intenzivně věnovala ošetrovatelským pracím v náchodském vojenském lazaretu.⁶⁵

Dne 27. října 1918 dostal Friedrich povolení odjet domů na zotavenou. Netušil, že přijede do zcela nových poměrů a na frontu se již nikdy nevrátí.⁶⁶

2. 2. Meziválečné období (1918-1937)

Vytvoření samostatného československého státu a zbavení se „okov“ Habsburské monarchie přijalo české obyvatelstvo a rodina Schaumburg-Lippe s rozdílnými pocity. Zatímco občané Náchoda slavili a ničili veškeré symboly a připomínky habsburského jha, Friedrich se s rodinou ocitl ve zvláštním prázdnu, vyvolaném pádem panevropské, multinacionální a multikulturní monarchie a jejím nahrazením národním státem Čechů a Slováků, v němž se Němci náhle ocitli v pozici menšiny. Obecně bylo pro aristokracii typické, že její pojetí národnosti se zakládalo spíše na zemském, než na národnostním principu. Důležité faktory pro ně představovaly původ rodu, rodinná tradice, věrnost vlastnímu panovníkovi či jazyk poddaných, později zaměstnanců. Pokud některý šlechtic vlastnil pozemky v českých i německých krajích, jako tomu bylo i v případě rodiny Schaumburg-Lippe, starali se především o hospodářské,

⁵⁸ SOkA Náchod, Pamětní kniha města Náchoda I. (1904-1918)., str. 443.

⁵⁹ BAŠTECKÁ, Lydia (ed.): *Náchod*, Praha, Lidové noviny, 2004., str. 204-205.

⁶⁰ Pluk byl doplňován z politických okresů Hradec Králové, Dvůr Králové nad Labem, Rychnov nad Kněžnou, Nové Město nad Metují, Broumov a Náchod. Podle oficiální statistiky z roku 1914 bylo národnostní složení pluku: 75% Češi, 23% Němci a 2% ostatní. DULÍČEK, Lukáš, *Východočeši pod císařským praporem: c. a k. pěší pluk č. 18 v první světové válce*, Hradec Králové, 2015, str. 30.

⁶¹ *U nás*, r. IV, č. 4, 21. ledna 1938, str. 1.

⁶² SOkA Náchod, Pamětní kniha I., str. 584.

⁶³ Tamtéž, str. 622.

⁶⁴ Tamtéž, str. 601.

⁶⁵ Tamtéž, str. 473.

⁶⁶ SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe: fond Fridrich princ zu Schaumburg-Lippe (1868-1945), vojenská kariéra, str. 650.

sociální a kulturní zájmy svého panství. Naproti tomu šlechta žijící pouze v jednoznačně českém či německém kraji mohla k těmto zájmům přidat i prvky nacionální a politické.⁶⁷

Hlavní oslavy vzniku republiky propukly v Náchodě 29. října.⁶⁸ Na žádost občanů se na zámecké věži objevil prapor ve státních červenobílých barvách, který tam nechala vyvěsit kancelář zámku.⁶⁹ Během bujarého nadšení však hrozilo, že by mohlo dojít k výtržnostem a k případným útokům na německé spoluobčany a jejich majetek. Proto hlídky, vytvořené studenty 30. října, udržovaly klid a pořádek také kolem zámku, aby nedošlo ke krádeži princova majetku. O několik dní později byli vystřídáni příslušníci Národní obrany, jež prozatím suplovali četnictvo a armádu.⁷⁰ Kromě stržených německých tabulek nepřišel zámek k žádné větší újmě.⁷¹

V těchto dnech nebyli v naprostém bezpečí ani představitelé rakouské armády. Z tohoto důvodu apeloval místní hejtman na Friedricha, aby se raději neukazoval v Náchodě ve vojenské uniformě, neboť mu nemohl zaručit bezpečnost. Princova odpověď: „*Ja, ja, gut, gut.*“⁷² byla sice stručná, ale s pochopením nových poměrů.

Pozemková reforma

Nejbolestivější kapitolou meziválečného období se pro Friedricha stala pozemková reforma. Již ve Washingtonské deklaraci z 18. října 1918 bylo slibováno vyvlastnění velkostatků. První kroky k tomuto uskutečnění byly podniknuty na počátku roku 1919, a to vydáním zákona č. 32/1918 Sb. o obstavení velkostatků, jímž se veškerý pozemkový majetek zapsaný v zemských deskách mohl zastavit, zcizit či zatížit pouze se souhlasem státu. Zábořovským zákonem⁷³ ze dne 16. dubna 1919 byl zabaven pozemkový majetek přesahující 150 ha zemědělské půdy, resp. 250 ha veškeré. Nejednalo se však o vyvlastnění, neboť zákon dosavadnímu majiteli ještě neodnímal vlastnictví, nýbrž mu jen znemožnil s ním jakkoliv manipulovat.⁷⁴ Přídělový zákon z 30. ledna 1920⁷⁵ však v určitých případech umožňoval, aby ze zá-

⁶⁷ HAZDRA, Zdeněk, Šlechta v době Mnichova 1938 a za druhé světové války, in: KNOZ, Tomáš - DVOŘÁK, Jan (ed.), *Šlechta v proměnách věků*, Brno, Matice moravská, 2011, str. 231-244, str. 234-235.

⁶⁸ BAŠTECKÁ, L., *Náchod*, str. 211.

⁶⁹ SOKA Náchod, Pamětní kniha I. (1904-1918), str. 707.

⁷⁰ BAŠTECKÁ, L., *Náchod*, str. 211-212.

⁷¹ SOKA Náchod, Pamětní kniha I., str. 716.

⁷² Tamtéž, str. 720.

⁷³ Zákon č. 215/1919 Sb. o zabrání velkého majetku pozemkového.

⁷⁴ SLEZÁK, Lubomír, Pozemková reforma v Československu 1919-1935, in: *Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti: sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994*, Uherské Hradiště, 1994, str. 3-12, str. 6.

⁷⁵ Zákon č. 81/1920 Sb.

boru byla propuštěna i výměra nad 500 ha.⁷⁶ Jednou z těchto výjimek byla nutnost pečovat o kulturní dědictví, jako jsou zámky, parky apod.⁷⁷ Posledním základním zákonem reformy byl zákon č. 329/1920 z 8. dubna 1920, tzv. náhradový.

Pro hájení šlechtických a velkostatkářských zájmů byly vytvořeny Svaz československých velkostatkářů a Svaz německých velkostatkářů (Verband der deutschen Großgrundbesitzer Böhmens), jejichž cíle byly totožné: zmírnit pozemkovou reformu. Snahou bylo docílit nejen zvýšení náhrady a minimální výměry zabrané půdy, ale především zpomalit celý průběh reformy vytvořením přesného harmonogramu, který by znamenal faktické přesunutí jejího uskutečňování až po utichnutí revoluční vlny.⁷⁸ Od počátku roku 1920 však bylo možné zaznamenat určité odlišnosti ve strategii obou svazů. Zatímco Svaz československých velkostatkářů podtrhoval svou loajalitu k státu, Verband se naopak snažil zdůrazňovat svůj německý charakter a poukázat na skutečnou povahu reformy, jež z jeho pohledu byla vůči německé menšině diskriminační.⁷⁹ Někteří Němci, jejichž panství se nacházelo v české i německé oblasti, se stali členy obou těchto svazů. Je možné, že mezi nimi byli i ti, kteří tak činili hlavně pro zvětšení svého manévrovacího prostoru a snahou vstupem do československého Svazu nebudit dojem ryze nepřátelského postoje. Friedrich se jeho členem Svazu československých velkostatkářů stal počátkem roku 1920, ale v jeho případě se jednalo o logický krok, neboť většina jeho velkostatku spadala do české části.⁸⁰

Šlechtici a velkostatkáři se ve svých argumentech proti pozemkové reformě snažili dokázat, jaké klady přináší hospodaření ve velkostatkářské režii, zejména při zásobování obyvatelstva a prosazování hospodářského pokroku. Úplná likvidace velkostatku nicméně nikdy nebyla cílem reformy, mělo se jednat pouze o jeho oslabení.⁸¹

K provádění pozemkové reformy byl zákonem z 11. června 1919 zřízen Státní pozemkový úřad (SPÚ), jenž svou činnost zahájil v říjnu téhož roku. Ve svých rukou držel značné pravomoce a provádění reformy bylo de facto v jeho režii, neboť on rozhodoval o tom, kolik půdy bude vyvlastněno, kolik propuštěno ze záboru, komu a kolik půdy bude přiděleno a jak

⁷⁶ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, Zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919 o zabrání velkého statku pozemkového, str. 290.

⁷⁷ JANČÍK, Drahomír, Pozemková reforma - nástroj nacionálního přerozdělení půdního fondu, in: JANČÍK, Drahomír - KUBŮ, Eduard (ed.), *Nacionalismus zvaný hospodářský: střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859-1945)*, Praha, Dokořán, 2011, str. 275-337, str. 293.

⁷⁸ SLEZÁK, Lubomír, Tvůrci, kritikové a odpůrci pozemkové reformy, in: *Moderní dějiny: sborník k dějinám 19. a 20. století*, sv. 1, Praha, Historický ústav, 1993, str. 197-217, str. 205, OTÁHAL, Milan, *Zápas o pozemkovou reformu v Československu*, Praha, Československá akademie věd, 1963, str. 141.

⁷⁹ GLASSHEIM, Eagle, *Urození nacionalisté: česká šlechta a národnostní otázka v 1. polovině 20. století*, Praha, Garamond, 2012, str. 96.

⁸⁰ NA, fond Svaz československých velkostatkářů, ka. 157, inv. č. 1332, sign. IV-1, Schaumburg-Lippe, 1920-1942.

⁸¹ SLEZÁK, L., Tvůrci, str. 201-202.

vysoká bude náhrada.⁸² Se zabranou půdou navíc mohl zacházet téměř neomezeně, jelikož nikde nebyla stanovena lhůta, do níž má být majetek vyvlastněn a přidělen.⁸³ Postup převzetí začínal zpravidla vyrozuměním vlastníka o tom, které nemovitosti budou převzaty, a majitel měl 30 dní k tomu, aby podal případné námitky. Po jejich vyřešení rozhodl SPÚ o provedení skutečného převzetí, a to výpovědí osobám hospodařícím na tomto majetku, jež byla dávana šest měsíců předem. Teprve poté došlo k právnímu převzetí zabaveného majetku.⁸⁴

S Friedrichem bylo zahájeno řízení o převzetí půdy k účelům pozemkové reformy dne 1. března 1921, když mu SPÚ zaslal rozhodnutí převzít dvory Třebešov, Chvalkovice, Miskolesy, Lhotka, Třtice a Náchod. V souladu s výše uvedeným postupem byla dána Friedrichovi možnost se k celé záležitosti vyjádřit.⁸⁵ Dne 27. dubna pak princ předložil svůj návrh, v němž se odvolával na hospodářskou dohodu ze dne 29. června 1920, jež byla uzavřena mezi československou a německou vládou, a na článek 297 Versailleské mírové smlouvy, podle něhož nemovitý majetek říšskoněmeckých příslušníků neměl být zadržen státem, tj. zabrán k účelům pozemkové reformy, a pokud by se tak přeci jen stalo, příslušelo německým příslušníkům odškodnění na základě nynější obecné ceny.⁸⁶ Podle přidělového zákona byla totiž stanovena přejímací cena za převzatý pozemkový majetek z průměrných cen dosahovaných v letech 1913 až 1915. S výměrami nad 1000 ha se poté přijímací cena snižovala, a to do 2000 ha o 5%, do 5 000 ha o 10% apod.⁸⁷ Velkostatkářům připadalo takovéto ocenění směšné a požadovali stanovení cen půdy, jež měla po válce v době záboru.⁸⁸

Ačkoliv měl Friedrich určité připomínky, nelze říct, že by v tuto dobu vystupoval vůči pozemkové reformě nějak konfrontačně. Naopak byl svolný k dobrovolné dohodě s Pozemkovým úřadem. Tento postoj nebyl nijak ojedinělý. Řada německých velkostatkářů projevovala ochotu zjistit, které parcely a dvory mohou postrádat, neboť byla přesvědčena, že takováto dobrovolná nabídka jim ve výsledku zajistí rozsáhlejší plochy a menší škodu pro

⁸² OTÁHAL, Milan, *Zápas o pozemkovou reformu v Československu*, Praha, Československá akademie věd, 1963, str. 186

⁸³ HORÁK, Ondřej, *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním: příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*, Praha, Libri, 2010, str. 80.

⁸⁴ Tamtéž, str. 83-84.

⁸⁵ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Friedrich zu Schaumburg-Lippe (1868-1945), majetkoprávní záležitosti, Princ Friedrich: Rušení fideikomisů jako vyvlastňování pozemků: Princ vznáší námitky a stížnosti proti rozhodnutím Státní pozemkového úřadu, 1921.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1920*, Zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920 o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (zákon náhradový), str. 781.

⁸⁸ SLEZÁK, L., *Pozemková reforma*, str. 6. Historik Eduard Kubů je však zcela opačného názoru. Podle něho se jednalo o bohaté náhrady, neboť v období války ceny půdy nesmírně vzrostly a s vyplácením se započalo až po roce 1921, tedy v době, kdy již byla měna konsolidována a její hodnota stoupala. KUBŮ, Eduard, *Německo - zahraničněpolitické dilema Edvarda Beneše (hospodářské vztahy s Německem v československé zahraniční politice let 1918-1924)*, Praha, Univerzita Karlova, 1994, str. 53-54.

jádro velkostatku, než kdyby o všem rozhodoval pouze SPÚ.⁸⁹ K určité povolnosti pravděpodobně prince vedla i skutečnost, že byl majitelem svěreneckého statku. Ty byly v jedné věci velmi specifické: zřízením fideikomisu se totiž majetek stával nedělitelným a spravující majitel nebyl oprávněn o něm rozhodovat sám, nýbrž byl nutný souhlas i budoucích nástupců. Princ proto upozorňoval, že jakákoliv jednání či případná dohoda vyžaduje souhlasu „zájemníků“ a schválení svěreneckého soudu.⁹⁰

Ve svém návrhu vyslovoval Friedrich také naději, „že poskytnuta bude záruka pro další klidné hospodaření na ostatních objektech zemědělských a lesních panství Náchodského v budoucnosti tak, že objekty tyto dalším pracovním programem dotčeny nebudou“, neboť z původních 2383,9956 ha zemědělské půdy bylo již pro účely reformy dáno 588,8277 ha a s výše uvedenými dvory o výměře 695,2038 ha by se již jednalo o 1284,0315 ha, tedy 54% veškeré zemědělské půdy velkostatku Náchod. Není překvapením, že proti takovéto ztrátě vznášel princ značné námitky a žádal, aby ze zamýšleného převzetí byly vyjmuty dvory Třeběšov, Chvalkovice a Miskolesy. Argumentoval, že jejich rozparcelování by nebylo v souladu s národohospodářskými zájmy, poněvadž „velkostatek byl příkladem bezvadného zásobování okolí“, což mu podle jeho slov mohla dosvědčit okresní správa v Náchodě. Naproti tomu drobní majitelé půdy byli podle něho jen podloutnými obchodníky, jež se snaží veškeré produkty prodat za vysoké ceny do Německa, čímž způsobují újmu celému náchodskému okresu, jehož povaha je vysloveně průmyslového rázu a je tak s ohledem na zásobování označen za nouzový.⁹¹

SPÚ Schaumburgovy námitky přijal, ale požadované dvory ze záboru nevyjmul. Jeho jediným ústupkem bylo, že neměly být zabrány celé, ale z každého „pouze“ 33%. O přejímajících cenách se vyslovil jasně: musí býti v mezích zákona z 8. dubna 1920.⁹²

S takovýmto výsledkem Friedrich nesouhlasil a rozhodl se podat stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu v Praze. Tentokrát lze tón textu označit za útočnější. Hlavní argumentace spočívala na vyjmenování důvodů, proč je rozhodnutí SPÚ o zamýšleném převzetí objektů vadné a nezákonné. Jako první argument byla uvedena skutečnost, že rozhodnutí „nezjistilo, že stěžovatel jest říšskoněmeckým státním příslušníkem“ (jako důkaz uvedeno odepření šlechtického titulu v oslovení)⁹³ a „nepřihlíželo proto k mezinárodní smlouvě, týkající se úpravy

⁸⁹ SLEZÁK, Lubomír, Tvůrci, str. 204.

⁹⁰ Ke zrušení fideikomisů došlo až roku 1924.

⁹¹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Friedrich zu Schaumburg-Lippe (1868-1945), majetkoprávní záležitosti, Princ Friedrich: Rušení fideikomisů jako vyvlastňování pozemků: Princ vznáší námitky a stížnosti proti rozhodnutím Státní pozemkového úřadu, 1921.

⁹² Tamtéž.

⁹³ Dne 10. prosince 1918 byl schválen zákon o zrušení šlechtických titulů, který se však týkal české šlechty, Friedrich tedy mohl nadále používat titul prince.

majetkových poměrů říšskoněmeckých příslušníků“, tj. již výše zmíněné hospodářské smlouvě a Versailleské mírové smlouvě. Dalšími důvody o vadnosti a nezákonnosti byly mimo jiné: nedoručení rozhodnutí osobám oprávněným k zastupování svěřenectví; rozhodnutí o programu ne dle zákona povolaným a složeným orgánem⁹⁴, dále nebyly uvedeny důvody, za jakých má dojít k převzetí půdy (tj. zdůvodnění, proč mají být odejmuty zrovna tyto objekty). Správa velkostatku požadovala, aby SPÚ sdělil účel převzetí nemovitostí, neboť podle ní *„nestačí tedy přejímati půdy bez pevného plánu přidělovacího, neb teprve dodatečně po převzetí shledávati a vyvolávati účele reformní“*. Pracovní plán měl být nastaven tak, aby prospěl *„co nejvíce řádné výrobě a prospěchu obyvatelstva“*, aby bylo *„zajištěno řádné hospodaření na půdě ponechané dosavadnímu vlastníku“* a přihlíželo se k *„zaopatření osob dosud zaměstnaných na zabrané půdě, když převzetí činí další jich setrvání na půdě nemožným“*.⁹⁵

Nejvyšší správní soud 12. května 1921 odmítl Friedrichovu stížnost s tím, že výnos zasláný SPÚ náchodskému velkostatku dne 1. března 1921 *„se sám označuje jako pouhé oznámení, vyslovuje jen program, co SPÚ míní učiniti a dává straně na vůli, aby o tomto programu se vyjádřila, načež teprve objekty k převzetí určené definitivně budou ustanoveny“*. Nejednalo se ještě o konečnou exekuci, nýbrž byl jen stanoven postup. Proto měla být stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu přípustná, až SPÚ definitivně stanoví, které statky přebírá.⁹⁶

K nejrozsáhlejšímu přebírání zabraného majetku rodiny Schaumburg-Lippe došlo v letech 1924-1925. Ještě než SPÚ doručil výpovědní smlouvy, sepsal Friedrich v lednu 1924 koncept dopisu, jenž měl být adresován samotnému prezidentu Masarykovi, ale zřejmě nikdy nebyl odeslán. Friedrich v něm oznamoval, že se proslýchá, že by měl být jeho majetek, pokud jde o zemědělskou půdu, vyvlastněn s výjimkou ze zákona povolené výměry. Záborový a přidělový zákon však v sobě obsahovaly určité ústupky, jež by princ rád využil. Podle §11 záborového zákona mohl být majiteli ponechán majetek ve výši až 500 ha, pokud se nacházel v průmyslové oblasti. V případě umění a přírodních památek umožňoval navíc §20 přidělového zákona ponechat majiteli ještě další majetek, pokud se zaváže, že památky zpřístupní veřejnosti. Podle Friedricha panství Náchod splňovalo obě podmínky, neboť leželo uprostřed velmi silně rozvinutého průmyslu, pro nějž *„hrálo v dobách dobrých i zlých důležitou roli“*

⁹⁴ Úkolem SPÚ bylo stanovit postup, v jakém má být zabraný majetek přejímán, a přidělovat jej. K celému procesu byl však nutný souhlas 12členného správního výboru, jež podle záborového zákona byl volen Národním shromážděním, což se stalo 24. července 1919, jež Národním shromážděním revolučním. Administrativa náchodského velkostatku konstatovala, že pokud byl prezident znovu zvolen Národním shromážděním, tím spíše by tomu tak mělo být u správního výboru, a protože k tomu nedošlo, není tento orgán k rozhodování o pracovním programu ani dle zákona povolaný, ani zákonně složený.

⁹⁵ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Friedrich zu Schaumburg-Lippe (1868-1945), majetkoprávní záležitosti, Princ Friedrich: Rušení fideikomisů jako vyvlastňování pozemků: Princ vznáší námítky a stížnosti proti rozhodnutím Státní pozemkového úřadu, 1921.

⁹⁶ Tamtéž.

zajišťováním dodávek spotřebního zboží denní potřeby jako mléko, maso, tuk atd. K záležitosti přírodních památek nebylo podle Friedricha nutné žádné bližší vysvětlení, jelikož „*krása půvabného a oblíbeného*“ „Babiččina údolí“ byla všeobecně známa. Koncept rovněž obsahuje stížnost na neznámého pisatele, jenž proti rodině Schaumburg-Lippe psal tendenční články, jež Friedrich „*přijímal velmi bolestně*“ a považoval je za úmysl pobízet kompetentní místa SPÚ k zabránění zámku Ratibořice a jeho okolí. Friedrich nemohl pochopit takový postoj, poněvadž bylo všeobecně známo, že půvaby údolí byly z velké míry zásluhou činnosti jeho zesnulého otce a on sám vždy bez jakýchkoliv zábran umožňoval přístup veřejnosti ke všem místům spjatým s životem a dílem spisovatelky Boženy Němcové. Prosil proto Masaryka „*jako nejvyššího a nejspravedlivějšího ochránce zákona*“ o vlivnou ochranu, pokud by hrozilo nebezpečí, že by mu Ratibořice (na něž má podle záborového zákona nárok) kvůli nedostatku znalosti skutečné věci a tendenčním článkům byly vzaty.⁹⁷

Není úplnou náhodou, že princova žádost prezidentovi o ponechání Ratibořic vznikla v lednu 1924. Téhož měsíce totiž městská rada v České Skalici podala petici, v níž žádala, aby ratibořický park i zámek „*zůstaly majetkem československé veřejnosti. (...) Těžce bychom nesli, aby po provedené pozemkové reformě Ratibořice, jejichž přírodní krásy jsou jedinečné, byly majetkem kteréhokoliv jednotlivce zejména pak p. Schaumburg Lippe, který je pruským šlechticem a smyslu pro historii těchto míst nemá a míti nemůže.*“⁹⁸ V březnu o této záležitosti jednal také Pozemkový úřad. Jeho prezident Dr. Viškovský patřil k těm umírněnějším, jež byli názoru, že by mělo „Babiččino údolí“ zůstat v takových rukách, ve kterých bude nejlépe zabezpečeno. Zároveň připomínal, že v díle Boženy Němcové je velmi dobře vidět „*důvěrný a krásný poměr mezi zámkem a lidem v okolí a dnešní naše jednání má býti i výrazem snahy tento poměr obnoviti. K tomu má vésti i pozemková reforma, zlepšení poměru mezi velkostatkem a lidem.*“ Schaumburgové našli také částečné zastání ve vyjádření ministerského rady Dr. Jeřábka: „*Stanovisko Státního pozemkového úřadu, dáno péči o památky. Lhostejno kdo byl a jest majitelem, fakt jest, že Ratibořice byly vzorně udržovány. Dosavadnímu vlastníku nelze učiniti žádných výtek. Vystupuje jedna otázka pouze, jde o národně politickou otázku. Majitel není příslušníkem státu.*“⁹⁹

Pozemkový úřad nakonec Ratibořice rodině Schaumburg-Lippe ponechal s tím, že „*údolí musí zůstat veřejnosti přístupné a že jeho ráz nebude měněn.*“¹⁰⁰

⁹⁷ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Friedrich zu Schaumburg-Lippe (1868-1945), majetkoprávní záležitosti, Princ Friedrich se brání proti vyvlastnění půdy: žaloba proti Československu (zrušení svěřenectví), 1919-1925.

⁹⁸ NA, fond Státní pozemkový úřad - vlastnické soubory, ka. 4221, sig. 69 IB/1.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ Cit. dle: MÜHLSTEIN, L., *Česká Skalice*, str. 29.

Výše avizované nejrozsáhlejší přebírání majetku započalo dne 12. května 1924, kdy SPÚ zažádal o převzetí dvorů: Dubno, Heřmanice, Chvalkovice, Malá Skalice, Miskoles, Ratibořice, Rýzmburk, Svinišťany, Šonov a Třebešov.¹⁰¹ O pět dní později přišlo další oznámení od SPÚ, že bude vypovězeno hospodaření na určitých nemovitostech v katastrálních obcích: Svinišťany, Malá Bukovina, Chvalkovice, Miskolesy, Třebešov, Vestec, Starkoč, Malá Skalice, Zájezd, Říkov, Doubravice, Olešnice, Studnice, Kleny, Zlič, Žernov, Slatina nad Úpou, Česká Skalice, Stolín, Světlá, Nízký Dřevíč, Velký Dřevíč, Lhota u Police, Machov, Vysoká Srbská, Bohuslavice, Starý Rokytník, Úpice, Batňovice, Havlovice, Malé Svatoňovice, Suchovršice, Náchod, Běloves, Hronov, Červený Kostelec, Horní Kostelec, Řešetova Lhota, Velké Poříčí, Dolní Radechová, Vysokov, Zábrodí, Strážkovice, Velké Svatoňovice a Pavlišov.¹⁰² Dne 26. května 1925 byl v úřední místnosti Státního pozemkového úřadu sepsán protokol o přejímací ceně za výše uvedené dvory, jejichž celková výměra byla 1294,5410 ha. Částka byla vyčíslena na 4 005 852 Kč. V závěru protokolu byla učiněna poznámka, že zástupce vlastníka (tj. prince Friedricha) „*vyhrazuje vlastníku jako říšskoněmeckému státnímu příslušníku nárok na náhradu obecné ceny resp. na doplnění přejímací ceny touto dohodou sjednané na výši ceny obecné po rozumu mírové smlouvy versailleské a na případné uplatnění nároku toho u smíšeného smírčího soudu československo-německého v Ženevě a prohlašuje, že dohoda přítomná je pro vlastníka závaznou, kdyby výše zmíněnému nároku jeho nebylo vyhověno neb kdyby nároku toho vůbec neuplatnil*“.¹⁰³

Něco takového se ovšem nestalo, neboť Friedrich se rozhodl bránit. Tyto dvě záležitosti, tj. převzetí nemovitostí a přejímací cena, se tak staly předmětem jednání nejen Nejvyššího správního soudu, ale dokonce byla podána žaloba ke smíšenému smírčímu soudu. Tyto soudy byly zřízeny na základě Versailleské mírové smlouvy a jejího článku 304. Podle ustanovení je měli tvořit tři soudci, po jednom z Německa a Československa a třetí z neutrální země. Pokud by nedošlo k dohodě, měl být případ předán Radě Společnosti národů. Mezi lety 1924-1928 se před československo-německý smírčí soud dostalo celkem sedm žalob říšskoněmeckých občanů a všechny se týkaly pozemkové reformy.¹⁰⁴ Nutno zmínit, že podat žalobu k tomuto soudu mohli pouze cizinci domnívající se, že Československo vůči nim neplní zá-

¹⁰¹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Friedrich zu Schaumburg-Lippe (1868-1945), majetkoprávní záležitosti, Princ Friedrich se brání proti vyvlastnění půdy: žaloba proti Československu (zrušení svěřenectví), 1919-1925.

¹⁰² SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Friedrich zu Schaumburg-Lippe (1868-1945), majetkoprávní záležitosti, Princ Friedrich: průběh pozemkové reformy: rušení fideikomisu, 1921-1925.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ KAUCKÁ, Kristýna, První československá pozemková reforma před Společností národů. Majetkoprávní spory s říšskoněmeckými a maďarskými velkostatkáři, in: *Moderní dějiny*, r. 23, č. 1, 2015, str. 127-154, str. 130 a 135.

vazky. Československým vlastníkům byla takováto možnost odepřena. V celém procesu pozemkové reformy bylo toto opatření pro cizince jedinou výhodou, poněvadž podle záborového zákona byli kladeni na roveň s československými vlastníky a mírovými smlouvami se Československo zavázalo, že s nimi nebude jednat hůře než s vlastními státními příslušníky.¹⁰⁵ Friedrichova žaloba byla na sekretariát soudu doručena 25. července 1927.¹⁰⁶ Sepsána byla nicméně již 2. září 1925. V ní byla zmíněna výše uvedená rozhodnutí SPÚ ze dnů 12. a 17. května 1924 o převzetí nemovitostí o celkové ploše 1375,3671 ha (dvory 1294,5410 ha a rozptýlená půda 80,8261 ha). Hlavním bodem obžaloby byla stížnost, že princ Schaumburg-Lippe byl státem učiněnými opatřeními nespravedlivě poškozen a požaduje adekvátní odškodnění, jež mu má československý stát zaplatit. Námitka směřovala především k náhradové částce stanovené na základě cen za léta 1913-1915. Podle žaloby tyto ceny představovaly jen jeden malý zlomek skutečné sumy, protože cena let 1913-1915 stanovená v rakousko-uherských korunách (v orig. Goldkronen) byla postavena na roveň vyplacení odškodnění v československých korunách, jež je podle žaloby znehodnocena (jako příklad uvádí poměry k jednomu dolaru: v roce 1914 byl poměr dolaru k rakouské koruně 1:5, kdežto poměr dolaru a československé koruny byl v roce 1924 1:35, tedy jedna sedmina ceny mírové koruny). Proto cena stanovená protokolem z 26. května 1925 na 4 005 852,20 Kč (plus cena za rozptýlenou půdu ve výši 28 843,92 Kč) byla nespravedlivá. Skutečná částka za dvory a půdu podle žalující strany dosahovala na podzim 1924 k 13 milionům korun (12 822 459,14 Kč za dvory, 97 777,56 Kč, za rozptýlenou půdu, tedy souhrnně 12 920 236,70 Kč) a rodina Schaumburg-Lippe ji chtěla zaplatit.¹⁰⁷ Podle memoranda o pozemkové reformě, byla celá záležitost k 5. červnu 1931 vyřešena (s poznámkou, že se tak ještě nestalo u ministerstva financí).¹⁰⁸

Přes svou počáteční povahu se nakonec přeci jen pozemková reforma nestala tak radikální. Po první vlně konfiskací v roce 1921 započal postupný ústup tlaku na její nekompromisní provedení, díky čemuž mohl SPÚ svou politiku zmírnit a byl ochotnější přenechávat

¹⁰⁵ RYCHLÍK, Jan, Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu, in: *Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti: sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994*, Uherské Hradiště, 1994, str. 43-50, str. 46.

¹⁰⁶ NA, fond Ministerstvo zahraničí, IX. odbor, ka. 104, Inv. č. 183-189, Memorandum o pozemkové reformě na majetku německých státních příslušníků, str. 45.

¹⁰⁷ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Friedrich zu Schaumburg-Lippe (1868-1945), majetkoprávní záležitosti, Princ Friedrich se brání proti vyvlastnění půdy: žaloba proti Československu (zrušení svěřectví), 1919-1925.

¹⁰⁸ NA, fond Ministerstvo zahraničí, IX. odbor, ka. 104, Inv. č. 183-189, Memorandum o pozemkové reformě na majetku německých státních příslušníků, str. 39.

majitelům velkostatků větší výměry, zejména pokud se jednalo o lesy.¹⁰⁹ Dalším důvodem bylo, že řada zájemců o půdu neměla dostatek peněz na zaplacení, díky čemuž značná část půdy zůstávala nadále v záboru.¹¹⁰ Na přelomu 20. a 30. let byly nakonec s velkostatkáři uzavírány tzv. generální dohody o odkladu v dokončení pozemkové reformy a půda jim byla ponechána k nerušenému užívání do roku 1955.¹¹¹

V případě rodiny Schaumburg-Lippe byla generální dohoda uzavřena dne 10. února 1928. Friedrich projevil s „*dohodou svůj souhlas, zdůrazňuje však, že pozemkovou reformou, jmenovitě postupem veškeré zemědělské půdy až na nepatrné torso, pak nejcenějšího revíru čechenského, jsem byl již velmi kruté postižen a že po neobyčejně rozsáhlé kalamitě mniškové a při vysokých závazcích soukromoprávních a veřejnoprávních jsem se pro poslední oběť rozhodl jen v zájmu budoucího klidu při hospodaření a v důvěře a pod tou podmínkou, že zbylý majetek bude definitivně ze záboru propuštěn.*“¹¹² Z počátečních 7431 ha¹¹³ (stav k červnu 1920) bylo nakonec Schaumburgům ponecháno 3877 ha.¹¹⁴ Převzato tedy bylo 48% půdy velkostatku.

I s takto zmenšeným majetkem musel nicméně Friedrich dostát svým povinnostem, zejména v oblasti patronace, jež zůstala beze změny v platnosti. Ač protestantem byl patronem děkanského kostela v Náchodě, farních kostelů v Boušíně, Červeném Kostelci, České Skalici, Hoříčkách, Hronově, Chvalkovicích, Německé Brusnici, Rtyni v Podkrkonoší, Studnici a Úpici a dvou filiálních kostelů v Třebešově a v Zálesí.¹¹⁵ Ne vždy se jednalo o jednoduchou a bezproblémovou věc. Například dne 11. března 1925 zaslal patronátní úřad velkostatku Náchod dotaz Svazu československých velkostatkářů, co mají podniknout, když jim okresní politická správa ve Dvoře Králové urgovala provedení oprav farního kostela ve Chvalkovicích. Úřad si stěžoval, že velkostatku bylo odebráno 10 z 11 dvorů, navíc se musel vzdát svého nejlepšího lesního revíru, takže bylo pro tuto chvíli vyloučeno, aby majitel velkostatku mohl dostát dosavadním závazkům, tím méně, když kostel neměl žádného jmění, takže největší podíl by musel nést sám patron. V tomto případě skončila záležitost pro velkostatek příznivě, neboť Svaz odpověděl, že dle doslovu §29 náhradového zákona patronátní břemena přecházela při vyvlastnění na stát, resp. na nové nabyvatele půdy. Část těchto bře-

¹⁰⁹ GLASSHEIM, E., *Urození nacionalisté*, 112.

¹¹⁰ HORČIČKA, Václav - ŽUPANIČ, Jan, *Šlechta na křižovatce: Lichtenštejnové, Schwarzenbergové a Colloredo-Mannsfeldové v 1. polovině 20. století*, Praha, Pankrác, 2017, str. 602.

¹¹¹ HORÁK, O., *Liechtensteinové*, str. 80.

¹¹² NA, fond Státní pozemkový úřad - vlastnické soubory, ka. 4222, sig. 69 ID.

¹¹³ NA, fond Svaz československých velkostatkářů, ka. 157, inv. č. 1332, sign. IV-1, Schaumburg-Lippe, 1920-1942.

¹¹⁴ Kolem 480 ha zemědělské půdy, 3 390 ha lesů. NA, fond Svaz československých velkostatkářů, ka. 157, inv. č. 1332, sign. IV-1, Schaumburg-Lippe, 1920-1942.

¹¹⁵ *U nás*, r. IV, č. 4, 21. ledna 1938, str. 1.

men ovšem zůstávala nadále vázána na zbylém velkostatkářském majetku. Jelikož však zákony o pozemkové reformě prozatím vykazovaly v některých směrech mezery, nemohl velkostatek Náchod do rozřešení této záležitosti přistoupit na požadavek královédvorské okresní správy a nést sám náklady na opravu kostela.¹¹⁶

Na závěr k problematice pozemkové reformy zmíním jednu zajímavost. Roku 1924 vstoupil v jednání s československými úřady na princovu podporu dánský velvyslanec v Praze Niels Høst. V dopise adresovaném Friedrichovi z 2. června 1924 ujišťoval, že „*ho otázka náchodského panství velmi zajímá a že udělá vše, co je možné, aby bylo dosaženo uspokojivého výsledku*“. Zároveň se omlouval, že může působit jen z pozadí a skrze svá přátelství a známosti. Jeho intervence byla zřejmě úspěšná, neboť v dopise z 16. ledna 1931 oznamoval, že podle prezidenta SPÚ Voženílka je celá záležitost uzavřena a údajně k Friedrichově relativní spokojenosti.¹¹⁷

Ačkoliv musel Friedrich během 20. let bojovat s československým státem o své majetky, nijak nezanevřel na své české okolí a jeho kulturu. Důkazem toho je uvolnění části jeho pozemku na stavbu Gutfreundova díla v podobě sousoší Babičky s dětmi, odhaleném v létě 1922¹¹⁸, či zpřístupnění náchodského zámku veřejnosti.¹¹⁹ K dispozici dával nejen historické sály a komnaty, ale také vzácné sbírky zbraní.¹²⁰

Období 30. let

Počátek 30. let a nástup Adolfa Hitlera k moci měly znamenat konec nejen poklidnému sousedství Německa a Československa, ale i Čechů a českých Němců. Oslavy Hitlerova zvolení mohlo sledovat i náchodské obyvatelstvo, neboť v sousedním Kladsku pořádali hitlerovci hlučné přehlídky, zapalovali ohně a stříleli.¹²¹ Z členství Friedricha ve Svazu frontových bojovníků (Stahlhelm)¹²², inklinujícího k radikální pravici, stejně jako z členství jeho syna Wilhelma v SS, lze usuzovat, že pro Schaumburgy mělo zpočátku nacistické hnutí určité

¹¹⁶ NA, fond Svaz československých velkostatkářů, ka. 157, inv. č. 1332, sign. IV-1, Schaumburg-Lippe, 1920-1942.

¹¹⁷ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Friedrich zu Schaumburg-Lippe (1868-1945), majetkoprávní záležitosti, Princ Friedrich: Høst velvyslanec Dánska: výsledky jednání ohledně vyvlastnění určitých nemovitostí, 1924-1931.

¹¹⁸ RODR, J., *Jiří Stanislav Guth-Jarkovský*, str. 109.

¹¹⁹ KUBŮ, Naděžda, Historické počátky souboru zpřístupněných hradů a zámků u nás, osudy šlechtických sídel po druhé světové válce v návaznosti na vývoj památkové péče, in: HAZDRA, Zdeněk - HORČIČKA, Václav - ŽUPANIČ, Jan (ed.), *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*, 2011, str. 307-321, str. 309.

¹²⁰ *Náchodské listy*, r. XXXVI. - XX., č. 34, 28. srpna 1931, str. 3.

¹²¹ *Náchodské listy*, r. XXXVIII. - XXII., č. 14, 31. března 1933, str. 3.

¹²² Členské příspěvky zaplacené za roky 1928-1935, kdy byl Svaz rozpuštěn. SOA Zámorsk, inventář k Rodinnému archivu rodu Schaumburg-Lippe: fond Friedrich zu Schaumburg-Lippe (1868-1945), vojenská kariéra, str. 652.

kouzlo, nikdy se však, na rozdíl od řady svých německých příbuzných, nestali členy NSDAP. Takovéto sympatie pro hitlerovské hnutí na přelomu 20. a 30. let nebyly vůbec ničím výjimečným, neboť poslední roky Výmarské republiky se vyznačovaly značnou nejistotou, chaosem a nespokojeností, které vedly řadu Němců k víře v Hitlera, že situaci zlepší. Navíc pro šlechtu obecně platilo, že se k republice chovala značně distancovaně a více než demokracii upřednostňovala autoritativnější vládu jednoho muže, třeba jako byl Mussolini.¹²³

Od poloviny 30. let se situace postupně přiosťřovala jak vnitropoliticky, tak zahraničněpoliticky. Z důvodu absence Antoinetčiných deníků či jejích a Friedrichových dopisů z let 1935-1938 není možné analyzovat postoje rodiny Schaumburg-Lippe k událostem daného období, zejména k sílícímu sudetoněmeckému hnutí. Zmíním tedy jen některé záležitosti, týkající se problematiky obrany státu, a tím částečně i velkostatku Náchod.

Československá vláda si velmi dobře uvědomovala, že s příchodem nacistů k moci se Německo proměnilo v agresivního souseda. Byla proto rozhodnuta podniknout určité kroky na obranu vlasti. Musela se rozhodnout mezi vyzbrojením armády moderními prostředky, jako jsou tanky a letadla, nebo vybudováním souvislé linie lehkého a těžkého opevnění po způsobu francouzské Maginotovy linie. Tato druhá možnost se zdála být přijatelnější, neboť šetřila zásobu živé síly, již byl v té době nedostatek. Roku 1935 tak vzniklo Ředitelství opevňovacích prací (ŘOP) a začalo se s výstavbou prvních lehkých objektů. Postupně byly zahájeny práce na těžkém opevnění a na strategicky položených místech se budovaly dělostřelecké tvrze (jednalo se o soustavu několika pěchotních a dělostřeleckých srubů navzájem propojených podzemními chodbami). Jednou z nich byl i Dobrošov, jehož hlavním úkolem bylo zabránit proniknutí nepřítele z oblasti Kladska přes Náchod do Čech. S výstavbou se započalo 28. července 1937 a s dokončením se počítalo na podzim roku 1940.¹²⁴

S opevňovacími pracemi přišla i určitá omezení, platící rovněž pro velkostatek Náchod. Jednalo se zejména o provádění zákona o obraně státu č. 131/1936 Sb. pokud šlo o lesní hospodářství. V opevněném pásmu bylo nutné vyžádat si souhlasu vojenské správy ke všem těžebním zásahům a ke všem rozhodnutím o způsobu lesního hospodaření. Nacházel-li se hospodářský celek nebo jeho část, pro nějž byl vypracován hospodářský plán, v pohraničním pásmu nebo v opevněném pásmu, případně v obvodech všech míst důležitých pro obranu státu, bylo nutné takový hospodářský plán předložit vojenské správě, aby jej mohla z hlediska

¹²³ CONZE, Eckart, *Von Deutschem Adel: Die Grafen von Bernstorff im zwanzigsten Jahrhundert*, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 2000, str. 166 a 187.

¹²⁴ NÁDENÍK, Otakar - KAPLAN, Václav, *Pevnost Dobrošov z roku 1938*, Náchod, Okresní muzeum, 1971, str. 10.

zájmu obrany státu přezkoumat. Stejně tak bylo zřizování jakýchkoliv cest, tedy i lesních, vázáno na povolení vojenské správy.¹²⁵

Není překvapivé, že podobná opatření ztěžovala panství v určitých lokalitách hospodaření. Například v listopadu 1936 byl vydán zákaz těžby dřeva na jedné ze Schaumburgových parcel v Rokytínku. Správa velkostatku zažádala o zmírnění tohoto zákazu, neboť parcela měla 240 ha a k jejímu řádnému obhospodařování bylo nutné provádět v některých jejích oblastech vymýcení, zejména tam, kde byl les starý a přerostlý. Argumentovala, že podle sdělení okresního úřadu v Náchodě sama vojenská správa neměla zájem, aby na celé parcele zůstal les nevymýcen a požadovala jeho ponechání jen na určitých místech. V prosinci 1936 ovšem přišlo od vojenské správy vyrozumění, jež zákaz potvrdilo. Jako důvod uvedla, že les nejen přirozeně maskuje sruby, ale zároveň slouží jako protitanková překážka.¹²⁶

Celková situace se v pohraničí ještě více zpřísnila v roce 1937. V červnu žádalo ženijní skupinové velitelství V (ŽSV V) zákaz vstupu do lesů kvůli probíhajícím vojenským stavbám s odůvodněním, že některé lesy sousedí s československou státní hranicí a říšskoněmečtí příslušníci (stejně jako zdejší obyvatelstvo) navštěvují tyto lesy pod záminkou turistiky, a jakákoliv kontrola těchto osob je prakticky neproveditelná. Velitelství proto navrhovalo zakázat vstup do lesů a majitelům a jejich personálu umožnit přístup pouze na základě legitimace vystavené státním policejním úřadem v Náchodě a se souhlasem vojenské správy.¹²⁷ O několik měsíců později bylo vydáno vládní nařízení, zakazující v určitých úsecích náchodského kraje fotografování, nošení fotografických a filmovacích přístrojů, dalekohledů, stejně jako malovacích a skicovních pomůcek.¹²⁸

Opevňovací práce samozřejmě neunikly pohledu německé vojenské zpravodajské služby, jejíž I. oddělení zřídilo v Breslau (Vratislav) svoji pobočku a provádělo systematické sledování nejen výstavby opevnění, ale i mírových a mobilizačních příprav československé armády, včetně její dislokace, kádrového obsazení a výzbroje. Pro případný vojenský konflikt s Československem byly vytvořeny tzv. Sabotagegruppe, jejichž cílem bylo vyvolávat zmatek v týlu československé armády prováděním sabotáží na silnicích a železnicích, a tzv. Kampgruppen, jež měly v případě ústupu československé armády zabraňovat ničení vozovek, mostů a tratí, aby je mohl plně využít Wehrmacht.¹²⁹

¹²⁵ VÚA-VHA Praha, fond Ředitelství vojenských lesních podniků, ka. 26, inv. č. 1302.

¹²⁶ VÚA-VHA Praha, fond Ředitelství opevňovacích prací 1936, ka. 46, sig. 96-3/4-14.

¹²⁷ VÚA-VHA Praha, fond Ředitelství opevňovacích prací 1937, ka. 126, sig. 96-1/4.

¹²⁸ *Pochodeň*, r. 1937, č. 32, 5. srpna 1937, str. 4.

¹²⁹ GRUNTOVÁ, Jitka - VAŠEK, František, *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*, Praha, Naše vojsko, 2008, str. 55.

Získávání potřebných informací bylo samozřejmě jednodušší pro sudetoněmecké obyvatelstvo než pro obyvatele Říše. Jeden takovýto špion ze sudetských řad byl zadržen i na náchodském panství. Jednalo se o 22letého Franze Pivla, trutnovského rodáka, jenž na náchodském velkostatku působil od 15. září do 9. října 1936 jako hospodářský adjutant. Byl zatčen četnictvem a dán do vazby krajského soudu v Hradci Králové.¹³⁰ V říjnu 1937 jej poté Pražský senát pro vojenské věci odsoudil pro zločin vojenské zrady na pět let těžkého žaláře a 3 000 Kč pokuty.¹³¹ Zdá se však, že tato událost neměla žádný vliv na to, jakým způsobem veřejnost na zámeckého pána pohlížela, tj. nestal se terčem žádných ostrých protiněmeckých útoků. On sám k tomu také nezavdával příčinu, neboť na veřejnosti vystupoval loajálně k československému státu. Kupříkladu během zborovských oslav v červenci 1937 nechal vyzdobit zámek prapory ve státních barvách¹³², v září téhož roku se účastnil tryzny za zemřelého prezidenta Masaryka.¹³³

Meziválečné období lze z pohledu rodiny Schaumburg-Lippe hodnotit spíše negativně. Vznikem československého státu se ocitli v postavení menšiny, navíc jako držitelé rozsáhlejšího majetku byli zasaženi pozemkovou reformou, jež do značné míry prověřila pevnost česko-německé „symbiózy“. Ztráta více jak poloviny rozlohy panství ani národnostní nevraživost, projevená zejména při jednáních o osudu Ratibořic a „Babiččina údolí“, toto pouto sice nezpřetrhaly, určitá křivda však zůstala.

¹³⁰ *Náchodské listy*, r. XLI. – XXIV., č. 42, 16. října 1936, str. 3.

¹³¹ *Náchodské listy*, r. 42. – 26., č. 39, 15. října 1937, str. 2.

¹³² SOkA Náchod, Pamětní kniha města Náchoda, III. (1930-1938), str. 322.

¹³³ *U nás*, r. III, č. 38, 1. října 1937, str. 2.

3. Princ Friedrich a rodina Schaumburg-Lippe v českých zemích za druhé světové války

3. 1. Krizový rok 1938

Na počátku roku 1938 oslavil Friedrich životní jubileum. Blahopřejné vzkazy přišly od rozličných příslušníků evropských panovnických rodin, např. z Dánska, Švédska, Německa, či od bývalého německého císaře Viléma II., v té době pobývajícího v nizozemském exilu.¹³⁴ Na výročí nezapomněl ani regionální tisk. *Náchodské listy* uvedly stručný princův životopis, v němž neopomněly zmínit oslavencovy charakterové rysy: „*Rodem i příslušenstvím jest říšským Němcem, ale naši republiku a její zákony od prvo počátku plně respektuje. (...) Jako rodák ratibořský přilnul k našemu pomezímu kraji a oba zámky [Náchod a Ratibořice – B. N.] se všemi historickými památkami jest každému volně přístupný. Má dobré srdce: je vojákem a pravodatným myslivcem a nade všechno si cení osobní čest. Proto celý pomezí kraj náhodský má jej v úctě a vážnosti.*“¹³⁵ Neméně přívětivě psalo i periodikum *U nás*: „*Po zesnulých rodičích zdědil dobré lidské srdce a i když širší veřejnost se o tom nedozví, jest mnoho jednotlivců i korporací, kterým neodepřel pomocné ruky ať před válkou, či po ní. Co starých, nemocných lidí se naň obrátilo s prosbou o podporu neb darování paliva, kolik žádostí přichází mu o Vánocích a vždy se snaží, aby potřebnému bylo pomozeno. Nezná národnostní a náboženské nevráživosti a možno směle říci, že náš krásný kraj, i v jádře dobrý lid, přirostl mu k srdci, což nejlépe dokazuje, že téměř celý rok žije mezi námi, v létě ve svých drahých Ratibořicích, v zimě pak na zámku náhodském, kdy jej často lze vidati ve městě a občas i ve společnosti, která si ho pro jeho milé a krajně loajální jednání váží. (...) Jako vlastník panství osvědčuje lásku k přírodě a svědomitě dbá, aby okolí zámku bylo pěkně udržováno a lesy, aby byly vzorně obhospodařovány.*“¹³⁶

Od poloviny 30. let nebylo však obhospodařování lesního majetku jednoduchou záležitostí, neboť dle §u 34 zákona o obraně státu č. 131/1936 Sb. bylo k jakýmkoliv těžbám dříví v pohraničním pásmu nutné předchozí svolení vojenské správy. Ta si však uvědomovala, že řádné spravování lesů je výhodné i pro ni, a proto, pokud se nejednalo o příliš strategickou

¹³⁴ SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Friedrich princ zu Schaumburg-Lippe (1868-1945), Jubilea, svátky a slavnostní chvíle v životě, str. 620.

¹³⁵ *Náchodské listy*, r. XLIII.-27., č. 5, 28. ledna 1938, str. 3.

¹³⁶ *U nás*, r. IV, č. 4, 21. ledna 1938, str. 1.

lokalitu pro ochranu státní hranice, těžbu dřeva povolovala.¹³⁷ Na druhou stranu samotné provádění opevňovacích prací způsobovalo často majitelům pozemků značné škody. Dne 21. února 1938 byl například v obci Horní Kostelec¹³⁸ sepsán protokol o provedení průseků a paprskovitých probírek po obou stranách těchto průseků. Náchodský velkostatek byl od tohoto dne povinen vykácet průseky a stromy, označené jako probírka. Na práci smělo být využito jen státně spolehlivé dělnictvo, jehož seznam, ověřený okresním úřadem, byl dán k dispozici vojenské správě ještě před zahájením činnosti, aby mohly být jednotlivé osoby v případě potřeby kdykoliv prověřeny. Vytěžené dříví mohlo zůstat majetkem velkostatku a jako odškodné byla slíbena každoroční náhrada v hodnotě průměrného ročního přírůstu. Proplácení hodnoty dřeva se mělo řídit podle průměrné ceny dřeva na pražské burze. Škody způsobené větrem či sněhem měly být hrazeny po dobu 10 let, jakmile v úseku definitivně skončí práce. Veškeré daně, dávky a poplatky z pozemků byl nadále povinen platit majitel lesa.¹³⁹

Z výše uvedeného je jasně vidět, že vojenská správa si byla vědoma škod, jež velkostatkům způsobuje a alespoň minimálně se je snažila kompenzovat. I přesto jedna otázka zůstávala nadále otevřená: jakákoliv těžba kvůli opevňovacím pracím totiž nebyla zahrnuta v těžebním plánu.¹⁴⁰ Jednalo se tak o mimořádnou těžbu, jež však přinášela majitelům lesního hospodářství povinnost o ni nejen zažádat, ale rovněž z ní zaplatit dávku za potřebné úřední úkony. Proti takovému dalšímu zatížení se však mezi majiteli objevila nespokojenost a již 22. února se sešlo Volné sdružení lesních správ pro severovýchodní Čechy, jemuž v té době předsedal vrchní lesní rada náchodského velkostatku Karel Irmann. Po prodiskutování záležitosti se sdružení okamžitě obrátilo na Ústřední výbor volných sdružení lesních správ, aby se pokusil u povolání úřadů domoci nápravy. Ten byl s intervencí u lesopolitického oddělení ministerstva zemědělství úspěšný a všichni majitelé lesa, povinovani těžbou nad plán kvůli nařízení vojenské správy, byli osvobozeni od jakýchkoliv poplatků. Stačilo pouze, aby plánovanou těžbu oznámili okresním úřadům.¹⁴¹

Tento dílčí úspěch musel jistě správu velkostatku potěšit, nicméně v této době majitel panství pravděpodobně obracel svou pozornost zcela jiným směrem. Březnové dny s sebou totiž přinesly první expanzi nacistického Německa mimo své vlastní hranice. Anšlus Rakous-

¹³⁷ VÚA-VHA Praha, fond Ředitelství opevňovacích prací, 1938, ka. 286, inv. č. 96-3/1-23. V březnu 1938 byla Ministerstvem národní obrany povolena pravidelná roční těžba v polesí Horní Kostelec. VÚA-VHA Praha, fond ŽSV-V, ka. 76, sign. 1938 T, čj. 2261.

¹³⁸ Část města Červený Kostelec, okres Náchod.

¹³⁹ VÚA-VHA Praha, fond Ředitelství opevňovacích prací, 1938, ka. 260, inv. č. 72-2/1-92.

¹⁴⁰ Těžební plány se zpravidla určovaly pro každý rok a dbalo se o to, aby stanovená těžba byla pro lesy únosná.

¹⁴¹ NA, fond Svaz československých velkostatkářů, ka. 157, inv. č. 1332, sign. IV-1, Schaumburg-Lippe, 1920-1942.

ka vyvolal u českého obyvatelstva obavy i odhodlanost bránit demokracii a republiku. Náchodský kraj se v těch dnech stal svědkem mnoha manifestací, jež provázela hesla jako „Československo se nesmí stát druhým Rakouskem“ či „J sme připraveni k hájení vlasti“.¹⁴² Naopak rodina Schaumburg-Lippe se na celou záležitost dívala se zcela opačnými pocity. Antoinetta s nadšením psala o Führerově úžasném triumfálním tažení.¹⁴³ Radost z úspěchů Německé říše však byla do značné míry zkalena osobní tragédií, jelikož 4. března při leteckém cvičení v Neubrandenburgu tragicky zahynul princ Wilhelm, druhorozený syn Friedricha a Antoinetty. Ta děkovala Bohu, že alespoň zemřel rychle a bezbolestně a věřila, že kdyby žil, jistě by se účastnil „nádherného letu“ do Rakouska.¹⁴⁴

Manifestace¹⁴⁵, vojenská cvičení i masová shromáždění v severovýchodních Čechách se konala po celé léto. Nejvýznamnější událostí se stala „Výstava 38 Náchod“, konající se ve dnech 19. června až 25. srpna pod protektorátem samotného prezidenta Beneše. Ministr průmyslu, obchodu a živnosti Rudolf Mlčoch při zahájení výstavy přednesl optimistický a odvahy dodávající projev: „*Osvědčí-li všichni synové a dcery československého národa takovou lásku ku své rodné půdě a k odkazu svých předků a budou-li věrni své práci a svému poslání k hospodářskému i politickému hájení své drahé vlasti – a kdyby bylo potřebí i se zbraní v ruce – tak jak toho byl i jest příkladem náchodský kraj, pak opravdu se neobávám a věřím, že národ náš bude stále žít jako silný a neochvějný nositel kultury.*“¹⁴⁶ Regionální tisk ve svých člancích navozoval dojem, že výstava je ohromující, hojně navštěvovanou a celonárodně sjednocující událostí. Naopak Jan Šimáně, tehdejší policejní úředník, ve svých poválečných pamětech ukazuje zcela jiný obrázek. Vzpomíná, že výstava dopadla špatně, neboť se ve stejnou dobu konal v Praze sokolský slet a politické napětí a nejistota panující v Evropě odradily od účasti mnoho vystavovatelů, jelikož se báli poslat své cenné zboží do města, jež se nacházelo na samotných hranicích republiky.¹⁴⁷ Obavy nebyly neopodstatněné. Josef Kmoníček se ve své knize zmiňuje, že dne 29. července 1938 se v nedalekých německých lázních Bad Kudowa (česky Chudoba, dnešní Kudowa-Zdrój) sešel Konrad Henlein s Josephem Goebbelsem a Wilhelmem Frickem, kteří setkání využili mimo jiné k pozorování českosloven-

¹⁴² METELKA, Jaroslav, *Henleinovci a demokraté: boj proti fašismu a za obranu republiky v pohraničí severovýchodních Čech 1935-1938*, Trutnov, ONV, 1970, str. 110-112.

¹⁴³ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence s Antoinettou (matkou) 1938-1942, dopis z 16. března 1938.

¹⁴⁴ V orig. *herrlicher Flug*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence s Antoinettou (matkou) 1938-1942, dopisy z 10. a 16. března 1938.

¹⁴⁵ Např. ve dnech 23. a 24. července manifestace protifašistického hnutí s heslem „Náchodskou brankou nepřítel neprojde!“. *Pochodeň*, r. 1938, č. 29, 21. července 1938, str. 1.

¹⁴⁶ *Katalog Výstavy 38 Náchod: 19. červen – 15. srpen 1938*, Národohospodářské družstvo Náchodsko, Náchod 1938, nečíslováno.

¹⁴⁷ ŠIMÁNĚ, Jan, *Je tady gestapo!: záznam některých událostí na Náchodsku za okupace Československa 1938-1945*, Jan Šimáně, 1946, str. 14.

ských pevností.¹⁴⁸ Ve svém deníku se Goebbels o návštěvě Kudowy nezmiňuje, je však pravdou, že v těchto dnech byl přítomen v Breslau (Vratislav, dnešní Wrocław), tedy asi 120 kilometrů od lázní.¹⁴⁹

Jak celou atmosféru vnímali Schaumburgové není prozatím známo, nicméně se na výstavě aktivně podíleli a lesní úřad velkostatku dokonce obdržel diplom a stříbrnou medaili za zásluhu o Výstavu 38 Náchod.¹⁵⁰ Stejně jako na náměstích a hlavních třídách vlál i z věže náchodského zámku prapor ve státních barvách.¹⁵¹ Friedrich rovněž zdarma propůjčil pět pokojů zámku Československé společnosti Napoleon, jež zde nainstalovala výstavu s napoleonskou tematikou.¹⁵² Sám princ ochotně zapůjčil několik památek na vévodkyni Zaháňskou, zejména její četnou korespondenci.¹⁵³

V krizových okamžicích podzimu 1938 nebyli Friedrich s Antoinettou na svém panství přítomni. Dne 9. září odjeli do Německa¹⁵⁴ a zdá se, že kvůli nejasné situaci v pohraničí se svým příjezdem nijak nespíchali.¹⁵⁵ Na začátku října je navíc postihlo další rodinné neštěstí, když náhle zemřela Friedrichova dcera z prvního manželství Marie Luisa von Preußen. Její pohřeb se konal 5. října v Klein Glienicke nedaleko Postupimi.¹⁵⁶

Mezitím došlo mnichovským diktátem k odtržení pohraničí. Severovýchodní Čechy spadaly do poslední etapy záboru, jež byla prováděna ve dnech 8. až 10. října.¹⁵⁷ S tíživou atmosférou se přiosťřila i rétorika regionálních novin, která nabrala ostrého protiněmeckého směru. Ozývaly se požadavky o provedení čistky a nahrazení německých zaměstnanců českými.¹⁵⁸ Na adresu samotných majitelů velkostatku ovšem žádná kritika vyřčena nebyla. Ti se zpět do Čech vrátili až 18. října. Československé vyslanectví v Berlíně jim vydalo doporučení pro československé pohraniční úřady, aby jim mohly být při přechodu hranic poskytnuty všechny úlevy přípustné podle platných zákonných předpisů.¹⁵⁹ Ihned po svém příjezdu byli

¹⁴⁸ KMONÍČEK, Josef - VAŠEK, František, *Zpřetrhané síť*, Hradec Králové, Kruh, 1990, str. 52.

¹⁴⁹ GOEBBELS, Joseph, *Deníky 1935-1939*, sv. 3, Praha, Naše vojsko, 2009, str. 344.

¹⁵⁰ SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Friedrich princ zu Schaumburg-Lippe (1868-1945), vyznamenání a ocenění: medaile, diplomy, čestné hodnosti, str. 639.

¹⁵¹ *Náchodské listy*, r. XLIII.-27., č. 26, 24. června 1938, str. 1.

¹⁵² *U nás*, r. IV., č. 28, 22. července 1938, str. 3.

¹⁵³ *Náchodské listy*, r. XLIII.-27., č. 31, 29. července 1938, str. 2.

¹⁵⁴ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Princův dvůr a domácnost: kuchyň a stolování: kniha záznamů 1882-1945.

¹⁵⁵ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence s Leopoldem (synem) 1917-1942, dopis z 19., resp. 22. září 1938.

¹⁵⁶ SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, Maria Luisa princezna zu Schaumburg-Lippe (1897-1938), str. 887.

¹⁵⁷ METELKA, Jaroslav, *Osudný podzim 1938 v pohraničí severovýchodních Čech*, Hradec Králové, 1973, str. 35.

¹⁵⁸ *U nás*, r. IV., č. 39, 14. října 1938, str. 4.

¹⁵⁹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Friedrich princ zu Schaumburg-Lippe (1868-1945), životopisné materiály.

i oni nuceni se vypořádat s nově vzniklou situací, neboť zábor zčásti postihl i jejich pozemky. Jednalo se o 980 ha především lesní půdy (v polesí Chvalkovice, Odolov a Sedloňov), jež se nyní ocitly na sudetském území. Vrchní správu nadále vykonával lesní úřad náchodského velkostatku, jehož úředníci museli do okupovaných částí dojíždět a provádět úkoly, k nimž vedoucí polesí nebyli oprávněni. Z odtržené části bylo do zbytku Československa zakázáno prodávat dříví a jiné produkty.¹⁶⁰ I přes vlastní problémy byli Schaumburgové ochotni poskytnout pomoc i jiným postiženým. Ještě v říjnu odletěl Friedrichův syn Christian se zástupcem Báňské společnosti svatoňovické do Berlína, aby se pokusili vyjednat propuštění svatoňovických dolů a několika ryze českých úseků v náchodském kraji z německého záboru.¹⁶¹ Jednání nakonec vyzněla úspěšně pro českou stranu. Zprvu byl povolen provoz pouze pod německým dohledem a vytěžené uhlí šlo na účet Německu, poté byly některé doly uvolněny a jejich výtěžek si mohl ponechat již československý stát. Na počátku roku 1939 se celé doly navrátily do českých rukou a s nimi i některé ryze české obce (např. Odolov).¹⁶²

3. 2. „Válečný prožitek“ (1939-1945)

Rok 1939

Březnová okupace znamenala konec samostatného československého státu. Od brzkých ranních hodin 15. března německé jednotky překračovaly státní hranice, ovšem k náchodské celnici dorazilo okupační vojsko teprve kolem 10. hodiny. Záhy „*se objevily první známky, že zde máme Němce - z věže náchodského zámku zavlál vedle praporu české země poprvé říšský rudý prapor s hákovým křížem na znamení, že majitel zámku je německým říšským příslušníkem.*“¹⁶³ Majitel zámku se nicméně v této době, stejně, jako tomu bylo při říjnovém záboru, nenacházel v Čechách, nýbrž u příbuzných v Německu. Proto můžeme s jistotou říci, že z jeho podnětu prapor určitě vyvěšen nebyl. Na druhé straně reakce na nečekané události byla spíše pozitivní. Antoinetta si do svého deníku poznamenala: „*V 8 hodin zpráva z rádia o zrušení¹⁶⁴ Čech. Vpád jednotek do Čech! Každou hodinu zprávy. Velké překvapení!*“¹⁶⁵ S nově vzniklou situací se správa velkostatku musela po několik dní vypořádat

¹⁶⁰ BOUZA, Erik, Hospodaření velkostatku ve východočeském pohraničí v letech 1938-1945, in: *Východní Čechy 1964: vlastivědný sborník prací o přírodě, dějinách a hospodářství východních Čech*, Východočeské nakladatelství, 1964, str. 46-48.

¹⁶¹ *Náchodské listy*, r. XLIII.-27., č. 41, 28. října 1938, str. 4. V případě Svatoňovic bylo ztraceno téměř 80% důlního majetku. METELKA, *Henleinovci...*, str. 219.

¹⁶² *Náchodské listy*, r. 44.-28., č. 3, 13. ledna 1939, str. 2-3.

¹⁶³ SOKA Náchod, Pamětní kniha města Náchoda IV. (1938-1942), str. 169.

¹⁶⁴ V orig. *Auflösung*.

¹⁶⁵ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), deníky, 1939, zápis z 15. března 1939.

sama, neboť Friedrich byl nepřítomen a Christian měl sice v úmyslu osobně zkontrolovat, zda se jí daří vycházet s Němci dobře, ale z důvodu velmi přísných podmínek se mu nedařilo získat potřebné povolení pro cestu do Čech.¹⁶⁶ S velkou námahou jej získal až k 5. dubnu.¹⁶⁷ Tou dobou byla Antoinetta přesvědčena, že se lidé s okupací již smířili a brzy sami poznají, že tento stav je pro ně výhodnější než před okupací.¹⁶⁸ Když se 25. dubna vraceli domů na své panství¹⁶⁹, přijížděla princezna „*velmi napjatá*“ a těšila se, až si všechno poslechne.¹⁷⁰ S jakými pocity se vracel Friedrich, není známo, ale zřejmě nebyly nepodobné těm, jež cítila jeho choť.

Nové poměry v zemi dávaly naději českým Němcům získat rozličné výhody či vymoci si revize rozhodnutí bývalých československých úřadů. V tomto směru se Schaumburgům naskytla velká příležitost, a to díky samotnému říšskému protektorovi Konstantinu von Neurathovi. Neurathův otec byl totiž bývalým komořím na dvoře württemberského krále, jehož manželkou byla Friedrichova starší sestra Charlotte.¹⁷¹ S říšským protektorem tak byli „*dobrymi známými*.“¹⁷² Této známosti bylo využito především ve snaze revidovat pozemkovou reformu z meziválečného období.

Postoje německé šlechty v Protektorátu byly nicméně pro okupanty spíše zklamáním. Sicherheitsdienst (SD, Bezpečnostní služba) si ve svých zprávách stěžovala, že se němečtí šlechtici po okupaci stáhli do ústraní a pokud se hlásí k němectví, tak nejsou nijak důslední. K nacionálnímu socialismu se staví odměřeně a jakékoliv stranické činnosti se vyhýbají.¹⁷³ Velmi výmluvnou je zpráva zlínského Oberlandratu z listopadu 1940, kterou považují za směrodatnou pro postoje Schaumburgů po celé druhoválečné období: „*staré německé rodiny, které se vždycky hlásily k němectví a namnoze působí na vážených vedoucích pozicích v zemi, at jako majitelé statků, jako průmyslníci nebo jako vedoucí úředníci apod. Tito lidé nepůsobí*

¹⁶⁶ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 20. března 1939.

¹⁶⁷ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Christiana (nevlastní bratr) z 1. dubna 1939.

¹⁶⁸ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 2. dubna 1939.

¹⁶⁹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), deníky, 1939, zápis z 25. dubna 1939.

¹⁷⁰ V orig. *sehr gespannt*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 24. dubna 1939.

¹⁷¹ *Náchodské listy*, r. 44.-28., č. 13, 24. března 1939, str. 2.

¹⁷² SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 20. března 1939.

¹⁷³ HOŘEJŠ, Miloš, Šlechta a nacistická pozemková politika v českých zemích, in: HAZDRA, Zdeněk - HORČIČKA, Václav - ŽUPANIČ, Jan, *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*, Praha, Ústav pro studium totalitních režimů, 2011, str. 177-199, str. 192.

*přesvědčivou agitační silou proto, že jsou po staletí zvyklí žít v symbióze s cizím národem a nanejvýš uznávají nárok na vedoucí postavení Němců v cizím národě.*¹⁷⁴

Ačkoliv Schaumburgové ve východních Čechách nepobyvali ani sto let, je jejich „symbióza“ (alespoň částečná) s českým okolím zřejmá. Projevila se kupříkladu během známého incidentu v Náchodě z 9. června 1939, kdy se dva němečtí příslušníci policejní setniny opili a jeden z nich, rozhněván událostmi v Kladně (zabití německého policejního strážmistra), zastřelil českého policistu.¹⁷⁵ Tuto událost Antoinetta označila za „*velkou hanbu*“ pro zdejší Němce.¹⁷⁶

K žádné další podobné události již nedošlo a poslední předválečné léto tak probíhalo poklidně. Změna nastala až na konci srpna s přípravami Třetí říše na přepadení Polska. Deník Antoinetty nám zanechal významné svědectví oněch dní, kdy se nad Evropou pomalu „stahovala temná mračna“. Od 21. srpna se objevovaly první německé motorizované jednotky, směřující přes Náchod k slezsko-polské hranici. O čtyři dny později začalo rádio vysílat zprávy o Polsku a o nebezpečí války. Bylo rovněž možné zahlédnout letadla směřující na východ. Večer 26. srpna oznámili v rádiu mobilizaci. Antoinetta si v deníku povzdechla o „*kalných vyhlídkách!*“¹⁷⁷. Nálada byla napjatá stejně jako zprávy o probíhajících politických jednáních mezi zástupci Říše, Velké Británie a Francie, jež mohla přinést vyřešení celé situace.¹⁷⁸

Žádné politické řešení však nepřišlo a dne 1. září 1939 započala druhá světová válka. Ze zápisu z deníku je zřejmé, že si Schaumburgové velmi dobře uvědomovali vážnost situace.¹⁷⁹ K všeobecné nejistotě se přidaly i starosti o Christiana, jenž se musel vojenských operací zúčastnit.¹⁸⁰ Antoinetta přesto pevně věřila, že to, co Führer dělá, je jistě správné a oddaně prohlašovala, že „*člověk pro svou milovanou vlast udělá vše*“.¹⁸¹ Celé polské tažení sledovali pomocí rádia a radovali se z úspěchů „*našich úžasných jednotek*“ a „*naši velkolepé Luftwaffe*“.¹⁸² Friedrich jako veterán první světové války Halič kdysi poznal a nyní se zájmem a úža-

¹⁷⁴ Cit. dle: BRANDES, Detlef, *Germanizovat a vysídlit: nacistická národnostní politika v českých zemích*, Praha, Prostor, 2015, str. 67.

¹⁷⁵ NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, ka. 29, Inv. č. 591, sg. 109-4/338.

¹⁷⁶ V orig. *grosse Schande*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 22. června 1939.

¹⁷⁷ V orig. *trübe Aussichten!*.

¹⁷⁸ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), deníky, 1939, zápisy ze dnů 21.-28. srpna 1939.

¹⁷⁹ Tantéž, zápis ze dne 1. září 1939.

¹⁸⁰ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 1. září 1939, Friedrichův přípis k tomuto dopisu.

¹⁸¹ V orig. *man tut alles für sein geliebtes Vaterland*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 1. září 1939.

¹⁸² V orig. *unserer fabelhaften Truppen a unserer herrlichen Luftwaffe*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopisy od Antoinetty (matka) z 9. a 16. září 1939.

sem na mapě sledoval, jakých výkonů dosahuje Wehrmacht při svém postupu nepřátelským územím.¹⁸³

Vstupem sovětských jednotek do východního Polska bylo jasné, že odpor polské armády nebude trvat dlouho. Německý „blitzkrieg“ ohromoval celý svět a Antoinetta s potěšením psala, že jsou Němci konečně více semknutí. Ona sama si však zoufala, neboť pro ni bylo těžké být mezi tak málo stejně smýšlejícími lidmi. Náchodské obyvatelstvo, zcela logicky, neprojevovalo žádnou euforii z úspěchů polského tažení.¹⁸⁴

Ještě před konečnou kapitulací polských jednotek bylo nařizeno vyvěsit na počest německého vítězství říšské a protektorátní vlajky, které od 4. října vlály i na věži náchodského zámku.¹⁸⁵ Pro Antoinettu to byl „*radostný pohled*“.¹⁸⁶ K optimistické náladě přispěl i Hitlerův projev o dva dny později, v němž vyslovil touhu po míru s Británií a Francií. Antoinetta byla přesvědčena, že prožívají „*úžasnou dobu*“ a byla plna důvěry ve Führera.¹⁸⁷ Západní mocnosti ovšem Hitlerovu nabídku nepřijaly a vyvolaly tím u velké části německé veřejnosti značné zklamání. U zmínek k projevům Daladiera a Chamberlaina si Antoinetta poznamenala: „*žádný mír!*“, „*žádný mír s Německem!*“.¹⁸⁸ Přání míru tak vystřídal smíření, že je nutné nadále počítat s válkou a zároveň bylo možné sledovat růst protibritské nálady.¹⁸⁹ Vojenské úspěchy Luftwaffe a především německých ponorek u Scapa Flow, kde došlo mimo jiné k potopení bitevní lodi Royal Oak, se tak setkaly s obrovskou radostí a nadšením.¹⁹⁰ Antoinetta označila tyto úspěchy za velkou ránu pro „*proradný Albion*“¹⁹¹, jež si to skutečně zasloužil, a všichni Němci podle ní mohli být hrdí na svou armádu a námořnictvo.¹⁹²

Říjnové dny však byly vyplněny i jinými, mnohem příjemnějšími, zážitky, než těmi čistě vojenskými. Významným se pro rodinu stal především 12. říjen, kdy je přijel osobně navštívit říšský protektor se svou chotí, a to u příležitosti 75. narozenin Friedrichovy sestry Charlotty, jež nedlouho předtím přicestovala do Ratibořic na svou každoroční návštěvu.¹⁹³

¹⁸³ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) ze 16. září 1939.

¹⁸⁴ Tamtéž, dopis od Antoinetty (matka) z 23. září 1939.

¹⁸⁵ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), deníky, 1939, zápis ze dne 4. října 1939.

¹⁸⁶ V orig. *ein erfreulicher Anblick*.

¹⁸⁷ V orig. *eine fabelhafte Zeit*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 9. října 1939.

¹⁸⁸ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), deníky, 1939, zápisy ze dnů 11. a 13. října 1939.

¹⁸⁹ VHÚ-VHA Praha, fond RSHA, ka. 1, sign. 1, zprávy SD o politické situaci z 13. a 16. října 1939.

¹⁹⁰ Tamtéž, zpráva SD o politické situaci z 18. října 1939.

¹⁹¹ V orig. *perfidie Albion*.

¹⁹² SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 16. října 1939.

¹⁹³ Tamtéž.

O měsíc později, 23. listopadu, byli naopak Schaumburgové pozváni do Černínského paláce, kde poobědvali a prohlédli si prostory Pražského hradu.¹⁹⁴

Poslední významnou událostí roku 1939, pro niž máme zachován i osobní názor Schaumburgů, resp. Antoinetty, je listopadový atentát na Hitlera provedený Georgem Elserem 8. listopadu v mnichovské pivnici. Nikterak nepřekvapí, že stejně jako většina německého národa i ona děkovala Bohu, že Hitler opustil budovu dříve, než bývalo běžné, a nestal se proto obětí takové „*odpornosti*“.¹⁹⁵

Rok 1940

Po zbytek období tzv. podivné války, vyznačující se absencí nějakých větších vojenských či politických zvratů, lze zmínit dvě události, jež se týkaly správy velkostatku či rodiny samotné. Tou první byl počátek germanizačního procesu na náhodském městském zastupitelstvu, kdy se jeho členy stali rovněž zástupci místních Němců určení Oberlandratem z Hradce Králové. Jedním z nově příchozích byl i vrchní zemský rada náhodského velkostatku Karel Irmann, který 1. února na řádné schůzi zastupitelstva složil do rukou starosty slib, a to nikoliv německy, jak by se dalo očekávat, ale česky.¹⁹⁶ Druhou událostí bylo propuštění náhodského odborného učitele Josefa Slavíka z koncentračního tábora Buchenwald. Jednalo se o kapitána pěchoty v záloze, jenž byl zapojen do ilegální organizace Obrana národa jako zástupce velitele náhodského okresu a 1. září 1939 byl spolu s několika desítkami dalších zatčen královéhradeckým Gestapem. Nicméně 8. března 1940 vydal úřad tajné státní policie v Berlíně příkaz k jeho propuštění na zkoušku.¹⁹⁷ Podle zápisu v pamětní knize města Náchoda měl za dotyčného intervenovat sám majitel náhodského panství.¹⁹⁸

Poklidnější období války ukončil 10. duben a další agresivní krok Třetí říše, jejíž jednotky zaútočily na Dánsko a Norsko. Akce udělala na německý národ ohromný dojem, posílila důvěru v řízení války a uvolnila určité napětí, vyvolané nejistotou, kam bude válka dále směřovat.¹⁹⁹ Zprávy o průbězích bojů byly sledovány ve všech kruzích se zájmem a nadšením. Loajální postoj Dánska se setkal se všeobecným uznáním a způsobil určité sympatie pro dánský lid. Naopak odpor Norů byl většinou považován za projev silné vazby Norska

¹⁹⁴ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), deníky, 1939, zápis ze dne 23. listopadu 1939.

¹⁹⁵ V orig. *eine infame Niedertracht*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 13. listopadu 1939.

¹⁹⁶ SOKA Náchod, Pamětní kniha města Náchoda IV. (1938-1942), str. 336.

¹⁹⁷ VÚA-VHA Praha, Kvalifikační listina a Osobní spis 255/46 Sb, čj. 72934/69.

¹⁹⁸ SOKA Náchod, Pamětní kniha IV., str. 346.

¹⁹⁹ VÚA-VHA Praha, fond RSHA, ka. 3, sign. 19, hlášení z Říše z 10. dubna 1940.

k Anglii.²⁰⁰ Zcela identické názory projevila i Antoinetta, jež poznamenala, že Dáni jsou našťestí „rozumní“²⁰¹, ale Norové jsou vůči Němcům velmi nepřátelští. Vojenskou operaci považovala za „úžasnou věc“²⁰² a mocný úder proti Anglii, jež je sice tvrdým nepřítelem, nicméně princezna byla přesvědčena, že i tak je vítězství Německa jisté.²⁰³ Pro rodinu Schaumburg-Lippe se vůbec jednalo o zajímavou situaci, neboť Friedrichův syn Christian měl za manželku dánskou princeznu a německý útok tak byl veden proti vlastním příbuzným.

O měsíc později následoval vpád německých vojsk do zemí Beneluxu a Francie. Pro německé obyvatelstvo byl útok obrovským překvapením. Přesto podle SD panovala mezi lidmi důvěra a vnitřní přesvědčení o nezbytnosti těchto kroků, a tím i nutných obětí. Většina z nich nepočítala, že by tempo postupu bylo stejně rychlé jako v případě Polska a Norska. Proto na každé hlášení o průběhu tažení lidé čekali s napětím a jistou netrpělivostí.²⁰⁴ Stejně nálady panovaly také na náchodském panství. Jelikož Friedrich často odjížděl na hony, stala se největším posluchačem rádia Antoinetta, jež stejně jako doposud projevovala nadšení z úspěšného postupu jednotek. Bylo ji však líto, že „*to vše člověk prožívá z dálky a nemá možnost ani v kině vidět zajímavé snímky týdeníku*“.²⁰⁵

Německý postup nepřátelským územím byl znovu ohromující a velmi záhy objevily názory, že by se nakonec i na západě mohlo jednat o „blitzkrieg“.²⁰⁶ Jakmile se válka s Francií začala chýlit ke svému konci, zájem německé veřejnosti se znovu obrátil k Anglii, na níž bylo nyní pohlíženo ještě s větší nenávisť, než kdy předtím.²⁰⁷ Tento fakt lze sledovat rovněž u Antoinetty, jež konstatovala, že „*člověk musí doufat, že se nyní brzy dostane Anglii zaslouženého trestu, na nějž všichni čekají*“.²⁰⁸

Jak je patrné, princezna se v rámci norské či francouzské vojenské kampaně nijak názorově nevyomykala od většiny. Nemůžeme to ovšem říci ve vztahu k Itálii a jejímu francouzskému tažení. Značná část Němců již od prvních dnů bojů na západě očekávala vstup Itálie do

²⁰⁰ VÚA-VHA Praha, fond RSHA, ka. 3, sign. 20, hlášení z Říše z 12. dubna 1940.

²⁰¹ V orig. *vernünftig*.

²⁰² V orig. *eine fabelhafte Sache*.

²⁰³ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopisy od Antoinetty (matka) z 19. dubna a 5. května 1940.

²⁰⁴ VÚA-VHA Praha, fond RSHA, ka. 3, sign. 23, hlášení z Říše z 14. května 1940.

²⁰⁵ V orig. *Es ist Schade, das alles nur aus der Ferne nur zu erleben und nicht die Möglichkeit zu haben wenigsten im Kino die interessanten Bilder der Wochenschau zu sehen*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 21. května 1940.

²⁰⁶ VÚA-VHA Praha, fond RSHA, ka. 3, sign. 23, hlášení z Říše z 16. května 1940.

²⁰⁷ VÚA-VHA Praha, fond RSHA, ka. 4, sign. 26, hlášení z Říše z 20. června 1940.

²⁰⁸ V orig. *Man muss ja weiter hoffen, dass England nun bald seine verdiente Strafe erhalt, auf die wohl alle warten*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 21. května 1940.

války a nesla s nevolí, že se tak stále nedělo.²⁰⁹ I když se Itálie nakonec do vojenských akcí zapojila, kritika neutichala, neboť nyní se od italských jednotek očekávala stejně rychlá vítězství jako u Wehrmachtu, což se nedařilo splňovat.²¹⁰ Ke kritice se proto začalo postupně přidávat i zklamání z chudých italských úspěchů.²¹¹ Antoinetta tyto názory nesdílela a naopak považovala posměch vůči Italům za nepřilíš spravedlivý. Byla názoru, že „*nikdo kromě Führera nemůže posoudit, proč [Italové - B. N.] tak pozdě zakročili*“ a je velkou škodou, že se Němci dopouštějí též chyby, jako předtím s Rakouskem.²¹²

Pro rodinu Schaumburg-Lippe se od podzimu děly zajímavé události také v jejím bezprostředním okolí. V září začalo v Ratibořicích natáčení filmu *Babička* podle románu Boženy Němcové a filmaři dostali povolení natáčet v blízkosti zdejšího zámku. Schaumburgové navíc poskytli pár svých koní pro zapřažení starého kočáru vévodkyně Zaháňské.²¹³ Dostavili se také na promítání premiéry, jež proběhlo v sobotu 16. listopadu v České Skalici. Z rukou představitelky babičky, Terezie Brzkové, přijali staročeskou poctu: chléb a sůl.²¹⁴ Pro Antoinettu bylo milé vidět na plátně celý kraj i s jejích zámkem a měla pro film jen slova chvály.²¹⁵ Promítání proběhlo rovněž v Praze, a to za účasti samotného Goebbelse.²¹⁶

Umožnění natáčení českého filmu v blízkosti svého sídla, zapůjčení zámeckého příslušenství pro jeho potřeby či březnová intervence ve prospěch českého odborného učitele jsou jedním z projevů již zmíněné „symbiózy“ s českým okolím. V listopadu 1940 se projevil i její další aspekt, a to malá agitace pro nacionálně socialistický režim. Dne 10. listopadu se v Náchodě konalo slavnostní předání útočného praporu SA a královéhradecká SD ve své zprávě s nelibostí konstatovala, že kníže [sic!] pro tuto událost nevyzdobil řádně svůj zámek vlajkami.²¹⁷

²⁰⁹ VÚA-VHA Praha, fond RSHA, ka. 3, sign. 23, hlášení z Říše z 16. května 1940.

²¹⁰ VÚA-VHA Praha, fond RSHA, ka. 4, sign. 26, hlášení z Říše z 13. června 1940.

²¹¹ Tamtéž, hlášení z Říše ze 17. června 1940.

²¹² V orig. *keiner ausser den Führern kann beurteilen warum sie so spät eingegriffen haben*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 30. června 1940.

²¹³ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopisy od Antoinetty (matka) ze 7. září a 14. října 1940.

²¹⁴ *Náchodské listy*, r. 45.-30., č. 46, 22. listopadu 1940, str. 1.

²¹⁵ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 18. listopadu 1940.

²¹⁶ Tamtéž.

²¹⁷ NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, ka. 110, inv. č. 1941, sg. 109-6/33.

Rok 1941

S příchodem roku 1941 vyjadřovali Schaumburgové přání a naděje, že se v tomto roce dosáhne „definitivního vítězného míru“.²¹⁸ Friedrich byl rád, že se nyní nálety na Německo zmírnily a předpokládal, „že ničemným Angličanům brzy dojde dech“.²¹⁹ Přesto se konec zimy, stejně jako o rok dříve, vyznačoval určitou nejistotou. Otázky, co se asi v příštích měsících bude dít, zaznívaly i na náchodském zámku. I tak byla Antoinetta nadále přesvědčena, že německý národ „může do budoucnosti hledět s klidem a pevnou důvěrou“.²²⁰

O dva týdny později, v reakci na Hitlerův projev z 24. února, Antoinetta radostně konstatovala, že v této době „může být Němec nekonečně hrdý“, neboť „jsou pryč ty časy, kdy se člověk musel stydět za to, že patří k našemu národu. A za vše co máme, vděčíme našemu Führerovi, tomuto skutečně velkému muži“.²²¹ „Tento skutečně velký muž“ však připravoval kroky, jež nakonec dovedou Třetí říši k záhubě a německý národ k tragédii.

Již o dva měsíce později zahájil Wehrmacht další nacistickou expanzi na evropském kontinentě, tentokrát směrem na východ do Jugoslávie. Antoinetta ofenzívu schvalovala. Uvědomovala si, že to sice nebudou mít v tamních horách jejich jednotky lehké, „ale je dobré konečně zúčtovat s tou srbskou chátrou“.²²² Zároveň byla zvědavá, co si budou myslet Češi, neboť ti vždy se Srby velmi sympatizovali.²²³ U českého obyvatelstva skutečně znovu ožily naděje, že nyní by už mohlo Německo utrpět první ránu a v hostincích se začaly nahlas zpívat vlastenecké písničky.²²⁴

Ty nejdůležitější a zároveň osudové kroky však přišly teprve v červnu, a to zahájením operace Barbarossa. S ní se mimo jiné projevil i první zlom v chování německého obyvatelstva. Průběh bojů tentokrát žádné velké válečné nadšení, jako tomu bylo minulý rok při západní kampani, nevyvolal. Jako jednu z příčin této změny uváděla SD určitou „zhýčkanost“ vojenskými úspěchy, kdy lidé očekávali další rychlé tažení a mnozí z nich si neuvědomovali,

²¹⁸ V orig. *endgültigen siegreichen Frieden*. SOA Zámrsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 2. ledna 1941.

²¹⁹ V orig. *daß den niederträchtigen Engländern bald die Puste ausgehen wird*. SOA Zámrsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 31. ledna 1941.

²²⁰ V orig. *Aber wir können mit Ruhe und festem Vertrauen in die Zukunft sehen*. SOA Zámrsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 11. února 1941.

²²¹ V orig. *Unendlich stolz kann man sein ein Deutscher zu sein in solcher Zeit. Endgültig vorüber sind nun diese Zeiten als man sich schämen musste zu unserm Volk zu gehören. Was haben wir alles unserm Führer zu verdanken, diesem wahrhaft grossen Menschen*. SOA Zámrsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 25. února 1941.

²²² V orig. (...) *aber gut ist die Abrechnung mit diesem serbischen Gesindel endlich einmal*.

²²³ SOA Zámrsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) ze 7. dubna 1941.

²²⁴ CHARBURSKÝ, Miloš - KMONÍČEK, Josef, *Život v zatmění: kapitoly z let 1938-1945 ve východních Čechách*, Hradec Králové, Kruh, 1980, str. 82.

že rozloha Ruska se nedá porovnat s Francií.²²⁵ Dokud se však vítězilo, většina s válkou souhlasila.²²⁶ V případě Antoinetty můžeme nicméně nadále mluvit o válečném zápalu, úspěchy popisovala jako „*nádherné*“²²⁷, na druhou stranu ale nepropadala žádnému bezhlavému optimismu. Uvědomovala si, že jednotky čeká těžký boj a vítězství bude stát ještě velkou obětí. Za „*velkolepou*“ jí přišla skutečnost, že „*se nyní svět probudil proti bolševismu a bude s námi bojovat*“.²²⁸ Zajímavé je porovnání zmínek o Rusku v červencových dopisech dvou rozdílných generací. Zatímco Antoinetta, jež byla od bojů i jejich důsledků de facto izolována, s radostí popisovala vítězství Wehrmachtu, její syn Leopold, jehož řada známých na východě padla či se vrátila s těžkými zraněními, si všiml spíše druhé stránky války, a to ztrát a utrpení německých vojáků.²²⁹

V Protektorátu podnikl útok na Sovětský svaz české obyvatelstvo k protinacistické činnosti. K množství stávek a sabotáží docházelo i ve východních Čechách. V samotném Náchodě odmítli 22. srpna pracovat dělníci zdejších Mautnerových textilních závodů.²³⁰ Ve městě se navíc objevily letáky zhotovené jako parte s textem: „*Ve velké radosti oznamujeme všem dobrým Čechům, že ten, který nás vykrádá, loupí, tzv. lupič a násilník, kaprál v záloze Adolf Hitler, čalouník, nás v nejbližší době opustí. Po těžké ráně na západě letěl až na východ, kde ho ruský medvěd roztrhá. V slzách se utápějící pozůstalí, kteří ho budou následovat, Göring, Hess, t.č. ve vězení, Mussolini.*“²³¹ K největší a nejznámější sabotáži došlo v Náchodě v noci z 30. na 31. srpna, kdy byl poblíž nádraží založen požár skladiště pohonných hmot firmy Welzel, kde bylo uloženo 476 sudů, tedy téměř 100 000 litrů. Jelikož přímý viník nebyl dopaden, bylo z Náchoda a okolí uvězněno na 100 osob, především těch, jež se podílely na činnosti KSČ a sociální demokracie, patřily k inteligenci nebo byly bývalými legionáři.²³² Takovéto odbojné chování Čechů, narušující relativně poklidné podmínky v kraji, mohlo být Schaum-

²²⁵ VÚA-VHA Praha, fond RSHA, ka. 5, sign. 44, hlášení z Říše ze 7. července 1941.

²²⁶ ZIMMERMAN, Volker, *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, Praha, Argo, 2001, str. 290.

²²⁷ V orig. *herrlich*.

²²⁸ V orig. *Aber wie grossartig, dass die Welt nun aufwackt geg. den Bolchewismus und mit uns kämpfen wird.* SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 2. července 1941.

²²⁹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopisy od Leopolda (syn) z 15. a 23. července 1941.

²³⁰ GRUNTOVÁ, J., *Málo známé zločiny*, str. 119.

²³¹ VÚA-VHA Praha, Sb. Gestapo a SD Berlín, ka. 5, sign. 78, zpráva z 25. srpna 1941. Znění textu v originále: „*In großer Freude teilen wir allen guten Tschechen mit, dass der, der uns ausstiehlt, raubt, sogen. Räuber und Gewalttäter, Korporal der Reserve Adolf Hitler, Tapezierer, uns in allernächster Zeit verlassen wird. Nach einem schweren Schlag im Westen flog er bis nach Osten, wo ihn der russische Bär zerreißen wird. Die in Tränen schwimmende Hinterbliebenen, die ihm folgen werden, Göring, Hess, z. Zt. im Gefängnis, Mussolini.*“

²³² SÁDLO, Václav, *Neznámá tragédie Náchodská z doby prvního stanného práva*, in: HELMICOVÁ, Šárka, *Perzekuce bez soudu: cesta k vyhlazení Čechů*, Praha, Český svaz bojovníků za svobodu, 2006, str. 25.

burgům jen stěží příjemné, a proto nepřekvapí Antoinettin názor, že nyní se musí „zakročit s větší přísností“.²³³

To se také stalo o dva týdny později, když došlo k odvolání Neuratha a povolání Reinharda Heydricha, neboť „v takových krizových situacích musí ke kormidlu silní muži“²³⁴. Jelikož německý „národ momentálně bojuje o své elementární bytí“, musí se brát ohledy „pouze na německý národ.“²³⁵ Je pozoruhodné, že ačkoliv byl Neurath rodinným přítelem, není událost v dopisech nijak komentována, vyjma zmínky, že Charlottě již nebude poskytnuto Neurathovo auto k odjezdu z Ratibořic a při své cestě domů do Německa nebude moci přespát na Hradě.²³⁶

Ihned po příchodu nového říšského protektora bylo vyhlášeno první stanné právo, jež se týkalo rovněž východních Čech. V místech, kde docházelo k častým sabotážím, došlo na konci září k zatýkání levicově orientovaných osob. V Náchodě a jeho okolí se jednalo asi o 50 lidí.²³⁷ Antoinetta si zajištění pořádku policií pochvalovala. Že se všude postupuje ostře, bylo podle ní jen dobře a také načase.²³⁸ Spokojenost projevovala také s operací Tajfun, zahájenou na počátku října, jejímž cílem bylo dobytí Moskvy. Ve chvílích, kdy ještě byly německé vyhlídky na úspěch nadějně, poznamenala, že „člověk musí být rád toto prožívat“.²³⁹

Rok 1942

S příchodem nového roku se dostavilo ostré mrazivé počasí, doprovázené nedostatkem topiva. Se svými zásobami dříví se Schaumburgové měli lépe než většina ostatních, přesto museli i oni šetřit. Proto bylo rozhodnuto, že se na Friedrichovy narozeniny nebude jako každoročně konat obvyklá velká večeře, ani mše v mrazivě chladné zámecké kapli.²⁴⁰

Melancholické rozpoložení těch dní nemohly změnit ani zprávy přicházející od Moskvy, kde byl německý útok odražen. Wehrmacht musel nyní vést obranné boje, na něž nebyl připraven. Pro mrazem trpící vojáky byla uspořádána celoříšská sbírka vlněných pro-

²³³ V orig. „mit grösster Strenge nun vorgehen. SOA Zámrsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 10. září 1941.

²³⁴ GOEBBELS, Joseph, *Deníky 1940-1942*, sv. 4, Praha, Naše vojsko, 2010, str. 256.

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ SOA Zámrsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) ze 14. listopadu 1941.

²³⁷ SÁDLO, Václav, *Aby se nezapomnělo...: příběhy obětí nacistické perzekuce z Náchodska, Hronovska, Policka a Českoskalicka 1938-1945*, Náchod, Bor, 2010, str. 68.

²³⁸ SOA Zámrsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 9. října 1941.

²³⁹ V orig. *Froh muss man sein dies mit zu erleben*. SOA Zámrsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 9. října 1941.

²⁴⁰ SOA Zámrsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 25. ledna 1942.

duktů, jež skončila velkým materiálovým úspěchem.²⁴¹ Antoinetta prohlásila, že takový výsledek sbírky lze „*téměř nazvat vítězstvím*“.²⁴² Friedrich doufal, že až poleví velké mrazy, zlepší se i situace na bojišti a nepřátelé znovu „*dostanou takový výprask*“²⁴³ jako minule. Byl přesvědčen, že tato válka nemůže trvat věčně, neboť Anglie bude „*brzy vyřízena*“ a Američané přijdou příliš pozdě.²⁴⁴

Nacistický režim si byl velmi dobře vědom, v jakém rozpoložení se německý národ nachází. Těžké boje posledních týdnů a stále nejistá představa o skutečné situaci na východě²⁴⁵ vyvolávaly neklid a pochyby. SD ve svých zprávách uváděla, že mnoho soukmenovců potřebuje slyšet Hitlerův hlas, aby z jeho slov mohli načerpat sílu a víru. I z toho důvodu bylo oznámení, že Hitler 30. ledna promluví k německému lidu, přijato s velkou účastí. Sama řeč pak zanechala u veškerého obyvatelstva nejsilnější dojem. Ačkoliv Hitler připustil, že nemůže říci, kdy válka skončí, vyvolalo to jen v ojedinělých případech zklamání.²⁴⁶ Antoinettě samotné udělala Führerova řeč radost a věřila, že mnohé posílila.²⁴⁷

V květnu toho roku se znovu ohlásilo odbojové hnutí. Spáchání atentátu na zastupujícího říšského protektora vyvolalo u německého obyvatelstva v Protektorátu bez výjimky obrovské vzrušení a rozhořčení. Objevovaly se požadavky nejprísnějších odvetných opatření i konečného řešení v Protektorátu.²⁴⁸ Antoinetta se k celé záležitosti vyjádřila pouze jednou větou: „*Atentát na Heydricha tíží mysl*“.²⁴⁹ Žádné přání represí na českém obyvatelstvu však nevyslovila. Když svým zraněním Heydrich nakonec podlehl, byly na veřejných budovách a úřadech vyvěšovány smuteční prapory. V Náchodě se první objevil na zámecké věži.²⁵⁰ Tehdy ještě nikdo netušil, jaké těžkosti atentát rodině nepřímou nepřinese. Tomu se ovšem věnuje kapitola týkající se prince Leopolda.

Větší zájem o frontové dění lze u Schaumburgů pozorovat opět od srpna, kdy probíhaly boje u Kavkazu. Německý postup na jihu východní fronty byl obecně sledován s trvale

²⁴¹ GOEBBELS, J., *Deníky 1940-1942*, str. 304.

²⁴² V orig. *beinah ein Sieg zu nennen*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 18. ledna 1942.

²⁴³ V orig. *solche Prügel kriegten*.

²⁴⁴ V orig. *bald erledigt*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 30. ledna 1942.

²⁴⁵ Hitler nebyl ochoten zveřejňovat bližší informace, dokud se východní fronta zcela nestabilizuje. GOEBBELS, J., *Deníky 1940-1942*, str. 309.

²⁴⁶ VÚA-VHA Praha, fond RSHA, ka. 5, sign. 50, hlášení z Říše z 2. února 1942.

²⁴⁷ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 31. ledna 1942.

²⁴⁸ VÚA-VHA Praha, fond RSHA, ka. 6, sign. 54, hlášení z Říše z května 1942.

²⁴⁹ V orig. *Attentat auf Heydrich bedrückt die Gemüter*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 28. května 1942.

²⁵⁰ *Náchodské listy*, r. 47.-32., č. 23, 12. června 1942, str. 3.

velkým zájmem.²⁵¹ Antoinetta považovala za úžasné, jak navzdory všem překážkám pronikly německé jednotky daleko²⁵² a Friedrich jako všichni věřil, že sovětské jednotky budou definitivně „vyřízeny“.²⁵³

Na podzim se oblast Kavkazu stala pro rodinu ještě mnohem zajímavější, neboť zde měl být nasazen Christian se svým plukem. Antoinetta byla přesvědčena, že v Rusku „zažije mnoho zajímavého a měla za něho radost“.²⁵⁴ Cestu na frontu nastoupil Christian v polovině října.²⁵⁵ Z ní poslal domů dvě zprávy, jež u Friedricha vyvolaly vzpomínky, jak on sám před 25 lety touto krajinou proti Rusku postupoval.²⁵⁶ O měsíc později od něho dostali další zprávy. Dařilo se mu dobře, dokonce byl povýšen na majora a dostal vlastní komando o pěti rotech, se kterými zajišťoval větší úsek za frontou. Stravu považoval za uspokojivou a život v bunkrech za snesitelný i proto, že ještě nepřišla ta pravá ruská zima.²⁵⁷

Vánoční čas byl tentokrát na náchodském zámku posmutnělý. Christian byl daleko na východní frontě, kde právě v těchto dnech čelil na svém úseku prudkým útokům Rusů.²⁵⁸ Leopold se nacházel ve vězení a čekal na proces. Štědrý večer proto probíhal tiše.²⁵⁹ Je pochopitelné, že své myšlenky směřovali především ke svým synům. Jen sotva mohli tušit, že v těch hodinách se odehrává rodinná tragédie. Na Štědrý večer kvůli špatným kamnům, jimiž unikal do místnosti plyn, zemřel v Linci Friedrichův bratr Albrecht i se svojí chotí.²⁶⁰ Tragická smrt Antoinettu a především Friedricha velmi zasáhla.²⁶¹ Princ zůstal z bratrů jediný naživu a posteskl si, že „ve svých 75 letech musí denně myslet na svůj blížící se konec“.²⁶²

²⁵¹ VÚA-VHA Praha, fond RSHA, ka. 6, sign. 59, hlášení z Říše z 20. srpna 1942.

²⁵² SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 26. srpna 1942.

²⁵³ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 29. srpna 1942.

²⁵⁴ V orig. *Viel Interessantes wird er erleben, es freut mich für ihn.* SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 30. září 1942.

²⁵⁵ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) ze 17. října 1942.

²⁵⁶ Tamtéž.

²⁵⁷ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 18. prosince 1942 a od Antoinetty (matka) z 18. prosince 1942.

²⁵⁸ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 2. ledna 1943.

²⁵⁹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 26. prosince 1942.

²⁶⁰ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 30. ledna 1943.

²⁶¹ Tamtéž, dopis od Antoinetty z 2. ledna 1943.

²⁶² V orig. [ich] *muß bei meinen 75 Jahren täglich an mein bevorstehendes Ende denken.* SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 26. prosince 1942.

Rok 1943

Do nového roku vstupoval Friedrich s těžkým srdcem. Stále nemohl najít klidu po smrti svého bratra.²⁶³ K tomu se 8. ledna navíc přidala smrt jeho starého učitele Gutha-Jarkovského.²⁶⁴

Jediné relativně pozitivní zprávy přicházely alespoň od Christiana, jemuž se dařilo dobře. V bojích proti nepříteli se dokonce vyznamenal natolik, že obdržel sponu k Železnému kříži a byl s pochvalou zmíněn v armádní zprávě.²⁶⁵

V tomto tedy nepřilíš radostném období oslavil Friedrich další jubileum. Stejně jako před pěti lety se o oslavenci zmínil regionální tisk: „*J. j. Princ Friedrich ze Schaumburg-Lippe (...) dožívá se v sobotu 30. ledna t. r. své požehnané pětasedmdesátky v plné svěžesti. Vidáme jej na našich ulicích křepce si vykračujícího a na vše strany pozorně děkujícího za všechny pozdravy. (...) Náchodský a ratibořický zámek jsou jeho světem a drahým domovem. (...) K našemu městu i jeho obyvatelstvu měl vždy kladný poměr.*“²⁶⁶ V den narozenin mu byl zástupcem německého starosty předán dar v podobě křišťálové vázy. Poté odešli Schaumburgové do města na setkání Wehrmachtu (Flieger Nachrichten Truppe), v jehož závěru poslouchali přenos Göringova projevu. K události si Antoinetta poznamenala tato slova: „*Silná vůle ve vítězství a skálopevná důvěra a víra v našeho Führera a konečné vítězství!*“²⁶⁷ Vzpomínalo se na hrdiny u Stalingradu, na jejich „*smysl pro povinnost a oběť pro naši milovanou vlast.*“²⁶⁸ Antoinetta plně sdílela názor, že „*když to bude nutné, všichni by měli dát v oběť své životy*“.²⁶⁹ Jen o týden později se však v dopise zmiňuje, jak jsou „*vděční a rádi*“²⁷⁰, že jejich Christian u Stalingradu není. K vojákům, jež takové štěstí neměli, byla nicméně plna obdivu, šlo podle ní o „*těžký boj neobyčejný statečností a obětavostí (...). Všichni jsou velmi zaraženi a plní obdivu k hrdinskému duchu.*“²⁷¹ Byla si také vědoma, že v tomto „*gigantickém zápase*“ jde o všechno, neboť „*je to totální válka!*“²⁷² I Friedrich hleděl s „*nejplnější důvěrou*“²⁷³

²⁶³ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 3. ledna 1943.

²⁶⁴ Tamtéž, dopis od Friedricha (otec) z 9. ledna 1943.

²⁶⁵ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 16. ledna 1943.

²⁶⁶ *Náchodské listy*, r. 48.-33., č. 4, 29. ledna 1943, str. 3.

²⁶⁷ V orig. *Starker sieges Wille und felsenfestes Vertrauen und Glaube an unsern Führer und den Endsieg!*

²⁶⁸ V orig. *der Pflichterfüllung und des Opfers für unser geliebtes Vaterland.*

²⁶⁹ V orig. *wir wenn es sein muss auch alles unser Leben opfern sollen.* SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 30. ledna 1943.

²⁷⁰ V orig. *dankbar und froh.*

²⁷¹ V orig. *es war dort ein hartes Ringen Unertörtes an Tapferkeit und Opfer (...). Alle sind tief ergriffen und voller Bewunderung dieses Heldengeistes.*

²⁷² SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 6. února 1943.

vstříc dalším bojům, které pro německé „*nesrovnatelné*“²⁷⁴ jednotky mohly být „*trvale jen vítězné*“.²⁷⁵ Ze všech uvedených výroků je velmi zřetelně vidět značné ovlivnění propagandou, které vyvstane o to více, pokud je srovnáme s cíli, jež si Goebbels vytyčil ani ne dva týdny před pádem Stalingradu: „*Pro nás se musí Stalingrad stát (...) hrdinnou písní německého vojska, úchvatnou a tragickou, jakou nelze ani vymyslet. Věřím, že se nám podaří takovýmto vyličením pádu Stalingradu ještě více německý národ přimknout k režimu a úkolům doby.*“²⁷⁶

Z výše uvedených výroků můžeme jen těžko považovat postoje příslušníků rodu Schaumburg-Lippe za nepřátelské Říši. A přesto paradoxně zpráva SD z 19. února 1943 vyznívá zcela naopak. Jejím obsahem je rozbor historického postavení česko-moravské šlechty, kde je analyzována spolupráce a solidarita české a německé šlechty v 19. století s konstatováním, že hájení společných zájmů společenské třídy se do dnešních dnů jen málo změnilo. Jako příklad nepřátelského postoje také německých šlechticů je dán právě výrok Leopolda zu Schaumburg-Lippe, jenž vyslovil při příležitosti uveřejnění atentátu na Heydricha: „*Škoda, že tu svini hned nezastřelili.*“²⁷⁷, za což byl 4. července 1942 v Berlíně zadržen. Zpráva dále zmiňuje, že Leopold na svou obhajobu uvedl, že při svých pobytech v Čechách a z dopisů od rodičů upozoroval, že opatření nastolená Heydrichem jsou vůči Čechům tvrdá a bezdůvodná.²⁷⁸

Na jaře a v létě se Friedrich, v porovnání s dřívějšími lety, objevoval mnohem častěji na veřejnosti, ať už při slavnostním koncertu na oslavu čtvrtého výročí Protektorátu,²⁷⁹ vzpomínkové akci na paměť padlým německým vojákům dne 21. března²⁸⁰ či červencové smuteční trýzně za padlého bývalého vládního radu Ludwiga Mahnkeho.²⁸¹ Na většině akcí byl ustrojen v uniformě bývalého generála rakousko-uherské armády. Nabízí se otázka, proč byl tak aktivní pouze v roce 1943, neboť na oslavách Dne hrdinů v roce 1942 či 1944 není jeho přítomnost zmiňována ani v tisku, ani v dopisech. Bylo to důsledkem přesvědčení o německém vítězství nebo se chtěl ukazovat v tom nejlepší světle kvůli odsouzenému synu Leopoldovi, jenž se snažil o přijetí do Wehrmachtu? Prozatím na to neexistuje jednoznačná odpověď. Co se týče nošení rakousko-uherské uniformy, Vladimír Černý to považuje za demon-

²⁷³ V orig. *mit vollem Vertrauen*.

²⁷⁴ V orig. *unvergleichlich*.

²⁷⁵ V orig. *auf die Dauer nur siegreich*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 14. února 1943.

²⁷⁶ GOEBBELS, Joseph, *Deníky 1943-1945*, sv. 5, Praha, Naše vojsko, 2010, str. 26.

²⁷⁷ V orig. *Schade, dass sie das Schwein nicht gleich totgeschossen haben*.

²⁷⁸ NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, ka. 37, Inv. č. 739, sg. 109-4/489.

²⁷⁹ *Náchodské listy*, r. 48.-33., č. 11, 19. března 1943, str. 3.

²⁸⁰ *Náchodské listy*, r. 48.-33., č. 12, 26. března 1943, str. 3.

²⁸¹ SÁDLO, Václav, *Náchod za Protektorátu*, Náchod, Bor, 2012, str. 117.

strativní postoj, jenž měl ukázat, že Friedrich k „protektorátním mocipánům“ nepatří.²⁸² Ačkoliv sdílím názor, že Friedrich nacistou nebyl, je zřejmé, že k válečnému dění se nestavěl nijak negativně, nehledě na to, že koncept požadavku nošení rakousko-uherské uniformy vznikl již na konci srpna 1939, tedy ještě před vypuknutím války²⁸³, proto o nějakém odbojném postavení v tomto ohledu podle mého názoru nemůže být řeč.

Nacistický aparát nicméně nevěnoval svou pozornost pouze šlechtě v Protektorátu, ale především v samotné Říši. Těžké několikaměsíční boje na východní frontě si totiž pochopitelně vyžádaly i ztráty u aristokratických rodin. Převezení ostatků nejstarších synů a jejich pochování do rodinných hrodek dávalo možnost k místním projevům účasti, někdy i protinacisticky laděným.²⁸⁴ Nacisté se proto rozhodli vyslyšet hlasy volající po zproštění vojenské služby pro prvorozené dědice především německých vládnoucích rodin či alespoň jejich přeložení na nějaké bezpečnější pozice než byla přední linie.²⁸⁵ Bylo tak vydáno ustanovení, známé jako „výnos o princích“, podle něhož byli synové vládnoucích domů propuštěni ze služby. Týkat se to mělo také přímých říšských knížat, jež neměla německé matky nebo manželky. Nejednalo se nicméně ani tak o dobrou vůli jako pragmatický krok, neboť po válce měl Hitler v úmyslu se vypořádat i se šlechtou a jakékoliv prokázané hrdinství jejich příslušníků by celý proces pouze komplikovalo.²⁸⁶

Na základě zmínek v dopisech se zdá, že se výnos týkal také Christiana, jenž byl oddělen od své jednotky. Zatímco jeho oddíl se měl v srpnu přesunout do Viborgu, on sám měl zůstat v Neuruppinu. Podařilo se mu alespoň vynutit si, že do Dánska oddíl osobně přivede.²⁸⁷ V Neuruppinu zůstal až do 1. listopadu²⁸⁸ a v prosinci se v korespondenci objevuje narážka,

²⁸² Srov. ČERNÝ V., *Smutný konec*, str. 55.

²⁸³ Žádost o povolení smět nosit jako bývalý c. a k. generálmajor svou uniformu bylo posláno velitelství německé branné moci v Praze 1. září 1939. Dne 29. března 1940 mu zmocněnec pro Wehrmacht u říšského protektora, generál Friderici, oznámil, že v této době je povolení nosit uniformu v Protektorátu omezeno pouze na německý Wehrmacht a české Vládní vojsko, o povolení nosit bývalé rakousko-uherské uniformy bude rozhodnuto později samotným Führerem. Friderici nicméně přislíbil, že se pokusí pro Jeho Jasnost vydobýt nějakou výjimku z momentálního ustanovení a bude ho okamžitě informovat. Průběh dalšího jednání není znám, na veřejnosti se Friedrich objevuje v uniformě od roku 1943. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Friedrich zu Schaumburg-Lippe (1868-1945), životopisné materiály.

²⁸⁴ METTERNICHOVÁ, Tatiana, *Svědectví o neobyčejném životě*, Praha, Panorama, 1992, str. 203.

²⁸⁵ HOŘEJŠ, M., *Šlechta*, str. 196.

²⁸⁶ METTERNICHOVÁ, Tatiana, *Svědectví o neobyčejném životě*, Praha, Panorama, 1992, str. 203.

²⁸⁷ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Feodory (žena nevlastního bratra Christiana) z 19. srpna 1943.

²⁸⁸ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 13. října 1943.

že se zřejmě chystá opustit vojenskou službu.²⁸⁹ Z ní byl oficiálně propuštěn k 31. březnu 1944.²⁹⁰

Christianovo vyvázání z vojenské služby nebylo jedinou záležitostí, kterou rodina v té době s Wehrmachtem řešila. V tomto případě se dotkla zejména Friedricha a Antoinetty, neboť byl dohodnut pronájem ratibořického zámku pro potřeby německé armády. K 14. říjnu se do jeho prostor měla nastěhovat „*Nachrichtenschule*“, jež svou činnost zahájila 10. listopadu.²⁹¹ Schaumburgové tak přišli o své oblíbené letní sídlo. Není známo, do jaké míry šlo o dobrovolnost, či podřízení se armádnímu nařízení.

Rok 1944

Na počátku roku 1944 se i německá šlechta v Protektorátu dostala mnohem více do hledáčku nacistického aparátu. Pražská řídicí úřadovna SD vydala podrobné instrukce k podávání hlášení o příslušnících české a moravské šlechty s německou státní příslušností. V podávaných zprávách měl být analyzován jak vztah k československému státu v letech 1918-1939, tak nynější stav. V rámci meziválečného období měly být sledovány aspekty jako tehdejší státní příslušnost nynější německé šlechty (říšská, československá či zahraniční) a jak se k ní přišlo, vnitřní postoj dotyčných a jejich rodin (tj. byl německý?), členství v českých či německých stranách, organizacích a sdružení. Pokud se v tomto období objevily nějaké vady postoje, tak čím byly zapříčiněny. Zjišťováno mělo být rovněž přiznání se k německému národu po zřízení Protektorátu, a to za jakých podmínek k němu došlo, byla-li žádost o nabytí německého občanství podána ihned, nebo se s ní otálelo a z jakých důvodů, dále byl-li ze strany německých míst vykonáván nějaký nátlak na přihlášení se k německému a kolik se k němu nakonec hlásí členů, tj. zda celá rodina nebo jen její část. Pro současný stav se analyzovalo také přibuzenství rodin (mezi sebou, se zahraničím, s českou šlechtou, s občanskými kruhy obou národnostních charakterů), hospodářská fundovanost a postavení, politický postoj (např. je-li možné mluvit o německém povědomí nebo o všeobecně vlašném postoji, jazykový úzus a forma pozdravu v rodině, před zaměstnanci, na veřejnosti atd., tvoří-li zaměstnanci a služebnictvo Češi nebo Němci), víra, postoj k nacionálnímu socialismu (světonázor a poslední politické stanovení cílů, členství ve straně), postoj k válce (tj. všeobecně k válečnému dění, víra v konečné vítězství, aktivní účast v bojích, pracovní nasazení), vztahy k vlivným

²⁸⁹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 12. prosince 1943.

²⁹⁰ SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Christian princ zu Schaumburg-Lippe (1898-1974), vojenská dráha, str. 892.

²⁹¹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopisy od Friedricha (otec) z 24. září 1943 a od Antoinetty (matka) z 23. října 1943.

místům (k německé správě, ke kruhům Wehrmachtu a Waffen-SS, k jiným vysoko postaveným Němcům, k českým místům a vedoucím osobnostem) a styk se zahraničím, ať už formou příbuzenských vztahů nebo cest do zahraničí.²⁹²

Jelikož byli Schaumburgové říšskými Němci, zájem SD jim patřit neměl. Nutno však říci, že díky své geografické poloze by zřejmě nemohli plnit úlohu zcela vzorového německého šlechtice. K československému státu se chovali loajálně, i když tu byla určitá „pnutí“ kvůli pozemkové reformě. Jazykem v rodině byla němčina, nicméně již od dob Friedrichova otce Wilhelma se příslušníci rodu učili češtině. Friedrich byl apolitický, ale pokud šlo o organizace a sdružení nebylo mu proti mysli býti členem i těch československých (např. Svazu československých velkostatkářů). Na druhou stranu je důležité zmínit, že v letech 1928-1935 byl členem Stahlhelmu, militantní organizace mající velmi blízko k radikální pravici.²⁹³ V otázce rodové spřízněnosti existovaly v rodině vazby na Německo a Dánsko, a zatímco německé příbuzné navštěvovali Friedrich s Antoinettou každé jaro, za těmi dánskými se během války nevydali ani jednou. Meziválečná apolitičnost vydržela Friedrichovi i v čase Protektorátu, do NSDAP nikdy nevstoupil a jeho vztah k nacionálnímu socialismu můžeme považovat za vlažný. Naopak válečné dění se na náchodském zámku prožívalo velmi intenzivně a věřilo se v konečné vítězství. To s určitostí můžeme tvrdit až do poloviny roku 1943, poté klesá jednak četnost dopisů, jednak jsou v nich jen výjimečně zmínky o vojenských záležitostech, jež se však týkají především náletů na německá města. Ohledně hospodářského nasazení lze říci, že i ono bylo do roku 1943 značné, svědčí o tom mimo jiné cena, kterou velkostatek Náchod získal roku 1942 od ministra zemědělství. Vztahy s nejvyššími kruhy německé správy byly za úřadování Konstantina von Neuratha vřelé, za což vdělili především rodinnému přátelství se samotným říšským protektorem. Po jeho odvolání zůstal intenzivnější styk pouze s královéhradeckým Oberlandratem a náchodským vládním komisařem.

Jak již bylo zmíněno, zdá se, že po roce 1943 válečné nadšení rodiny pomalu opadá. Když se 12. března 1944 konal opět Den hrdinů, o přítomnosti příslušníků Schaumburg-Lippe není uvedena žádná zmínka.²⁹⁴ Dne 2. dubna však zavítali na výstavu uměleckých portrétů náchodských osobností z posledních padesáti let, kterou uspořádala muzejní společnost.²⁹⁵ Určitý válečný nezájem se však začal postupně objevovat u většiny německých šlechticů v Protektorátu. Zpráva SD z 19. května 1944 poukazovala na to, že v kruzích německé šlechty Čech a Moravy se objevuje očividná tendence upřednostňovat před nasazením na frontě něja-

²⁹² NA, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, ka. 27, Inv. č. 386, sg. 110-4/232.

²⁹³ Otázkou zůstává, co ho vedlo k rozhodnutí státí se členem organizace až/nebo právě v roce 1928.

²⁹⁴ SOKA Náchod, Pamětní kniha města Náchoda V. (1943-1944), str. 70.

²⁹⁵ *Náchodské listy*, r. 49.-34, č. 14, 7. dubna 1944, str. 3.

ké funkce ve vlasti. Se začátkem povolávacích rozkazů v Protektorátu údajně jednotliví příslušníci vyvíjeli neobvykle horlivou činnost, aby se ukázali jako nepostradatelní pro vedení hospodářství. SD si dále stěžovala, že u části šlechticů je možné zaznamenat i poráženecký postoj, stejně jako otevřené odmítnutí nacionálního socialismu. Varovala rovněž, že chování šlechty nezůstává nepovšimnuto obyčejným obyvatelstvem, na jehož náladu tak může negativně působit. Velká část šlechty proto v žádném případě nemohla být považována za příklad vzorného politického postoje, a tím za oporu německva.²⁹⁶

Zda se i u Schaumburgů nakonec vyskytl v roce 1944 poráženecký postoj nelze s ohledem na malé množství zachovaných, resp. zpřístupněných dopisů říci.

Pro období druhé poloviny roku 1944 stojí za zmínku jen dvě poznámky, jež ovšem z hlediska dosud prezentovaných názorů a postojů Schaumburgů nejsou nikterak překvapivé. Ta první se týká červencového atentátu na Hitlera. V dopise adresovaném synu Leopoldovi Antoinetta napsala: „*Psala jsem Ti dopis před třemi dny. Mezitím se stalo mnohé, co mne jako dobrou Němku z hloubi srdce rozesmutnilo. Budu, stejně jako jsem tak vždy činila, stát věrně při našem Führerovi (...). Díky Bohu, že jej ochrání!*“²⁹⁷ Tento výrok ukazuje, že pokud došlo k určitému poklesu nadšení z průběhů bojů (což vzhledem k absenci německých vítězství není nijak nepochopitelné), v případě Adolfa Hitlera se tak nestalo. Již bylo ukázáno, že zejména princezna byla velmi ovlivněna propagandou. Přesto její postoj už nelze tak zcela zařadit mezi postoje většinové. Podle Iana Kershawa se zejména po porážce u Stalingradu začala znatelně rozvolňovat pouta mezi německým národem a Hitlerem. Nevydařený atentát sice oživil silnou podporu Hitlera, ale bylo tomu tak jen na určitou chvíli, než se znovu začaly projevovat katastrofální důsledky války.²⁹⁸ Zdá se, že v případě Antoinetty se takovýto vývoj neodehrál. Vzhledem k tomu, že se Antoinettiny dopisy z roku 1945 nedochovaly, nelze s určitostí říci, zda zůstala „svému Führerovi“ věrná až do hořkého konce, nebo u ní nakonec přeci jen došlo k prozření.

Druhá zmínka zachycuje rozpoložení, v jakém se majitelé náhodského panství ocitli na podzim, když bylo Německo postupně svíráno z východu i západu. Antoinetta tehdy vyjádřila obavy o tom, co bude dále, co přijde. Rusové už byli v Maďarsku a „drali“ se kupředu.²⁹⁹

²⁹⁶ NA, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, ka. 55, inv. č. 768, sg. 110-5/58.

²⁹⁷ V orig. *Ich schrieb Dir Brief vor drei Tagen. Inzwischen geschah Vieles, was mich als gute Deutsche im tiefsten Herzen traurig macht. Ich werde wie ich es immer getan treu an unserm Führer stehen (...). Gott sei Dank der ihn beschützte!* SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 22. července 1944.

²⁹⁸ KERSHAW, Ian, *Hitler: 1936-1945: Nemesis*, Praha, Argo, 2004, str. 503 a 627.

²⁹⁹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 12. října 1944.

Rok 1945

S příchodem nového roku bylo zřejmé, že Třetí říše stojí na prahu své existence. V lednu byla frontová linie již na dohled hranicím Protektorátu. Ve městech se proto posilovaly německé posádky a zřizovaly výcvikové prostory pro frontu. Obyvatelstvu bylo přikázáno vykonávat nucené práce, stavěly se protitankové zátarasy i zákopy. Za tichých zimních nocí bylo od Breslau slyšet mohutné detonace spojeneckých náletů.³⁰⁰ Právě z této oblasti začali přicházet první němečtí uprchlíci, tzv. „národní hosté“, jejichž počet se od února postupně zvyšoval a Náchod se pro ně stal jakousi „přespávací“ stanicí.³⁰¹ Pro německé vojáky zemřelé v náchodských lazaretech bylo v zámecké aleji v blízkosti vojenského hřbitova zřízeno pohřebiště.³⁰² Řady zde konaných pohřbů se zúčastnila i Friedrichova sestra princezna Alexandra.³⁰³

Z posledních měsíců války se dochovaly pouze dopisy prince Christiana, v nichž mimo jiné odkrývá i své vnitřní rozpoložení. Navzdory tomu, že nastala doba, kdy člověk nevěděl, co mu zítřejší den přinese, byl docela klidný, protože věřil, že stejně jako dosud je povede „dobrotivý osud.“³⁰⁴ Velmi rád by přijel za rodiči do Náchoda (v této době pobýval v Lehnitzsee), ale sehnat potřebné povolení bylo velmi komplikované. Rovněž přiznával, že v těchto dnech se člověk jen nerad na dlouho vzdaloval od své rodiny.³⁰⁵ V březnu neviděl průběh bojů na východě ještě nijak tragicky. Věřil, že se fronta udrží a nabádal rodiče, aby neopouštěli Náchod.³⁰⁶ On sám se i s rodinou přemístil k příbuzným do Grünholzu. Stěžoval si, že stejně jako všude jinde je i zde spojení poměrně katastrofální, takže díky nedostatku zpráv nevědí téměř nic. I nadále však zůstal optimistou. Člověk musel být podle něho trpělivý a klidně vyčkávat, co s ním osud zamýšlí. Děkoval Bohu, že se východní fronta i nadále drží a Náchodu tak prozatím nehrozí aktuální nebezpečí.³⁰⁷

Na západě Němci takové štěstí neměli, neboť tam byla na konci března fronta prolomena. Situace se pro Německou říši stala krajně kritickou. Goebbels si stěžoval na pokles morálky civilního obyvatelstva i vojska, jenž podle něho znamenal velké nebezpečí, neboť národ a vojsko nemající ochotu dále bojovat, nemohou zachránit ani velké dodávky zbraní

³⁰⁰ MÜHLSTEIN, L., *Česká Skalice*, str. 33.

³⁰¹ SOKA Náchod, Pamětní kniha města Náchoda VI. (1945-1947), str. 2-4.

³⁰² SÁDLO, Václav, *Běloveská tragédie: příčiny, průběh a následky*, Náchod, 2006, str. 78.

³⁰³ SOKA Náchod, Pamětní kniha VI., str. 9-10.

³⁰⁴ V orig. *gutiges Schicksal*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Christiana (nevlastní syn) z 13. února 1945.

³⁰⁵ Christian měl s manželkou Feodorou dvě děti: šestiletého Wilhelma a pětiletého Waldemara. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Christiana (nevlastní syn) z 8. března 1945.

³⁰⁶ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopisy od Christiana (nevlastní syn) z 16. a 21. března 1945.

³⁰⁷ Tamtéž, dopis od Christiana z 25. března 1945.

a vojáků.³⁰⁸ I když i Christian považoval průlom za neradostný, na mysl ještě neklesal. Velkou útěchou mu bylo, že jeho rodný kraj ještě nebyl boji bezprostředně ohrožen.³⁰⁹ Na počátku dubna byl rozhodnut, že jakmile se situace vyjasní, odjede do Náchoda. V Grünholzu bylo sice pěkně, ale princ si postěžoval, že tam jen sedí a nic nedělají, navíc se tam cítili být nevítanými hosty, což mezi příbuznými nebyl úplně příjemný pocit.³¹⁰

Mezitím se však k Náchodu pomalu ale jistě přibližovala Rudá armáda. V dubnu byl na střechu náchodského zámku instalován reflektor, jenž v noci udával směr německým letadlům mířícím na Breslau.³¹¹ Dne 8. dubna vydal K. H. Frank pokyny pro německé obyvatelstvo, v němž svolil, že starci a ženy s dětmi, kteří nejsou nasazeni v práci a mají možnost se ubytovat u příbuzných či známých mimo Protektorát, dostanou povolení k cestě a mohou v klidu a beze spěchu opustit Čechy a Moravu.³¹² Friedrich s Antoinettou nicméně uposlechli Christianovo přání a zůstali na svém panství.

Od prvních květnových dní bylo v Náchodě znovu rušno, neboť sem začaly proudit další početné skupiny cizinců. Prchající německé obyvatelstvo pro změnu vystřídali zajatci rozličných národností, jež zde hledali útočiště.³¹³ K tomu všemu se od 5. května přidalo i revoluční dění. Ještě před polednem se na zámecké věži objevil československý prapor. Tentokrát se sice majitel panství na zámku vyskytoval, nemůžeme však s jistotou říci, zda to bylo z jeho popudu. Vlajky se postupně objevily i na dalších domech, nicméně na nátlak okupační správy byly záhy sňaty.³¹⁴ Dne 6. května předali Němci řízení města do rukou místního národního výboru. O den později se však rozhodli znovu zaujmout své posty.³¹⁵ To už se válka chýlila ke svému konci. V ratibořickém zámku se v té době nacházel štáb německé pořádkové policie. Dne 8. května děkoval její velitel generál Geiger Friedrichovi za pohostinství: „*Jasnosti! Vojenský rozkaz nutí mě opustit překvapivě rychle Váš pohostinný zámek. Svůj dík spojuji s upřímným přáním pro nadcházející a jistě ne bezstarostnou budoucnost. My, vojáci této šestileté války, budeme také v této poslední hodině boje a rovněž v dalším životě až do konce státí při Německu. S výrazem mé zvláštní uctivosti, Geiger, generálporučík.*“³¹⁶ Jen co ně-

³⁰⁸ GOEBBELS, J., *Deníky 1943-1945*, str. 260.

³⁰⁹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Christiana (nevlastní syn) z 31. března 1945.

³¹⁰ Tamtéž, dopis od Christiana ze 4. dubna 1945.

³¹¹ SOKA, Pamětní kniha VI., str. 14.

³¹² FRAJDL, Jiří - KMONÍČEK, Jiří, *Květen 1945 ve východních a severovýchodních Čechách: sborník dokumentů k 20. výročí osvobození ČSSR sovětskou armádou*, Havlíčkův Brod, Východočeské nakladatelství, 1965, str. 45.

³¹³ *Československý Červený kříž v Náchodě: duben 1945 - květen 1946*, Náchod, Červený kříž, 1946, str. 11.

³¹⁴ ŠIMÁNĚ, *Je tady gestapo*, str. 156.

³¹⁵ JÁNSKÝ, Zdeněk, *Poslední válečné události v roce 1945 v Náchodě a okolí*, in: *Stopami dějin Náchodska 6*, Náchod, Sborník Státního okresního archivu Náchod, 2010, str. 172-173.

³¹⁶ FRAJDL, J., *Květen*, str. 133.

mecké vojsko zámek opustilo, adresoval Friedrichův hospodářský inspektor František Hampel národnímu výboru v České Skalici žádost, aby v Ratibořicích, a sice v zámku a parku, byla učiněna potřebná opatření.³¹⁷ V noci, o 22. hodině, byla v Náchodě podepsána kapitulace zdejší německé posádky.³¹⁸ Pro město však válka ještě skončit neměla. Navečer 9. května, tedy již v době míru, projížděli Náchodem příslušníci SS. Jelikož se v tu chvíli Rudá armáda nacházela již nedaleko, odjela část Němců zpět k česko-německé hranici, aby zřejmě nepřítel pozdržela a získala více času pro své spolubojovníky. U celnice tato jednotka narazila na sovětský předvoj a došlo ke střetu. Sověti útok nečekali a před nepřátelskou palbou se ukryli do nedaleké celnice. Němci, kteří v tuto chvíli měli ještě přesilu, sovětským vojákům nařídili budovu opustit a poté je postříleli. To už se však u hranic objevily další sovětské jednotky, jež donutily Němce boj ukončit a uprchnout do okolních lesů, kde se střetli s Čechy, kteří v několika skupinách mířili k celnici. Zajetí němečtí vojáci byli přivedeni do městského pivovaru, kde byla většina druhý den dopoledne zastřelena. Jejich těla byla odvezena do zámecké aleje, kde ve dnech 10. až 12. května došlo k jejich pohřbívání. Hroby vykopávali ti, kteří ještě zůstali naživu. Jejich osud však neměl být jiný. Po dokončení práce byli i oni zastřeleni a pochováni.³¹⁹

Odsun a konfiskace

Velmi záhy po ukončení války se rozhodovalo rovněž o osudu rodiny Schaumburg-Lippe. Doba však nebyla nekloněna příliš spravedlivému jednání. Už před koncem války bylo možné u českého obyvatelstva zpozorovat vzrůstající vlnu radikálního nacionalismu. V prvních poválečných dnech se začaly postupně uvolňovat dlouho potlačované a skryté protiněmecké emoce a na řadě míst se lidé dopouštěli excesů proti německému obyvatelstvu, jež častokrát ani neměly nic společného s obnovou mírového života či potrestáním nacistických zločinů. Je pravdou, že k vypjaté situaci přispěli i sami nacisté, kteří, jako tomu bylo v Bělovsi, nadále páchali zločiny plné brutality a nelidskosti.³²⁰

Protiněmecké postoje nebyly však viditelné pouze u obyčejných lidí. Lze je zaznamenat i v projevech samotného prezidenta Edvarda Beneše. V národním divadle v Košicích

³¹⁷ VLČKOVÁ, Věra, *Květen 1945 v České Skalici - bitva o město*, Červený Kostelec, Pavel Mervart, 2016, str. 19.

³¹⁸ BAŠTECKÁ, L., *Náchod*, str. 242.

³¹⁹ Podrobněji viz. SÁDLO, V. *Běloveská tragédie*.

³²⁰ KUČERA, Jaroslav, *Odsun nebo vyhnání?: sudetští Němci v Československu v letech 1945-1946*, Praha, H&H, 1992, str. 10. KOCIAN, Jiří, České politické strany a řešení německé otázky v Československu v roce 1945, in: FAJMON, Hynek - HLOUŠKOVÁ, Kateřina (eds.), *Konec soužití Čechů a Němců v Československu: sborník k 60. výročí ukončení II. světové války*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, str. 32-46, str. 40.

3. dubna 1945 například prohlásil: „*Náš nový dům nebude však nový jen ve svém vztahu mezi Čechy a Slováky, musí býti i jinak politicky a sociálně přebudován, s novou náplní, novými institucemi a namnoze i novými lidmi. To platí také o jeho vztahu k jiným národům, a zejména k těm Němcům a Maďarům, kteří před válkou byli jeho politicky plnoprávními partnery. Po této válce něco takového možné již není. Náš stát bude státem národním, státem Čechů a Slováků a nikoho jiného.*“³²¹ O více jak měsíc později, již v čase míru, stanovil ve své řeči na Staroměstském náměstí v Praze jasné cíle osvobozeného státu: „*Heslem naším budiž: Definitivně odgermanizovat naši vlast, kulturně, hospodářsky, politicky.*“³²² Takovéto výroky jen stěží mohly uklidnit radikální revoluční chování.

Po pádu nacistického správního aparátu se vytvořilo určité vakuum. O jeho vyplnění se pokusily nově vytvořené národní výbory, jež často jednaly na základě vlastní vůle, neboť prozatím neexistovalo řádné centrální vedení. Díky tomu byla jejich moc poměrně značná. Právě oni mimo jiné ověřovaly státní příslušnost a národnost a rozhodovaly o národní a politické spolehlivosti každého jedince. Tím rozhodovaly i o jeho osudu: zda bude moci zůstat, nebo jej čeká odsun.³²³ Náchodský národní výbor se otázkou šlechtické rodiny Schaumburg-Lippe zabýval na své schůzi dne 11. května. Během ní došlo k přijetí usnesení, aby se požádalo policejního ředitelství k zajištění Friedricha a některých zaměstnanců zámku.³²⁴ Ti byli poté odvezeni policejním vozem do Ratibořic. O princově pobytu se dochovalo hlášení velitele strážní por. děl. Ing. Vladimíra Hrocha³²⁵ adresované posádkovému velitelství v České Skalici: „*Dne 13. V. 1945. Tento den byl předán Vládním policejním úřadem v Náchodě do zajištění bývalý majitel náchodského panství Schaumburg-Lippe s celou družinou a byl internován v domě bývalého zahradníka. K obývání byl mu vymezen jeden pokoj a jedna kuchyň, dále jedna místnost pro zavazadla. Vycházky omezeny jen do okruhu 500 metrů, zakázáno zdržovat se v objektech jeho bývalého majetku. Návštěvy jen s povolením velitele strážní, a to od 14 do 16 hodin.*“³²⁶ Jednání Hrocha vůči rodině majitele panství a zámeckým zaměstnancům bylo údajně velmi tvrdé.³²⁷ O dva týdny později, 27. května, byli Schaumburgové transportováni do Žakše (německy Sackisch, polsky Zakrze) za hranice československého státu.³²⁸ Zde byli

³²¹ BENEŠ, Edvard, *Odsun Němců z Československa: výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940-1947*, Praha, Dita, 1996, str. 133.

³²² Tamtéž, str. 139.

³²³ FROMMER, Benjamin, *Národní očista: Retribuce v poválečném Československu*, Praha, Academia, 2010, str. 79.

³²⁴ SOKA Náchod, Pamětní kniha VI., str. 35.

³²⁵ Jednalo se o syna nájemce ratibořického mandlu, na jehož popud k zatčení prince došlo. Jaký důvody ho k tomu vedly, není známo. BAŠTECKÁ, *Náchod*, str. 245.

³²⁶ Cit. dle: VLČKOVÁ V., *Květen*, str. 82.

³²⁷ VLČKOVÁ V., *Květen*, str. 153.

³²⁸ SOKA Náchod, Pamětní kniha VI., str. 39.

ubytování v místním hostinci.³²⁹ Mezitím byl celý náchodský velkostatek svěřen do rukou městského sládka Ing. Krolupera jako odpovědného vedoucího úředníka.³³⁰

„Zúčtování“ s říšskoněmeckou šlechtickou rodinou Schaumburg-Lippe bylo tedy velmi rychlé. Podobný, ne-li horší osud, během „divokého odsunu“ v letních měsících roku 1945 potkal i velkou řadu jiných Němců.

Transfer německého obyvatelstva jako takový nebyl nijak nečekaným. Jeho otázka se řešila již během války a v letech 1942-1943 se exilové vládě podařilo k jeho provedení získat souhlas Spojenců.³³¹ I když se v té době jednalo prozatím jen o samotném principu odsunu, je jisté, že podle představ Spojenců měla celá záležitost proběhnout zákonně a humánně. Není proto překvapivé, že se kritické hlasy začaly ozývat zejména ze zahraničí. V červnu si vážnost situace začala uvědomovat i domácí politická scéna. Na zasedání Komise pro vnitřní národní bezpečnost při Zemském národním výboru se došlo k závěru, že všechny neorganizované přesuny obyvatelstva, nařízené pouze národními výbory a správními komisemi, musí okamžitě přestat. Zároveň se stanovilo, že postupně vzniknou různé typy táborů: pro zdravé a práce schopné Němce, pro infekčně nemocné, pro odsun starců, žen, dětí a běženců či pro bývalé příslušníky armády, SS a jiných vojenských a polovojenských organizací.³³²

V polovině léta se do celé záležitosti vložili také sami Spojenci. Na požadavek postupimské konference bylo k 8. srpnu 1945 prozatím přerušeno jakékoliv hromadné stěhování německého obyvatelstva z území Československa.³³³ Úkolem politiků nyní bylo připravit ústřední směrnice tentokrát již organizovaného odsunu. Ty byly vládou schváleny poměrně pozdě dne 14. prosince 1945.³³⁴ Mezitím byla vytvářena síť sběrných středisek, v nichž měli být soustředováni Němci určení k transferu. Kapacita těchto zařízení měla podle směrnic ministerstva vnitra odpovídat počtu osob, potřebných k naplnění jednoho uceleného transportu (asi 1200 osob).³³⁵ První vlaky vyjely k hranicím Německa v lednu 1946. Nejprve směřovaly do americké zóny, od června do září se jejich cílem stala sovětská zóna. V říjnu byly vlakové soupravy znovu vedeny do americké zóny. Dne 16. října se tímto směrem vydal i jeden z posledních transportů. V jednom z jeho vagónů seděl i princ Leopold zu Schaumburg-Lippe.

³²⁹ JÁNSKÝ, Zdeněk., *Poslední válečné události*, str. 183.

³³⁰ SOKA Náchod, *Pamětní kniha VI.*, str. 42.

³³¹ V červenci 1942 VB, v květnu 1943 USA a v prosinci téhož roku SSSR.

³³² BIMAN, Stanislav - CÍLEK, Roman, *Poslední mrtví, první živi: české pohraničí květen až srpen 1945*, Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství, 1989, str. 116.

³³³ Tamtéž, str. 210.

³³⁴ STANĚK, Tomáš, *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, Praha, Academia, 1991, str. 112.

³³⁵ STANĚK, Tomáš, *Tábory v českých zemích 1945-1948*, Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, Tilia, 1996, str. 129.

Československá vláda se však nezabývala jen otázkou odsunu. Stejnou, ne-li větší, pozornost směřovala k majetkoprávním záležitostem. Již v Košickém vládním programu z 5. dubna 1945 se objevila myšlenka okamžitého zajištění majetku jak nepřátel státu a německých a maďarských občanů Československa, jež aktivně napomáhali k jeho rozbití a okupaci, tak domácích kolaborantů. Proběhnout měla také pozemková reforma.³³⁶ Ani ne dva týdny po konci války začaly být v tomto směru vydávány patřičné dekrety prezidenta Beneše. Dne 19. května 1945 byl vydán dekret č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. Zřízení národní správy ještě neznamenalo změnu majitele, nýbrž pouze určitá omezení ve výkonu vlastnického práva.³³⁷ Jednalo se tedy o něco podobného jako na začátku pozemkové reformy v meziválečném období.

Otázky vyvlastnění se týkal až dekret č. 12/1945 Sb. z 21. června o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. Tento dekret se vztahoval pouze na zemědělský majetek, k jehož konfiskaci došlo prakticky ihned po vyhlášení.³³⁸ Dekret zároveň definoval osoby, jež mohly později žádat o přiděly půdy.³³⁹ Pro Němce a Maďary byla šance, že by jejich majetek pod tento dekret nespadal, velmi malá, takřka nulová. Museli by totiž dokázat, že nikdy neusilovali o rozbití československého státu a aktivně se účastnili nejen boje za jeho zachování, ale také jeho osvobození. Za takovýchto podmínek byly vyhlídky rodiny Schaumburg-Lippe na zachování majetku nulové. Při důrazu na prokázání jakékoliv aktivní účasti byla jejich neutrální politika, bohužel pro ně, nepostačující. Navíc ne každý jejich chování za neutrální považoval. Například komunista Jiří Kořátko ve své ostře protiněmecké esejí z 1. července 1944 napsal: *„Německé šlechtě musí být zabavena a krátkou cestou vyvlastněna nejen všechna půda, kterou ji ponechala pozemková reforma, ale i všechny zbytkové statky, které za okupace Němci odebrali českým vlastníkům a vrátili bývalým německým majitelům, i všechna půda drobných přídělčů, kteří za okupace německá šlechta dostala zpět. (...) A to bude konečně, po staletích, konec knížete Schaumburg-Lippe, pána na českém Náchodě a velitele německých SA v Protektorátě, konec černokosteleckého Lichtensteina, dobříšského Colloreda-Mansfelda, mnichovohradištského Waldsteina, velhartického Windischgrätze, mníšeckého Kasta z Ebelsbergu – celé té německé pobělohorské smečky, které republika ponechala její hrady, zámky, paláce*

³³⁶ HORČIČKA, V., *Šlechta*, str. 50.

³³⁷ HORÁK, O., *Liechtensteinové*, str. 87.

³³⁸ Tamtéž, str. 87.

³³⁹ WAGNER, Martin, Konfiskace nepřátelského majetku podle dekretu prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. v obci Rokytnice nad Jizerou a okolí, in: KUKLÍK, Jan a kol., *Konfiskace, pozemková reforma a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*, Praha, Auditorium, 2011, str. 41-68, str. 45-46.

*i četné dvory a revíry, a která se republice za její toleranci odvděčila bezvýhradnou spoluprací s okupanty!*³⁴⁰ V eseji se objevuje několik nepřesností. Část z nich lze připsat nedostatečnému povědomí moskevského exilu o podmínkách v Protektorátu. Kromě faktu, že Friedrich nebyl knížetem (tato titulatura se však chybně objevuje i v pramenech nacistické proveniencce), je tvrzení o jeho vedení SA nepravdivé a bylo by zajímavé zjistit, jaký zdroj informací Kořátko použil. Přiřazení rodiny Schaumburg-Lippe k „pobělohorské smečce“ je podle mého názoru zavádějící, neboť její příchod v polovině 19. století je přeci jen dosti vzdálen od osudného roku 1620. Přesto esej sama o sobě není bezvýznamná. Jestliže takto podobně smýšleli i jiní vysoce postavení komunisté, jaké naděje si mohl dělat Friedrich s rodinou, když komunisté v poválečné Národní frontě získali rozhodující vliv a ve svých rukou drželi důležitá ministerstva vnitra a zemědělství?

Celý konfiskační proces byl dovršen dekretem č. 108/1945 Sb. z 25. října o konfiskaci nepřátelského majetku a o Fondech národní obnovy. Ten se již týkal majetku obecně, a to nejen movitého a nemovitého, ale také majetkových práv, pokud k jejich konfiskaci již nedošlo předchozím dekretem.³⁴¹ Oficiálně byly konfiskace povoleny od 30. října.³⁴²

O konfiskaci velkostatku Schaumburg-Lippe se na náchodské radnici jednalo již 11. října, a to za účasti zástupců ministerstva zemědělství, ředitelství státních lesů a statků, zemského národního výboru, okresního národního výboru, okresní rolnické komise a všech místních národních výborů a rolnických komisí obcí, v jejichž zájmové sféře velkostatek ležel. Bylo dohodnuto, že se panství stane státním majetkem. Jednotlivé parcely a menší lesní části měly být rozparcelovány a přiděleny do vlastnictví obcím nebo jednotlivcům.³⁴³ Do státní správy byly dne 1. listopadu převedeny všechny podniky velkostatku. Jednalo se o lesy, pilu, zemědělství, pivovar v České Skalici, cihelnu, mlýn a lom. Národní správa dostala na starost pouze zámek v Náchodě a v Ratibořicích s menšími objekty. Správcem zůstal i nadále městský sládek Kroluper.³⁴⁴ Náchodský zámek byl 1. srpna 1946 zpřístupněn a podřízen Ministerstvu zemědělství.³⁴⁵ Zámek v Ratibořicích převzala 1. května 1947 Národní kulturní komise.³⁴⁶

³⁴⁰ KOŘÁTKO, Jiří, *Osvobodíme navždy od Němců půdu československého venkova*, in: BERNARD, Vilém – BRÁNIK, Pa'lo – FIERLINGER, Zdeněk, *Za nové Československo: sborník článků, projevů a dokumentů*, Praha, Svoboda, 1945, str. 166-171, str. 168.

³⁴¹ HORÁK, O., *Liechtensteinové*, str. 87.

³⁴² WAGNER, M., *Konfiskace*, str. 45-46.

³⁴³ SOKA Náchod, *Pamětní kniha VI.*, str. 107.

³⁴⁴ *Tamtéž*, str. 117-118.

³⁴⁵ *Tamtéž*, str. 280.

³⁴⁶ MÜHLSTEIN, L., *Česká Skalice*, str. 49.

Toho se však princ Friedrich již nedožil. Po svém odsunu dožíval v bídě a chudobě. Dne 11. prosince 1945 na schodech žakšského kostela spadl ze schodů a smrtelně se zranil.³⁴⁷ Následujícího dne zemřel. O šest dní později bylo jeho tělo zásluhou tajemníka náhodského velkostatku Jaroslava Ducháče a se svolením okresního národního výboru o 15. hodině v tichosti a za účasti několika úředníků a zřízců bývalého panství pohřbeno na vojenském hřbitově za zámek. Těžce nemocen žádal před smrtí o dovolení zemřít na zámku, jeho přání nebylo vyhověno.³⁴⁸

S Friedrichovou smrtí boj o panství neskončil. Na konci roku 1946 podal jeho syn Christian, jenž se usadil v Německu, dědičnou přihlášku k pozůstalosti. Okresní národní výbor v Náchodě ovšem na konci dubna 1947 prohlásil, že v případě rodiny Schaumburg-Lippe byly splněny podmínky podle ustanovení § 1 odst. 1 dekretu prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. o konfiskaci. K dalším snahám o navrácení rodinného majetku došlo roku 1992 ze strany Christianových dětí: Wilhelma, Waldemara, Haralda a Marie Luisy. Okresní soud nicméně všechny žaloby zamítl s argumentem, že movitý i nemovitý majetek přešel do rukou československého státu ještě za princova života. Celá záležitost se roku 2006 dostala až před Ústavní soud ČR, jenž se vyslovil v neprospěch potomků Schaumburg-Lippe.³⁴⁹

3. 3. Jednání s okupačními orgány (1939-1944)

Kontakty s nejvyššími kruhy nacistické správy navázali Schaumburgové již nedlouho po okupaci. Zastání hledali především při částečné revizi pozemkové reformy z meziválečného období a nahrazení škod za opevňovací práce. Jelikož říšským protektorem byl jejich starý rodinný přítel, očekávali v řadě svých žádostí pozitivní výsledky. Na rozdíl od Neuratha však nacistický režim k požadavkům šlechty vstřícný příliš nebyl, což se projevilo již po okupaci Sudet na podzim 1938, kdy se velkostatkářský Verband neúspěšně snažil dosáhnout u říšských orgánů navrácení půdy, jež byla německým šlechticům odebrána během pozemkové reformy. Pohraniční lesy, kdysi zabrané československým státem, si Říše ihned převedla do svých rukou.³⁵⁰ Podobná situace nastala i v případě Protektorátu, neboť v dubnu 1940 došlo k převzetí zákona č. 63/1935 Sb. ve prospěch Německé říše. Tento zákon kdysi umožňoval vyvlastňování pozemků a majetků za účelem obrany státu, ať už ve formě stavby pohraniční-

³⁴⁷ SÁDLO, V., *Náchod*, str. 183.

³⁴⁸ JÁNSKÝ, Z., *Generál*, str. 23. SOKA Náchod, Pamětní kniha VI., str. 144.

³⁴⁹ BENDA, Josef, *Restituce majetku bývalých šlechtických rodů po roce 1989*, Praha, nakl. Tuláčková Lucie, 2013, str. 671-685.

³⁵⁰ GLASSHEIM, E., *Urození nacionalisté*, str. 207-208.

ho opevnění či jiných důležitých vojenských podniků.³⁵¹ Pro případné revize tak byly do budoucna stanoveny určité hranice.

K prvnímu setkání prince Christiana a říšského protektora došlo již v květnu 1939.³⁵² Jejich další schůzka se konala 7. června³⁵³ a tentokrát je v korespondenci uveden i předmět jednání, a to možné navrácení České Čermné a dalšího území.³⁵⁴ V případě České Čermné se jednalo o významný pohraniční lesní revír o rozloze 637 hektarů, jež do roku 1918 patřil rodině Schaumburg-Lippe, nicméně Friedrich jej záhy prodal velkostatkáři Bartoňovi.³⁵⁵ Možné navrácení revíru se začalo intenzivněji řešit na podzim roku 1940. Ze dne 29. září 1940 se zachovala Neurathova reakce na Friedrichův dopis, v němž se dotazoval, zda je pravda, že by měl být Bartoňovi odebrán majetek získaný po roce 1918, tedy i revír Čermná, a zda existuje šance, že by svůj revír, jenž mu byl Čechy vyvlastněn, mohl znovu získat. Neurath nechal principi sdělit, že mu v této chvíli o věci není nic známo, nicméně pokud Friedrich věří, že by mohl uplatnit nároky, má tak bezprostředně učiniti.³⁵⁶ Friedrich při své argumentaci použil pojem „vyvlastnění“, ačkoliv revír byl Bartoňovi prodán z „volné ruky“, tj. nebyl Friedrichovi násilně odebrán.³⁵⁷ Nicméně ve zprávě Kanceláře říšského protektora z 31. října 1940 je uvedeno určité objasnění Friedrichovy rétoriky, neboť se v ní píše, že princ vyslovil přání za přiměřenou cenu koupit nazpět revír ztracený někdejším „dobrovolným“³⁵⁸ prodejem, tedy vynuceným.³⁵⁹ Od října se proto Bodenamt zabýval překontrolováním opatření pozemkové reformy, které zasáhly majetek velkostatku.³⁶⁰ Na počátku listopadu 1940 vyslovovala Antoinetta názor, že jejich vyhlídky na vrácení Čermné jsou velmi nadějně.³⁶¹ Optimismus se ovšem v tuto chvíli ukázal jako předčasný. V lednu 1941 totiž Bodenamt oznámil, že jednání s Bartoněm kvůli odkoupení revíru nevedla ke kladnému výsledku. Pro Schaumburgy nicméně nadále existovala určitá naděje, neboť úřad zjistil, že dřívější rozhodnutí v této záležitosti

³⁵¹ HOŘEJŠ, Miloš - ŠTOLLEOVÁ, Barbora, Reorganizace hospodářské správy - nástroj germanizace českého hospodářství, in: JANČÍK, Drahomír - KUBŮ, Eduard (ed.), *Nacionalismus zvaný hospodářský: střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859-1945)*, Praha, Dokořán, 2011, str. 503-518, str. 515.

³⁵² SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 30. května 1939.

³⁵³ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), deníky, 1939, zápis ze dne 7. června 1939.

³⁵⁴ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 8. června 1939.

³⁵⁵ DVOŘÁČEK, Bohumil: *Z galerie osobností Nového Města nad Metují*, Nové Město nad Metují, 2008, str. 16.

³⁵⁶ NA, fond Úřad říšského protektora (dodatky s priority), ka. 25, inv. č. 2.

³⁵⁷ *Náhodské listy*, r. XXXIX.-XXIII., č. 43, 25. října 1935, str. 1.

³⁵⁸ V orig. „freiwillig“ (uvozovky v originále).

³⁵⁹ NA, fond Úřad říšského protektora (dodatky s priority), ka. 25, inv. č. 2.

³⁶⁰ Tamtéž.

³⁶¹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) ze 4. listopadu 1940.

neodpovídala zákonným ustanovením pozemkové reformy. Z tohoto důvodu měla být rozhodnutí znovu přezkoumána.³⁶² Výsledky tohoto přezkoumání se patrně nedochovaly, a poněvadž se ani v osobní korespondenci nenachází o Čermné další zmínka, celá záležitost zřejmě pro Schaumburgy nakonec vyzněla negativně.

Mnohem větší štěstí měli v případě navrácení statku Dubno a části polí za statkem Heřmanice, jež „*byly uloupeny českým pozemkovým úřadem a silně trpěly*.“³⁶³ Znovunabytí platilo k 1. říjnu 1942 a Friedrich si posteskl, že bude stát hodně peněz a námahy uvést vše znovu do pořádku.³⁶⁴ Detailnější dokumentace k této záležitosti a průběhu jednotlivých jednání nebyla prozatím nalezena.

Žádosti adresované říšskému protektorovi se netýkaly pouze pomoci při navrácení některých pozemků. Dne 4. srpna 1939 zaslal Friedrich Neurathovi dopis, v němž ho žádal o ochranu nad svými statky, neboť měly proběhnout vyměřovací práce kvůli výstavbě přehrady Rozkoš u České Skalice, jež se dotýkaly i jeho panství. V dopise je popsáno, kolik škody princů způsobil už československá pozemková reforma, tj. jaké statky byly zcela vyvlastněny a komu předány do rukou, které revíry byly odebrány, jak byly poškozeny lesy opevňovacími pracemi v letech 1937/1938. Ze 7 432 ha (2 457 ha zemědělské půdy, 4 975 ha lesů) mu zůstala polovina, tedy 3 870 ha (480 ha zemědělské půdy, 3 390 ha lesů)³⁶⁵. Friedrich upozornil na skutečnost, že projekt na vybudování přehrady vznikl již v letech 1923/24, ale nebyl nakonec z důvodů nejen vojenských, ale především hospodářských realizován, neboť nádrž by musela ležet ve zcela rovném údolí, čímž by bylo nutné přeměnit přinejmenším 1 000 ha prvotřídní úrodné půdy v rybník. Zároveň pokládal otázku, zda si toho místní němečtí vlastníci nevytrpěli již dost v rámci bezohledně provedené pozemkové reformy a doufal, že budou brány ve zřetel jeho argumenty k uvedené záležitosti při revizi pozemkové reformy na jeho panství Náchod.³⁶⁶ Pro princovu úlevu se s výstavbou nádrže Rozkoš nakonec nezapočalo a jeho majetek tak zůstal bez újmy.

Největšího úspěchu Schaumburgové dosáhli při odškodňování za opevňovací práce. Již na počátku září 1939 bylo v kosteleckém revíru odstřeleno 22 bunkrů.³⁶⁷ Na konci téhož měsíce se rodina dočkala za odškodné navrácení pozemků lehkého opevnění: v katastrálních

³⁶² NA, fond Úřad říšského protektora (dodatky s priority), ka. 25, inv. č. 2.

³⁶³ V orig. *die vom tschech. Bodenamt geraubt waren u stark gelitten haben*.

³⁶⁴ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 24. září 1942.

³⁶⁵ Friedrich zde uvádí údaj o 7 ha menší, než byl stav k 1. lednu 1932, který byl brán jako konečný v předchozí kapitole, tedy 3877 ha.

³⁶⁶ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Friedrich princ zu Schaumburg-Lippe (1868-1945), životopisné materiály, jednání s úřady.

³⁶⁷ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), deníky, 1939, zápis ze dne 5. září 1939.

územích Rokytník³⁶⁸ a Pavlišov³⁶⁹, nacházejících se v soudním a politickém okrese Náchod.³⁷⁰ Ačkoliv byly lesní škody na Pavlišově komisionálně projednány již 14. září 1939, teprve 11. dubna 1944 rozhodlo ministerstvo pro dopravu a techniku, že má být tato částka urovnána a vyplacena rodině.³⁷¹

Značného odškodného se rodině dostalo při komisionálním řízení z 20. října 1941. Žádost o náhradu škody za opevňovací práce odeslal lesní úřad velkostatku ministerstvu veřejných prací již na konci ledna, kvůli absenci potřebných podkladů však odškodňovací proces zahájen. Materiály byly dodány teprve v září³⁷² a velkostatek si činil nárok na náhradu ve výši 92 788 korun.³⁷³ K tomu byl ještě přidán požadavek navrácená dřevní hmoty z 1 621 ha nacházejících se v revírech Kostelec a Rokytník, jež česká armáda získala koupí za 76 958 korun a na jejichž části byly vybudovány velké bunkry. Kromě toho lesní úřad žádal, aby zásoby štěrku a písku, jež se ještě nacházely v lesích Sudet i Protektorátu, byly zdarma poskytnuty vlastníkově lesů k opravám cest.³⁷⁴ Po provedení komisionálního řízení byl 23. října sepsán protokol, v němž administrativa panství nakonec uplatňovala vůči bývalé vojenské správě náhradu v hodnotě 83 427 korun.³⁷⁵ Z celkové sumy však byla odečtena částka 77 496 korun³⁷⁶, neboť tento obnos byl již proplacen 29. září 1939. Náchodské panství se proto domáhalo vyplacení zbylých 105 931,25 korun.³⁷⁷

Ani tato částka však neměla být konečná. Ještě na konci téhož roku totiž správa velkostatku předložila další dodatečné nároky. Při kontrole znovuzískané plochy s vybudovanými bunkry byl zjištěn značný rozdíl v množství dřeva, jež bylo předáno armádě (400,93 fm)

³⁶⁸ Lesní parcela o celkové výměře 2 689 m² s 25 objekty za 538 korun.

³⁶⁹ Lesní parcela o výměře 1 366 m² s 5 objekty za 189 korun.

³⁷⁰ VÚA-VHA Praha, fond Stavební ředitelství, velitelství II. sboru, 1939, ka. 14, inv.č. 590, sign. 99 ¼-2.

³⁷¹ VÚA-VHA Praha, fond Ředitelství opevňovacích prací, 1944, ka. 440, sign. 72-2/1-644 a 72-2/1-739.

³⁷² Jednalo se o: 1) odškodnění za opravné náklady za poškození lesní cesty v revíru Sedloňov. Nárok byl doložen protokolem vzniklým 17. srpna 1938 a adresovaným firmě Ing. Františka Macháče, jehož nákladní auta dopravou materiálu na stavbu vojenských objektů poškozovala soukromou silnici (patřící polesí Sedloňov, tj. velkostatku Náchod) do té míry, že musela být často opravována, aby vůbec byla pro další provoz způsobilá. Jelikož firma nemohla zajistit dělníky se znalostí opravování cest, souhlasil velkostatek, že provede opravy vlastními dělníky na vlastní náklad, v celkové sumě 3 199 Kč. Firma byla vyzvána k úhradě výloh, ale neučinila tak, a to ani poté, co se 19. ledna 1939 zavázala celou věc projednat a zaplatit. 2) zaplacení účtu za předané dřevo v revíru Sedloňov. Účet byl vystaven ženijnímu skupinovému velitelství VI, sídlícímu v Trutnově, dne 15. září 1938 ve výši 12 103,85 Kč. 3) zaplacení účtu ze předané dříví v revíru Odolov. Účet byl vystaven opět ženijnímu skupinovému velitelství VI, nyní se sídlem v Praze, dne 25. ledna 1939 ve výši 37 401 Kč. 4) odškodnění za lesní škody v důsledku předčasného vymýcení mladého porostu kvůli stavbě opevnění a průseků ve výši 40 084 korun.

³⁷³ VÚA-VHA Praha, fond Ředitelství opevňovacích prací, 1941, ka. 380, sign. 72-2/2-233.

³⁷⁴ Tamtéž, ka. 382, sign. 72-2/2-826.

³⁷⁵ Z toho 128 690 korun za zastavěné části lesních ploch objekty a za provedené průseky, 49 314 za převzaté dřevo podle dvou dosud nezaplacených účtů bývalou vojenskou správou a 5 423 na úrocích z prodlení z částky 49 314 korun za dobu 2 a 3/4 roku.

³⁷⁶ Z toho 76 958,65 již panství vyplacená 75% záloha a 537,80 jako náhrada za lesní porost v revíru Kostelec.

³⁷⁷ VÚA-VHA Praha, fond Ředitelství opevňovacích prací, 1943, ka. 426, sign. 72-2/1-347.

a znovu převzato (264,42 fm). Navíc bylo stanoveno, že kupní cena za dřevo v hodnotě 76 958 korun byla armádou snížena a její pravá hodnota je 79 756 korun. Administrativa proto požadovala, aby rozdíl množství dřeva, jež armáda využila pro své vlastní účely (136,31 fm), byl vyplacen (21 157 korun). Dále bylo upozorněno na přehlédnutí určitých průseků mezi bunkry, které tímto nebyly započítány (600 korun). Třetím a posledním požadavkem bylo proplacení škod za předčasné vykácení 40-70letého lesního porostu v revírech Odolov, Starý Sedloňov a Kostelec (8 170 korun). Nárokováno tak bylo dalších 29 927 korun. Protokolem ze 4. července 1942 byla proto celková suma zvýšena na 135 858,25 korun.³⁷⁸ Zda došlo k jejímu skutečnému vyplacení a případně jakým způsobem, není známo.

Majetkoprávní záležitosti rodiny Schaumburg-Lippe se řešily především v první polovině války. Díky své extrémní torzovitosti, s výjimkou komisionelního řízení z října 1940, nemohly být proto analyzovány do hloubky. Tato podkapitola, spolu s dvěma následujícími, tak slouží především k doplnění komplexnosti obrazu sledovaného období.

3. 4. Styky s představiteli okupační moci (1939-1944)

Jako říšští Němci a příslušníci šlechtické vrstvy se Schaumburgové nemohli vyhnout setkání s představiteli německé okupační moci. Bylo to i proto, že v obvodu celého královéhradeckého Oberlandratu přicházel v úvahu pro společenské kontakty s říšskoněmeckými úředníky jen velmi malý počet osob.³⁷⁹ V Antoinettině deníku či v osobní korespondenci se minimálně jednou do roka objevuje zmínka, že je na oběd/večeři navštívil někdo z představitelů okupační moci, ať už se jednalo o vrchního zemského radu (Oberlandrat), okresního hejtmana (Bezirkshauptmann), vládního radu (Regierungsrat), vládního komisaře (Regierungskommissar) nebo důstojníky hradecké a náchodské pořádkové policie (Schutzpolizei). Nelze určit, zda pozvání byla iniciována ze strany Friedricha a Antoinetty, či se hosté pozvali takřkajíc sami. Dle zápisů se nicméně nezdá, že by tyto události byly pro rodinu nepřijemnou záležitostí. Pokud lze najít zápis podrobnější než jen věcné konstatování, že byl u nich někdo na návštěvě, jsou vždy hosté popisováni jako „milí“, „příjemní“ lidé³⁸⁰, nechybí ani zmínka o dobré konverzaci a zábavě. Návštěvy nebyly jen jednostranné. Na počátku let 1940 a 1941 byli Schaumburgové pozváni pořádkovou policií na tři večírky pořádané

³⁷⁸ VÚA-VHA Praha, fond Ředitelství opevňovacích prací, 1941, ka. 380, sign. 72-2/2-295.

³⁷⁹ NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, ka. 29, inv. č. 591, sg. 109-4/338.

³⁸⁰ V orig. *nett, angenehm*.

v městském divadle pro všechny Němce, při nichž se velmi dobře bavili.³⁸¹ Začátkem února 1941 se jim také dostalo pozvání na večeri na samotný hradecký Oberlandrat.³⁸²

Kromě těchto oficiálních akcí navštěvovali často kino, zpravidla německé filmy, či různé koncerty. Například 11. května 1942 přijela do Náchoda zahrát Pražská německá filharmonie. Její představení však bylo určeno pouze pro Němce, což Antoinetta považovala za „zvláštní“³⁸³ a nechápala, proč jsou Češi tak nesmyslně vyloučeni.³⁸⁴ Tento výrok svědčí o tom, že i když Antoinetta byla velmi ovlivněna nacistickou propagandou, zdá se, že na její vztah k Čechům a na již tolikrát zmiňovanou „symbiózu“ to nemělo zásadnějšího vlivu.

Nejvřelejší vztah navázali zřejmě s vládním komisařem Hansem Keilem, jenž do Náchoda přišel na konci října 1942 ze sudetoněmeckého Rumburku.³⁸⁵ Vzájemná náklonnost se pravděpodobně vytvořila během roku 1943, kdy vedli řadu společných jednání o realizaci návrhu jejich syna Leopolda na železniční spojení Slaný-Náchod.³⁸⁶ Velmi je proto mrzelo, když byl Keil nakonec v roce 1944 odvolán, poněvadž díky své přehnané touze po vlivu a nedostatku taktu způsoboval stále silnější hádky s německým okresním hejtmanem a částí německého obyvatelstva, k tomu se navíc objevilo podezření z korupce.³⁸⁷

3. 5. Hospodářství (1939-1943)

S okupací Čech a Moravy došlo k výrazným změnám také v oblasti hospodářství. Veškerá zemědělská a průmyslová výroba byla od této chvíle podřízena potřebám Třetí říše. Míra vykořisťování se ještě zvětšila po září 1939 s výstavbou řízeného hospodářství, která se projevila především nucenými dodávkami. Výrobce nemohl volně nakládat se svou produkcí, jež byla vykupována za úřední ceny ve prospěch Protektorátu.³⁸⁸ Zároveň byly vytvořeny tržní svazy zahrnující určitý okruh produktů. Jejich členy se stali všichni, kteří měli co dočinění s danými produkty, ať už se jednalo o prvovýrobu nebo o konečné předání výrobku spotřebiteli.³⁸⁹

³⁸¹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopisy od Antoinetty (matka) z 11. a 20. ledna 1940 a 19. února 1941

³⁸² Tamtéž, dopis od Antoinetty ze 4. února 1941.

³⁸³ V orig. *komisch*.

³⁸⁴ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 11. května 1942.

³⁸⁵ BAŠTECKÁ, L., *Náchod*, str. 239.

³⁸⁶ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 10. října 1944.

³⁸⁷ NA, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, ka. 22, inv. č. 317, sg. 110-4/163.

³⁸⁸ ŠTOLLEOVÁ, Barbora, *Pod kuratelou Německé říše: zemědělství Protektorátu Čechy a Morava*, Praha, Karolinum, 2014, str. 161.

³⁸⁹ PRŮCHA, Václav, Včlenění českého zemědělství do systému válečného řízeného hospodářství nacistického Německa, in: *České a slovenské zemědělství v letech druhé světové války: sborník příspěvků z mezinárodní kon-*

Vše se pečlivě evidovalo. Pro evidenci živočišné výroby byly určeny tzv. porážkové listy, pro výkonnost krav byly zavedeny tzv. mléčné záznamy.³⁹⁰ Další druh evidence byl zaveden s hospodářským rokem 1941/42. Jednalo se o tzv. statkové archy, jež zahrnovaly údaje o majiteli, jeho příbuzných, zaměstnancích a informace o rostlinné a živočišné výrobě.³⁹¹ V roce 1942 došlo k završení organizační přestavby v zemědělském sektoru zřízením jednotné organizace pro protektorátní zemědělství, tzv. Svaz zemědělství a lesnictví, do nějž byly včleněny již existující zemědělské zájmové organizace.³⁹²

I náhodský velkostatek byl zapojen do soukolí válečného hospodářství. Svou roli se snažil plnit svědomitě, i když byl již od počátku zřízení Protektorátu, stejně jako řada jiných, limitován nedostatkem pracovních sil, který se následně ještě zhoršil jednak odchodem mnoha dělníků do průmyslového sektoru, kde panovaly lepší mzdové a pracovní podmínky, jednak dobrovolným, poté nuceným nasazením v Německu.³⁹³ Již v květnu 1939 si Schaumburgové zoufali, že jejich „dobří“³⁹⁴ slovenští dělníci odešli do Německa, čímž jim způsobili značnou ztrátu, neboť nyní byl velkostatek odkázán na místní nezaměstnané, jež bylo těžké sehnat, neboť většina lidí měla práci.³⁹⁵ Jelikož se situace s nedostatkem pracovních sil neměnila, byl od roku 1940 zvýšen nábor sezónních dělníků ze Slovenska.³⁹⁶ Zdá se však, že jejich pracovitost se v souvislosti s nepříznivým vývojem na frontě postupně vytrácela. V létě 1943 si Antoinetta stěžovala, že jejich slovenští dělníci nepracují rychle a navíc neposlouchají.³⁹⁷ Velkostatek od roku 1941 využíval rovněž pracovního nasazení válečných zajatců, kteří se nacházeli v zajateckém táboře ve Zhořelci.³⁹⁸

I přes tyto potíže se náhodskému velkostatku dařilo dobře a to natolik, že v roce 1942 získal 2. cenu za celé Čechy a Moravu za mléko a obsah tuku. Inspektor panství Hampl odjel do Prahy, aby přímo z rukou ministra zemědělství obdržel diplom a peněžní prémii.³⁹⁹ Antoinetta si pochvalovala, jak je to pro ně, obzvláště v této době, velmi radostné dosáhnout takové

ference konané ve dnech 17. a 18. 4. 1996, Uherské Hradiště, studie Slovákého muzea, 1/1996, str. 29-33, str 32.

³⁹⁰ ŠTOLLEOVÁ, B., *Pod kuratelou*, str. 109-110.

³⁹¹ Tamtéž, str. 110.

³⁹² HOŘEJŠ, M., *Reorganizace*, str. 512.

³⁹³ ŠTOLLEOVÁ, B., *Pod kuratelou*, str. 165.

³⁹⁴ V orig. *braven*.

³⁹⁵ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 10. května 1939.

³⁹⁶ ŠTOLLEOVÁ, B., *Pod kuratelou*, str. 160.

³⁹⁷ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 29. července 1943.

³⁹⁸ BOUZA, E., *Hospodaření*, str. 48.

³⁹⁹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 29. října 1942.

státní pochvaly.⁴⁰⁰ Pro prémiový systém bylo typické, že udělení odměny za naddodávku v jednom zemědělském odvětví bylo podmíněno splněním dodávek v dalších zemědělských odvětvích.⁴⁰¹

Rovněž sklizeň téhož roku dopadla nad očekávání dobře a podle Antoinetty to mohlo významně pomoci k velkému vítězství proti nepřátelům, kteří nepočítali s tím, že se strava obyvatel zlepší.⁴⁰² V letech 1941-42 došlo k personálním změnám na velkostatku, kdy na vedoucí místa byli postupně jmenováni zaměstnanci německé národnosti.⁴⁰³ Není jasné, zda tak bylo činěno na nátlak německých úřadů, či se jednalo čistě o svobodnou vůli Schaumburgů, a tedy o jeden z projevů válečného nadšení.

Od roku 1943 však bylo možné spatřit určité vystřízlivění ve vedení hospodářství. Zejména v sudetské části byla v předchozích letech těžba dřeva vystupňována do maximální možné výše. Kvůli tomu se upustilo od hubení lesních škůdců, což vedlo v určitých polesích k jejich přemnožení. Proto byla nyní snaha všemi prostředky těžbu omezit a vytvořit rezervy pro očekávanou poválečnou konjunkturu. I přes snížení těžby neumožňoval nedostatek pracovních sil provádět potřebné pěstební zásahy.⁴⁰⁴

Život rodiny Schaumburg-Lippe na náchodském panství v období druhé světové války lze označit za relativně poklidný. Z příchodu Němců a zřízení Protektorátu spíše těžili, o to více, že říšský protektor Konstantin von Neurath patřil do okruhu rodinných přátel. Právě za jeho úřadování byly jasné snahy dosáhnout alespoň částečné revize některých meziválečných rozhodnutí Pozemkového úřadu. Prožívání válečných událostí bylo, obzvláště v případě Antoinetty, velmi intenzivní a ve svých názorech se takřka nelišili od zbytku Němců. Nadšení z německých úspěchů se však nesmí zaměňovat s nadšením k nacistickému režimu jako takovému. I když byl Antoinettin obdiv k Hitlerovi obrovský, nikdy se svým mužem nevstoupila do NSDAP ani neprováděla veřejně pronacistickou agitaci. Vzhledem ke svému postavení se samozřejmě nevyhnuli občasnému kontaktu se zástupci okupační moci. Většinou se však jednalo jen o pozvání na oběd/večeři. Neutrální politika Schaumburgů napomáhala k pokračování česko-německé „symbiózy“, pro zvrácení stanov poválečných dekretů byla ovšem málo.

⁴⁰⁰ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 1. prosince 1942.

⁴⁰¹ ŠTOLLEOVÁ, B., *Pod kuratelou*, str. 213.

⁴⁰² SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) ze 7. října 1940.

⁴⁰³ BOUZA, E., *Hospodaření*, str. 48.

⁴⁰⁴ Tamtéž, str. 48.

4. Leopold princ zu Schaumburg-Lippe

Leopold princ zu Schaumburg-Lippe se narodil 21. února 1910 na náhodském zámku. Stejně jako většina dětí ze šlechtických kruhů zahájil své vzdělání pod dozorem domácích učitelů. Při vzpomínkách, učiněných na sklonku života, své dětství a mládí neoznačil za příliš krásné. Otec Friedrich byl podle jeho slov zahořklý a lakomý, navíc díky službě u dělostřelctva za první světové války téměř hluchý. Spolu s mladším bratrem Wilhelmem byli na počátku dvacátých let posláni na vzdělání do Německa, kde navštěvovali reálné gymnázium v Dessau (Desava).⁴⁰⁵ Odtud roku 1926 Leopold přešel na reálné gymnázium v Drážďanech, jež o dva roky později ukončil složením maturity.⁴⁰⁶ Již tehdy zřejmě projevil zájem o lokomotivy a rozhodl se proto ke studiu strojírenství na Vysoké škole technické v Drážďanech, jejímž studentem byl mezi lety 1931-1937.⁴⁰⁷

Díky svému pobytu v Německu se pochopitelně dostal do kontaktu s nacionálním socialismem. Zdá se, že už od počátku měl k hnutí určité sympatie. To ostatně není ničím překvapivým, neboť jeho němečtí příbuzní, s nimiž se v této době stýkal intenzivněji, než by tomu bylo v případě, kdyby zůstal v Čechách, měli k radikální pravici velmi blízko. Navíc, jak již bylo zmíněno, i jeho otec byl mezi lety 1928-1935 členem Stahlhelmu. On sám se v květnu 1934 stal „podporujícím“ členem SS⁴⁰⁸. Tito členové do organizace sice nikdy nevstoupili, ale podporovali ji finančně. Již o měsíc později měl však možnost v rámci „Noci dlouhých nožů“ poznat odvrácenou stránku režimu. Dne 30. června byl totiž kvůli svému zájmu o zaměstnání na návštěvě u ministra dopravy barona von Eltz-Rübenacha, jenž ho ihned odkázal na ministerského radu Ericha Klausenera. Když Leopold z tohoto setkání odcházel, střetl se na schodech s příslušníky SS a Gestapa, kteří jen o několik chvil později Klausenera zastřelili.⁴⁰⁹ Od této chvíle je možné zaznamenat postupný odklon od režimu (nikoliv však ve formě nějakého odboje), projevující se například Leopoldových ukončením výše zmíněné podpory SS. Přesné důvody vedoucí k tomuto rozhodnutí nebyly zjištěny. Pro-

⁴⁰⁵ GOTTWALDT, Alfred, *Eisenbahner gegen Hitler: Widerstand und Verfolgung bei der Reichsbahn 1933-1945*, Wiesbaden, Marixverlag, 2009, str. 250.

⁴⁰⁶ SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), životopisné materiály, str. 904.

⁴⁰⁷ Tamtéž, str. 905.

⁴⁰⁸ V orig. *förderndes*. Jeho bratr Wilhelm byl dokonce aktivním členem SS. Bundesarchiv-Bestand Reichsjustizministerium, sign. R 3001/142658.

⁴⁰⁹ GOTTWALDT, A., *Eisenbahner*, str. 251.

studovaný materiál obsahuje pouze zmínky o tom, že princ měl jako člen mnoho, blíže nespecifikovaných, námitek.⁴¹⁰

4. 1. Občanská profese (1937-1942)

Dne 21. května 1937 Leopold úspěšně dokončil své vysokoškolské studium a získal titul diplomovaného inženýra.⁴¹¹ Jen pro zajímavost uvádím téma jeho diplomové práce: „Způsob hlavních měření normálně rozchodných parních lokomotiv pro rychlíky“.⁴¹²

Po svém absolutoriu se v červnu 1937 rozhodl nastoupit k Říšským drahám. Už v této době zde nepanovaly zcela ideální pracovní podmínky. Alfred Gottwaldt ve své knize cituje zprávu z prosince téhož roku, v níž je zaznamenána kritika zaměstnanců, že v závodech panuje teror a doslova vykořisťovatelský systém. Drážní personál je přetěžován, což vede mimo jiné k častým nehodám.⁴¹³ Zda měl i princ podobnou zkušenost není známo. Na počátku své drážní kariéry působil nejprve od 1. srpna 1937 do 13. prosince 1939 jako referendář.⁴¹⁴ Při svém vzdělávání prošel službou hned v několika městech: Drážďany, Desava, Saská Kamenice, Mnichov, Míšeň či Berlín.⁴¹⁵ Během výuky v Saské Kamenici v březnu 1938 jej zastihla zpráva o tragické smrti jeho bratra Wilhelma. Tehdy poprvé pocítil nevládnost svého pracovního prostřední, když jej jeho nadřízení nepustili do jižního Německa, aby prožíval smutek v kruhu svých příbuzných a především s rodiči, kteří se tam v té době také nacházeli.⁴¹⁶

Jaký byl jeho názor na proběhnuvší březnový anšlus Rakouska či zřízení Protektorátu o rok později, není známo. Dochovaly se nám však jeho názory na situaci v československém pohraničí těsně před vyhlášením mobilizace, ačkoliv vše prožíval pouze zprostředkovaně. O poměrech doma se dozvěděl především od svého strýce Albrechta, s nímž se setkal během své služební cesty do Salzburku dne 13. září. Zprávy od rodičů dostat nemohl, neboť ti se v té době nenacházeli v Čechách. Leopold tehdy vyjádřil názor, že „*člověk musí mít obavy především o pohraniční Němce, kteří neutekli do Říše, že budou zavlčeni do vnitrozemí.*“⁴¹⁷ Pova-

⁴¹⁰ Bundesarchiv-Bestand Reichsjustizministerium, sign. R 3001/142658.

⁴¹¹ SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), životopisné materiály, str. 906.

⁴¹² „Weise, in welcher die Hauptmessungen normalspuriger Dampflokomotiven, die zur Beförderung von Schnellzügen dienen, berechnet werden“. SOA Zámorsk, inventář Rodinného archivu Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), životopisné materiály, str. 911.

⁴¹³ GOTTWALDT, A., *Eisenbahner*, str. 151.

⁴¹⁴ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), životopisné materiály, pracovní knížka, Německé říšské dráhy, 1941-1942.

⁴¹⁵ GOTTWALDT, A., *Eisenbahner*, str. 252.

⁴¹⁶ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 16. března 1938.

⁴¹⁷ V orig. *Befürchtungen muß man wohl hauptsächlich für die gränzere deutschen haben, ins Landesinnere verschleppt werden.*

žoval také za „velkou škodu, že česká armáda a komunistická chátka bude v sudetských oblastech před svým odchodem vypalovat lesy a vyhazovat do povětří mosty a důležité stavby, stejně jako ve Španělsku.“⁴¹⁸ Výše uvedené výroky potvrzují, že se princ dostával do kontaktu hlavně se zprávami „přibarvenými“ nacistickou propagandou, jejímž cílem bylo co nejvíce očernit Československo. Je sice pravdou, že dne 20. září začala být posilována obrana severních Čech a jižní Moravy a důležitá infrastruktura byla ženisty připravována ke zničení.⁴¹⁹ K tomu však mělo dojít až během případného ústupu, tedy při útoku německé armády. Sama od sebe přirozeně neměla československá armáda v úmyslu aplikovat taktiku „spálené země“, neboť by to pouze prospělo štvavé německé propagandě.

Závěrečnou výuku v rámci své přípravné služby měl Leopold absolvovat v Berlíně, kam nastoupil 1. dubna 1939.⁴²⁰ Zprvu byl se svým novým působištěm velmi spokojen a měl pocit, že se jeho život znovu pohybuje správným směrem, neboť práce i kolektiv zde byly údajně lepší než v Drážďanech. Většinu času sice proseděl v kanceláři, ale koncem dubna se měl s nově postavenými lokomotivami účastnit zkušebních jízd, jež směřovaly zejména do Magdeburku, Hamburku nebo Breslau.⁴²¹ Změnu prostředí kvitoval i Friedrich, jenž litoval, že v předchozích měsících neměl Leopold štěstí ve služebních vztazích a doufal, že se nyní ne nijak „růžově“ podmínky u železnice, projevující se zejména nedostatkem zaměstnanců, brzy zlepší.⁴²²

To se však zřejmě nestalo, neboť z důvodu přepracování, jež znovu vyvolalo staré nervové onemocnění, byl Leopold nucen podat žádost o odložení termínu své závěrečné státní zkoušky, kterou měl skládat o Vánocích. Dne 13. prosince mu však od ředitelství v Drážďanech přišlo oznámení, že s ním byl ukončen pracovní poměr.⁴²³ Zmíněné ředitelství totiž zastávalo stanovisko, že Říšské dráhy trpí nadbytkem vyšších úředníků a žádné další nepotřebují.⁴²⁴ Leopoldova kariéra u drah však ještě nebyla ztracena. Od chvíle jeho propuštění se v Berlíně projednávalo možné znovupřijetí do zaměstnání na jeho dosavadním pracovním místě. V této nejisté době se navíc objevila možnost, že by mohl být k 15. lednu 1940

⁴¹⁸ V orig. *Ein große Schade ist ja auch, daß das tschechische Militär und der kommunistische Mob im Sudeten Gebiet vor ihrem Abzug alle Wälder, Brücke und wichtigen Bauten niederbrennen und in die Luft sprengen wird wie in Spanien.* SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 19., resp. 22. září 1938.

⁴¹⁹ EMMERT, František, *Mobilizace 1938: chtěli jsme se bránit!*, František Emmert, 2015, str. 57.

⁴²⁰ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 20. března 1939.

⁴²¹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 25. dubna 1939.

⁴²² SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) ze 17. května 1939.

⁴²³ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 21. prosince 1939.

⁴²⁴ GOTTWALDT, A., *Eisenbahner*, str. 252.

odveden do armády. On sám by raději upřednostnil drážní kariéru.⁴²⁵ Jeho přání se mu nakonec splnilo. Ústřední úřad Říšských drah mu učinil nabídku přijmout ho znovu do služby jako diplomovaného inženýra.⁴²⁶ Leopold nabídku přijal a od 1. do 22. února působil nejprve ve Zkušebním úřadu v Grunwaldu, poté přešel do Ústředního úřadu Říšských drah.⁴²⁷ Jeho úkolem bylo katalogizovat a z hlediska výkonu hodnotit lokomotivy, jež Třetí říše získala anexí a dobýváním.⁴²⁸ V této době se jednalo především o rakouské a československé stroje. Díky své odbornosti a zejména znalosti českého jazyka se mohl také účastnit srovnávacích zkoušek českých a německých lokomotiv, probíhajících v Čechách.⁴²⁹ Díky častým cestám do Protektorátu si u svých nadřízených vysloužil výtku za velkou „*laskavost k Čechům*“.⁴³⁰

Na základě dochovaných dopisů z let 1940-1941 vyplývá, že ani v Berlíně se nakonec Leopold nevyhnul napjatým vztahům se svými kolegy. Velký vliv na pracovní atmosféru měly zejména spojenecké noční nálety, jež všeobecně zvyšovaly nervozitu. Ta se poté ve službě podle prince projevovala např. „*rýpáním*“⁴³¹. Problematický vztah měl nicméně i se svými nadřízenými. Svědčí o tom narážka v dopise, v níž si stěžuje, že jeho přímý nadřízený se vůči němu dopustil hrozného „*svinstva*“, když „*na základě zcela nesmyslných obvinění mých ‚milých‘ kolegů, aniž by mne samotného vyslechl nebo mi dal příležitost k ospravedlnění, před mou osobou v oběžníku všech ředitelství tak říkajíc varoval s odůvodněním, že jsem chtěl přepsáním svého hlavního zplnomocnění vytvořit nějaký druh ‚vedlejší vlády*“.⁴³² Rodičům se svěřil, že je nyní napjatý, zda vůbec ještě někdy nalezne u drah příležitost pracovat nerušeně a bez rýpání.⁴³³ V nedorozuměních se svými kolegy však zřejmě princ nebyl pouhou nevinnou obětí. Přivádí mne k tomu obsah dvou Antoinettiných dopisů, v nichž samozřejmě vyslovovala lítost nad tím, že její syn má neshody v práci a díky pracovnímu vytížení jen těžko nachází čas na to, aby se s někým sešel a o celé záležitosti se případně poradil, zároveň však obsahují výtku k jeho chování. Leopold se patrně někdy během konverzace choval tak, že to

⁴²⁵ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 21. prosince 1939.

⁴²⁶ GOTTWALDT, A., *Eisenbahner*, str. 252.

⁴²⁷ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), životopisné materiály, pracovní knížka, Německé říšské dráhy, 1941-1942.

⁴²⁸ GOTTWALDT, A., *Eisenbahner*, str. 253.

⁴²⁹ JÁNSKÝ, Z., *Generál*, str. 25.

⁴³⁰ V orig. „*Tschechenfreundlichkeit*“. Cit. dle: GOTTWALDT, Alfred, *Eisenbahner gegen Hitler: Widerstand und Verfolgung bei der Reichsbahn 1933-1945*, Wiesbaden, Marixverlag, 2009, str. 253.

⁴³¹ V orig. *Stänkerei*.

⁴³² V orig. (...) *daß mein unmittelbare dienstliche Vorgesetzte sich eine große Schweinerei geleistet hat, indem er auf Grund von völlig sinnlosen Anschuldigungen meiner „lieben“ Zimmerkollegen, ohne mich selber darüber anzuhören oder mir Gelegenheit zur Rechtfertigung zu geben, in einem Rundschreiben alle Direktionen vor mir gewissermaßen gewarnt hat mit der Begründung, ich hätte die Absicht, unter Überschreibung meinen hauptlichen Befugnisse eine Art „Nebenregierung“ aufzustellen.*

⁴³³ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 31. října 1940.

mohlo některé lidi „dráždit“.⁴³⁴ Antoinetta jej nabádala, aby se snažil být ve styku s lidmi přátelský a ovládal se, neboť „cizí lidé jsou v posuzování ostřejší než Tví příbuzní.“⁴³⁵

Zdali se nakonec podle matčinych rad zachoval, lze dnes pochopitelně zjistit jen s těžkostí. Problémy se šikanou však neprestaly. V létě 1941 proto Leopold zvažoval, že Berlín opustí a podal si žádost o přeložení do Mnichova.⁴³⁶ Jeho rodiče jej v tomto rozhodnutí podporovali.⁴³⁷ Friedrich doufal, že by tak syn konečně přišel do „rozumného prostředí“⁴³⁸ a nebyl by vystavován tolika spojeneckým náletům.⁴³⁹

Vyřešení jeho pracovní situace nakonec „zůstalo viset ve vzduchu“. Podle Leopoldových slov se do toho vložil nějaký jeho „milý“ přítel a překazil to. Navíc mu bylo vysvětleno, že jako specialista je nepostradatelný a bude se muset spokojit s tím, že nadále zůstane v Berlíně. Sám to považoval za křivdu a stěžoval si, že „člověk při osvědčení se v nějakém speciálním oboru je znevýhodněn oproti horšímu průměru“.⁴⁴⁰ Zdá se, že Leopold si byl velmi dobře vědom svých kvalit a přílišnou skromností neoplýval.

Nejen Leopold prožíval v té době krizové období. S rokem 1942 přišlo první větší zaváhání Třetí říše. Útok u Moskvě byl odražen a Wehrmacht nyní čekaly těžké obranné boje. Veškeré válečné úsilí proto směřovalo k obratu této nepříznivé situace. Zintenzivnění práce se projevilo rovněž u Říšských drah, kde měla být pracovní doba prodloužena na 10,5 hodiny. Nové poměry Leopold okomentoval slovy, že „je to přesně jako v káznici“.⁴⁴¹ A mělo být ještě hůře. V květnu popisoval, že je u nich v práci nyní zakázáno téměř vše, co zakázat jde. Zaváděl se tam podle jeho slov režim „a la Stachanoff“, takže když se někdo s někým bavil nebo byl déle jak pět minut na záchodě, hrozilo mu zapsání a nahlášení. Pracovní doba se měla prodloužit na 12 hodin denně, k tomu měly přibýt i služby o nedělích. Všude panovala nervozita, jež se projevovala mimo jiné v tom, že se hrozilo koncentračními tábory. Jemu samotnému to už bylo údajně také několikrát oznámeno, proto upozornil rodiče, že „pokud by

⁴³⁴ V orig. *reizen*.

⁴³⁵ V orig. *Fremde sind schärfer im Urteil als Dir Verwandte*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopisy od Antoinetty (matka) ze 4. a 11. listopadu 1940.

⁴³⁶ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 23. července 1941.

⁴³⁷ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 11. srpna 1941.

⁴³⁸ V orig. *vernünftige Umgebung*.

⁴³⁹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 11. srpna 1941.

⁴⁴⁰ V orig. *jemand bei Bewahrung auf einem Sondergebiet gegenüber dem übrigen schlechten Durchschritt benachteiligt ist*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) ze 4. září 1941.

⁴⁴¹ V orig. *Es ist genau wie in Zuchthaus*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 28. února 1942.

*tedy o sobě nedal víckrát vědět, tak vědí, kde skončil“.*⁴⁴² Ve svém dopisu se také zmiňuje o možnosti, že by mohl být služebně přeložen na východ. On sám by dal přednost povolání k vojenské službě, neboť dráhy kvůli doplnění německých ztrát na frontě musely propustit část lidí. Naději, že by se něco takového poštěstilo i jemu, měl však kvůli své specializaci a z ní vyplývající nepostradatelnosti poměrně malou. Byl tak nucen přihlížet zběsilé výstavbě na 15 000 nových lokomotiv, jež měly zajistit objemnější dodávky potravin, zejména z Ukrajiny. V takovémto počtu a takovýmto tempem se samozřejmě jednalo ve větší míře o vadné výrobky. Leopold tento postup kritizoval. Jemu „*osobně to konec konců mohlo být jedno*“⁴⁴³, ale litoval lidi, kteří doteď pracovali s nějakým zájmem a nyní byli zbytečně otravováni nejen takovými věcmi, ale navíc jim život ztrpčovala i všudypřítomná osobní šikana.⁴⁴⁴

Z výše uvedeného dopisu je možné zpozorovat jednu zajímavou změnu, a to v Leopoldově vztahu k vojenské službě. Už na počátku roku 1940 měl možnost narukovat, on sám se však rozhodl raději pokračovat ve své civilní kariéře. Nyní, o dva roky později, by byl za povolávací rozkaz vděčný. Co přesně vedlo ke změně jeho postoje, není jasné, nabízí se nicméně kombinace dvou faktorů: jednak vliv vojenských vítězství, jichž chtěl být součástí, jednak poměry u Říšských drah, jež se pro něho zřejmě stávaly čím dál více nesnesitelné.

4. 2. Vazba a soudní přelíčení (1942-1943)

Přes všechna popsaná negativa se mu však v Berlíně profesně dařilo. Měl dobře placenou práci a mělo ho čekat povýšení na radu Říšských drah (Reichbahnrat).⁴⁴⁵ To vše se „rozplynulo“ na počátku července 1942. Na vině bylo jeho vyjádření o provedeném atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha: „*Škoda, že tu svini nezastřelili*“.⁴⁴⁶ Již mnohokrát bylo uvedeno, že jeho vztah s kolegy nebyl nijak dobrý, k tomu připočítejme silné pracovní vytížení, ne zcela pohodlné služební podmínky (válka si vyžádala určitá úsporná opatření, projevující se například redukcí prostor v úřadu, takže Leopold s několika dalšími kolegy a kontrolory byl nucen obývat jednu jedinou místnost) či pouhou lidskou závist na Leopoldovo povýšení.⁴⁴⁷ Za takovýchto podmínek není proto příliš překvapivé, že se mezi

⁴⁴² V orig. *Wenn ich also mal nichts mehr von mir hören lassen, so wißt Ihr, wo ich gelandet bin.*

⁴⁴³ V orig. *Mir persönlich kann es schließlich egal sein.*

⁴⁴⁴ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 24. května 1942.

⁴⁴⁵ GOTTWALDT, A., *Eisenbahner*, str. 253.

⁴⁴⁶ V orig. *Schade, dass sie das Schwein nicht totgeschossen haben.* Bundesarchiv-Bestand Reichsjustizministerium, sign. R 3001/142658.

⁴⁴⁷ GOTTWALDT, A., *Eisenbahner*, str. 253.

princovými kolegy našel někdo, kdo o jeho výroku zpravil Gestapo. Kdo byl tím udavačem, není známo.

Prvních pět dní po svém zadržení pobýval Leopold v policejní věznici Alexanderplatz.⁴⁴⁸ Od 8. července 1942 byl poté na základě zatykače městského soudu Berlín držen ve vyšetřovací vazbě v Lehrter Straße.⁴⁴⁹ Už o tři dny dříve došlo k jeho propuštění z Říšských drah.⁴⁵⁰

Zatčení přišlo zrovna ve chvíli, kdy se po delším čase chystal domů. Friedrich litoval, že synovo tolik potřebné zotavení z přepracování bude nyní odsunuto, všichni však doufali, že ne na dlouho. Ujišťovali jej, že jeho bratr udělá vše, co bude v jeho silách, aby se mohl brzy vrátit domů.⁴⁵¹ Leopoldovým advokátem se měl stát Wolfgang Zarnack, jenž zastupoval i české velkostatkáře, na jejichž majetek byla nacisty uvalena nucená správa⁴⁵². Christian s ním navázal kontakt již 19. července, zároveň se snažil domoci pro svého bratra povolávací rozkaz k Wehrmachtu.⁴⁵³

Mezitím si Leopold zvykal na vězeňský život. Domů mohl psát každý týden, což bylo paradoxně mnohem častěji, než jak tomu činil jako svobodný muž. I proto se dochoval velmi cenný materiál, umožňující přiblížit jeho pocity a postoje. Člověk by čekal, že ocitnout se na takovém místě muselo přinést jen různá traumata, strach, nejistotu. V případě prince tomu však kupodivu nebylo a možná to nepřímo vypovídá o tom, jak psychicky a fyzicky těžké musely na Říšských drahách panovat podmínky. Leopold se prozatím cítil dobře. Pochvaloval si, že strava je bohatá a dobře připravená, díky čemuž opět přibíral na váze. Ve vězení panoval klid a strážníci byli laskaví, což mělo dobrý vliv na jeho „pocuchané“ nervy. Dokonce mu připadalo, že se ocitl v nějakém nervovém sanatoriu. Pobyt v cele mu rovněž poskytl možnost v klidu přemýšlet a nyní viděl, jaký v Berlíně vedl „*bídny život*“⁴⁵⁴. Bylo mu jasné, že jeho kariéra u drah skončila. Na jedné straně jej mrzelo, že se tak nenadále musel vzdát práce, kterou přese všechny těžkosti, měl přeci jen rád, ale na druhé straně cítil vztek, že obětoval nejlepší roky svého života a kvůli náročné práci se vzdal i každé malé radosti. Velmi litoval, že svým odchodem ze služby přišel o hodně soukromých předmětů, především o nenahraditelné

⁴⁴⁸ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 29. července 1942.

⁴⁴⁹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1919-2006), občanská profese, Trestní stíhání a věznění pro úskočnost 1942-1943.

⁴⁵⁰ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), životopisné materiály, pracovní knížka, Německé říšské dráhy, 1941-1942.

⁴⁵¹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 19. července 1942.

⁴⁵² Kinský, Colloredo-Mannsfeld, Lobkowitz, Czernin, Belcredi atd.

⁴⁵³ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Christiana (nevlastní bratr) z 20. července 1942.

⁴⁵⁴ V orig. *Hundeleben*.

osobní poznámky, výpočty a úvahy.⁴⁵⁵ O svou další budoucnost si prozatím velké starosti nedělal a uklidňovalo ho, že jeho rodiče smýšlí obdobně.⁴⁵⁶

Zdá se, že mu vězeňský život umožňoval určit si, co je pro něho v životě vlastně důležité. Přestaly ho trápit starosti ohledně povolání či stravy. Místo toho jeho myšlenky směřovaly zejména k rodině a domovině, s nimiž se v této době cítil mnohem více spojen, než tomu bylo dříve. Právě vzpomínky na domov pro něho byly zejména v prvních dnech zatčení velkou útěchou. I proto na konci července poprosil rodiče, aby mu poslali své fotografie a mohl si jimi vyzdobit celu. Nově nalezená vnitřní rovnováha mu znatelně dodávala odvalu čelit všemu, co mělo přijít, s duševním klidem.⁴⁵⁷ Ani Antoinetta nebrala jeho zatčení nijak tragicky. Naopak byla ráda, že má její syn čas k přemýšlení a mnohé si ujasní. Věřila, že tuto životní, leč těžkou, zkoušku překoná a jeho život se poté bude ubírat lepším směrem.⁴⁵⁸

Se svým právním zástupcem se Leopold poprvé setkal až 31. července. Schůzka udělala princovi velkou radost, neboť začínal být trochu nervózní, jak se vyvíjí vyšetřování. Zarnack na něho působil velmi sympatickým dojmem a uklidnil ho, že se v celé záležitosti neobává nějaké komplikace. Čekání na další podrobnosti se Leopold rozhodl netrávit nečinně, a proto se ve svém volném čase zatím zabýval různou vědeckou prací. Dělal návrhy pro technické statě do různých novin, které již dlouho plánoval, ale kvůli nedostatku času i díky svým nadřazeným se k nim nikdy nedostal. Od 1. srpna mohl navíc číst noviny, takže si pochvaloval, že se konečně nebude o německých úspěších dovídat s takovým zpožděním.⁴⁵⁹ Mezitím předložil státní návladní jeho případ ministru spravedlnosti, od něhož se podle obhájce nedalo očekávat rychlé rozhodnutí. Princ přijal tuto situaci opět s optimismem. Mohl pokračovat ve své „kúře“ a choval určitou naději, že se mu započítá více času do vyšetřovací vazby.⁴⁶⁰

Jak to často u nervového vypětí bývá, jeho následky se projeví až po určitém čase. Stejně tak tomu bylo i v případě Leopolda, u něhož na konci srpna došlo k postupnému zhoršování zdravotního stavu. Nejprve si pouze stěžoval na bolestivý furunkl⁴⁶¹ na hlavě, jenž si vyžadoval každodenního lékařského ošetření. Na příkaz žaloby musel v té době podstoupit také několik prohlídek před lékařskou radou, při nichž se vyšetřoval jeho nervový stav, který se ovšem, jak již bylo zmíněno, ve vězení paradoxně velmi zlepšil. Důvodem byl nenáročný,

⁴⁵⁵ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 24. července 1942.

⁴⁵⁶ Tamtéž.

⁴⁵⁷ Tamtéž, dopis od Leopolda z 29. července 1942.

⁴⁵⁸ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) ze 4. srpna 1942.

⁴⁵⁹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 5. srpna 1942.

⁴⁶⁰ Tamtéž, dopis od Leopolda z 12. srpna 1942.

⁴⁶¹ Jedná se o hnisavé onemocnění kůže nebo vlasových či chlupových žlázek, jež jsou v kůži přítomny.

pravidelný režim: přes den prováděl vězeňské práce (např. orazítkování papírů) a po večerech se zabýval vlastními pracemi či četbou novin. Z úspěchů německého Wehrmachtu měl radost a stále pevně věřil, že se mu dostane příležitosti se do bojů aktivně zapojit.⁴⁶² Ostatně stejné naděje choval i jeho otec, jenž by byl rád, kdyby se Leopold mohl vyznamenat na ruské frontě.⁴⁶³

Jenže v září se jeho zdravotní stav zhoršil a je možné v jeho duševním rozpoložení zaznamenat první větší krizi. Sužovalo jej více furunklů, které mu nedopřávaly spánek. Tyto bezesné noci, pak vedly k dlouhému přemítání. Lámal si hlavu, proč to všechno muselo přijít, a cítil se nejistotou, co bude dál a jestli ještě někdy uvidí svůj domov. Trápily ho rovněž obavy, aby celá ta nepříjemná záležitost neměla následky i pro jeho rodiče samotné. Z tohoto důvodu se nebránil ani vyloučení z rodiny.⁴⁶⁴ Uzdravování bylo zdlouhavé, neboť díky furunklům a zejména těžké střešní chřipce zhubl sedm kilogramů. K duševnímu klidu mu nepřispíval ani fakt, že tělesně natolik zeslábl, že by v nynějším stavu nebyl vůbec schopen vytožené vojenské služby a skončil by někde v lazaretu.⁴⁶⁵ Ve špatném psychickém rozpoložení mu nebyla ku prospěchu ani nejistota, jak se vyvíjí jeho případ. Advokát u něho nebyl už pět týdnů a Leopold nevěděl, zda je to dobré, či špatné znamení.⁴⁶⁶

Jak již bylo uvedeno, práce na obvinění proti princovi započaly v polovině léta. V té době se rovněž projednávalo Leopoldovo možné narukování k Wehrmachtu. Ten pro něho dokonce poslal povolávací rozkaz, na němž nicméně prozatím chyběl den, k němuž by se měl hlásit u svého oddílu. Generální prokurátor byl však názoru, že Leopoldovo vyjádření bylo takovou „hrubostí“⁴⁶⁷, že případná výstraha je nepostačující. Jelikož navíc centrála Gestapa požádala, aby v případě zrušení zatykače na prince, případně po jeho odpykání trestu, jí mohl být znovu předán, neviděl generální prokurátor důvod, proč by měl u městského soudu v Berlíně žádat o zrušení zatykače.⁴⁶⁸ K vojenské službě se tak prozatím dveře zavřely.

Teprve 1. října bylo obvinění předáno zvláštnímu soudu. Podle žaloby se Leopold na konci června svým „zlomyslným-nenávistným“⁴⁶⁹ vyjádřením dopustil provinění proti §2 odstavce 2 „*zákona proti zákeřným útokům vůči státu a straně a k ochraně uniforem*“ (v orig.

⁴⁶² SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopisy od Leopolda (syn) z 12. a 27. srpna 1942.

⁴⁶³ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 5. září 1942.

⁴⁶⁴ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 10. září 1942.

⁴⁶⁵ Tamtéž, dopis od Leopolda z 23. září 1942.

⁴⁶⁶ Tamtéž, dopis od Leopolda ze 7. října 1942.

⁴⁶⁷ V orig. *Gröblichkeit*.

⁴⁶⁸ Bundesarchiv-Bestand Reichsjustizministerium, sign. R 3001/142658.

⁴⁶⁹ V orig. *böswillig-gehässig*.

Gesetz gegen heimtückische Angriffe auf Staat und Partei und zum Schutz der Uniformen - dále jako „Heimtückegesetz“) z 20. prosince 1934.⁴⁷⁰ Ještě před závěrečným zněním obvinění muselo být vyřešeno, zda je tento zákon možné použít i pro provinění se proti osobě říšského protektora, neboť v době vzniku ustanovení žádný Protektorát neexistoval. Podle státní návladního bylo však ve výnosech z 16. března 1939 o zřízení Protektorátu a z 22. března 1939 o Protektorátu velmi jasně řečeno, že rovněž říšský protektor patří k vedoucím osobnostem Třetí říše, a proto mohl být zákon v tomto případě použit. Leopold měl být souzen za svůj výrok: „*Škoda, že tu svini nezastřelili*“, jak jej uvedl svědek Wippich. Sám princ se při výsledku přiznal k mírnější verzi: „*Škoda, že ho hned nezastřelili*“⁴⁷¹ a podle žaloby nechtěl výraz „*svině*“ použít.⁴⁷² Hned 2. října se k celé záležitosti vyjádřil sám říšský ministr spravedlnosti, jenž výrok považoval nejen za obzvláště nenávistný, ale zároveň se jím podle něho Leopold postavil na stranu „*velezádných Čechů*“⁴⁷³. Z tohoto důvodu požadoval minimálně tři roky vězení.⁴⁷⁴ O týden později měla již obžaloba k dispozici rovněž výsledky nařízeného lékařského vyšetření obžalovaného. Jejich obsah prokurátor zmínil ve své zprávě ministrově, v níž popsal Leopolda jako „*ctížádostivého, nervózního člověka*“⁴⁷⁵, se znaky „*slabomyslnosti nebo jiné duševní poruchy*“⁴⁷⁶. Na rozdíl od svého nadřízeného měl v úmyslu požadovat trest nižší, a to od jednoho roku a šesti měsíců.⁴⁷⁷

Datum soudního přelíčení bylo stanoveno na 5. listopad 1942. Princovi rodiče se nemohli dočkat, až padne konečný verdikt a doufali, že vše nakonec dopadne k Leopoldovu prospěchu. Friedrich svého syna nabádal, aby zůstal trpělivý a neztrácel odvalu.⁴⁷⁸ Sám Leopold tvrdil, že „*se v každém případě dívá na vše, co může přijít, s duševním klidem*“⁴⁷⁹. Utěšoval se, že na tom už člověk stejně nemůže nic změnit. Doufal jen, že ho ještě před přelíčením konečně navštíví obhájce, neboť ten se u něho neukázal už celých osm týdnů. Pro Leopolda to bylo nepříjemné i z toho důvodu, že by si rád zbývající část trestu odpykal ve formě

⁴⁷⁰ Bundesarchiv-Bestand Reichsjustizministerium, sign. R 3001/142658. Nejednalo se o nijak banální obvinění, neboť vyšetřování těchto případů provádělo Gestapo se svými nechvalně známými formami výslechu. Někteří, stejně jako Leopold, se dostali před tzv. zvláštní soudy, jejichž cílem bylo případ co nejrychleji vyřešit, tj. jednalo se o velmi rychlé soudní řízení, jiní skončili bez rozsudku rovnou v koncentračním táboře. ANDERS-BAUDISCH, Freia, Die verurteilte Alltagskommunikation - Heimtückefälle vor den Sondergerichten des Reichsgaues Sudetenland in: *Historie okupovaného pohraničí 1938-1945*, sv. 2, 1998, str. 169-198, str. 176.

⁴⁷¹ V orig. *Schade, dass sie ihn nicht gleich totgeschossen haben.*

⁴⁷² Bundesarchiv-Bestand Reichsjustizministerium, sign. R 3001/142658.

⁴⁷³ V orig. *hochverräterischer Tschechen.*

⁴⁷⁴ Bundesarchiv-Bestand Reichsjustizministerium, sign. R 3001/142658.

⁴⁷⁵ V orig. *geltungsbedürftigen, nervösen Menschen.*

⁴⁷⁶ V orig. *eines Schwachsinnens oder einer sonstigen Störung der Geistestätigkeit.*

⁴⁷⁷ Bundesarchiv-Bestand Reichsjustizministerium, sign. R 3001/142658.

⁴⁷⁸ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) ze 17. října 1942.

⁴⁷⁹ V orig. *jedenfalls sehe ich allem, was kommen kann, mit Ruhe und Fassung entgegen.*

frontového nasazení a potřeboval se proto se Zarnackem poradit, jak tento požadavek úspěšně prosadit.⁴⁸⁰

Naneštěstí otázka: „Jaký bude jeho další osud?“, měla zůstat prozatím nezodpovězena. Soudní líčení bylo z důvodu onemocnění žalobce o měsíc odloženo.⁴⁸¹ Pocit nejistoty, který Leopold i přes svá silná vyjádření jistě cítil, zůstal. Muselo pro něho být velmi nepříjemné, že celou záležitost prožíval sám, jelikož jeho právník se u něho zastavil až 11. listopadu, po dlouhých dvanácti týdnech. Takovýto přístup nesl Friedrich velmi nelibě. „*Je neuvěřitelný nezájem tvého obhájce a není pěkné, že se zřejmě vážně vůbec nestará o tvou záležitost.*“⁴⁸² Přitom mu za jeho práci bylo už „*od počátku náležitě placeno!*“⁴⁸³ Samotná schůzka mohla mladého prince sotva uspokojit. Pokud měla záležitost s armádou fungovat, musel se připravit na to, že ve vězení stráví i vánoční svátky, což pochopitelně dávalo jen malý důvod k radosti. Kromě toho mu Zarnack k možnému frontovému nasazení nemohl poskytnout žádnou závaznou informaci. Podobně tomu bylo i v případě započítání vyšetřovací vazby. Nicméně i přese všechny tyto nepříjemnosti se, stejně jako doposud, díval Leopold na další vývoj s klidem. S ohledem na své zdraví však doufal, že celá záležitost už nebude trvat dlouho. Jeho vleklé problémy s furunkly se sice vyřešily a vše se zahojilo, ale pro změnu mu začaly otékat nohy, takže si sotva mohl nazout boty. Sami zdravotníci byli údajně bezradní a nemohli mu nijak pomoci. Cítil se celkově slabý, což pociťoval i při denní práci.⁴⁸⁴

Na konci listopadu stále ještě nevěděl o novém datu přelíčení a jeho naděje, že by ještě před Vánocemi došlo k rozhodnutí, „*lhostejno v jakém směru*“⁴⁸⁵, byly stále menší. Advokát Zarnack za ním opět nepřišel, takže mu zbyla jen útěcha v tom, že takováto věc nebyla ničím výjimečným a mnoho dalších vězňů se ocitlo v podobné situaci. Stejně jako nepřítomnost obhájce přetrvávaly i jeho zdravotní potíže, jež byly nakonec diagnostikovány jako problém s ledvinami, jejichž funkci nepřispívaly jednostranná strava a nedostatek pohybu. Ačkoliv se nejednalo o bolestivé onemocnění, nedopřávalo mu klidného spánku. Bezesné noci zapříčinily další melancholičtější náladu, projevující se velkou rozmrzelostí nad tím, že k obavám o osud

⁴⁸⁰ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 25. října 1942.

⁴⁸¹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 5. listopadu 1942.

⁴⁸² V orig. *Unglaublich bleibt die Intereßenlosigkeit deines Verteidigers u wenig schön, daß er sich scheinbar gar nicht um deine Angelegenheit erstlich kümmert.* SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopisy od Friedricha (otec) ze 14. listopadu 1942.

⁴⁸³ V orig. *von Anfang an hoch bezahlt.* SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopisy od Friedricha (otec) z 28. listopadu 1942.

⁴⁸⁴ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 15. listopadu 1942.

⁴⁸⁵ V orig. *gleichgültig in welcher Richtung.*

Christiana, v té době bojujícího na východní frontě, přidával svým rodičům další starosti. Těžce snášel i fakt, že s blízcími se Vánoce „nemohl nikomu něco věnovat nebo nějak jinak něco milého prokázat“.⁴⁸⁶

V tomto duševním rozložení navíc obdržel zprávu, že soudní přelíčení bylo opětovně přeloženo, tentokrát z důvodu onemocnění svědka Wippicha.⁴⁸⁷

I v tomto čase se však našly i chvíle radosti. Například na 9. prosince dostali rodiče povolení jej navštívit. Do Berlína nakonec přijela pouze Antoinetta, neboť Friedrich byl vázán nějakými pracovními povinnostmi. Otcova neúčast byla pro Leopolda hlubokým zklamáním. Od jara, kdy se naposledy viděli, uplynula již dlouhá doba, a velmi dobře si uvědomoval, že není jisté kdy, a zda vůbec, se budou moci znovu vidět. Bez pochyb lze konstatovat, že setkání s matkou mu vrátilo, přinejmenším částečně, vnitřní rovnováhu. Se svým osudem, muset prožít Vánoce ve své cele, se však ještě nespokojil. Nebylo to pro něho poprvé, kdy musel strávit vánoční svátky daleko od rodiny. Dodatečně ho velmi roztrpčovalo, že v letech 1938 a 1939 dostal na Vánoce službu a zpětně to posuzoval jako šikanu ze strany svých nadřízených.⁴⁸⁸

Dne 14. prosince mu byl konečně oficiálně sdělen termín odloženého přelíčení: mělo to být v sobotu 9. ledna 1943 o 13. hodině.⁴⁸⁹

Vánoční svátky poskytly dostatek času k přemýšlení i opětovnému nalezení duševní rovnováhy.⁴⁹⁰ Leopold znovu sebevědomě prohlašoval, že se na své „*přelíčení dívá s plným klidem a důvěrou v Boha s jistotou, že najde spravedlivého soudce*“⁴⁹¹. Pomáhala mu i skutečnost, že rodiče mu jeho klopýtnutí, jež už se podle jeho slov nikdy nemělo opakovat, odpustili. Zdravotně se mu opět dařilo dobře a doufal, že to nebude trvat dlouho a bude se moci osvědčit jako voják.⁴⁹²

Zatímco Leopold odpočítával zbývající dny vyšetřovací vazby, dojednávaly se poslední detaily přelíčení. Řešila se jednak otázka přítomnosti zástupců rodiny Schaumburg-Lippe, jednak problematika poměrů v Protektorátu. O účast na procesu projevila zájem neteř dánské-

⁴⁸⁶ V orig. *niemanden etwas schenken oder sonstwie etwas Liebes antun zu können*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 29. listopadu 1942.

⁴⁸⁷ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 29. listopadu 1942.

⁴⁸⁸ Tamtéž, dopis od Leopolda z 13. prosince 1942.

⁴⁸⁹ Tamtéž, dopis od Leopolda z 20. prosince 1942.

⁴⁹⁰ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 2. ledna 1943.

⁴⁹¹ V orig. *[ich] sehe der Verhandlung übermorgen voll Ruhe und Gottvertrauen in der Gewissheit gerechte Richter zu finden entgegen*.

⁴⁹² SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) ze 7. ledna 1943.

ho krále a Leopoldova švagrová Feodora, stejně jako dvorní dáma princezny Elisabethy von Anhalt, Leopoldovy babičky. Povolení nakonec získala jen Feodora, neboť bylo konstatováno, že postačí, když bude rodina zastoupena jen jedním zástupcem.⁴⁹³ Co se týče Protektorátu, předseda zvláštního soudu měl v úmyslu, kvůli ohrožení státní bezpečnosti, vyloučit z procesu veřejnost, neboť se očekávalo, že obhajoba bude porovnávat všeobecné poměry v Protektorátu v době úřadování Heydricha a za Neuratha. Soud měl zajistit, aby se posuzování tamějších poměrů pokud možno vyvaroval, jelikož nebylo jeho povinností zjišťovat, zda protektorova opatření vedla k oprávněným či neoprávněným námitkám. Pro zkoumání trestnosti obžalovaného nebyla podle předsedy tato záležitost nezbytná.⁴⁹⁴

O průběhu samotného procesu se nám dochoval záznam, uložený dnes v německém Bundesarchivu. V úvodu přelíčení se analyzoval Leopoldův politický postoj, jenž nebyl shledán nikterak závadným. Již bylo zmíněno, že mladý princ měl pro nacionální socialismus určité sympatie už před rokem 1933. Po uchopení moci nacisty se stal dokonce podporujícím členem SS. Na počátku roku 1936 ovšem toto členství pro řadu (blíže nespecifikovaných) námitek ukončil. Na jaře 1938 vstoupil do Nacionálně socialistického motoristického sboru (NSKK), v důsledku četných stěhování však od roku 1939 nepatřil jasně k žádné rotě a naplatil ani žádný peněžní příspěvek. Byl rovněž členem Nacionálně socialistická organizace pro péči a blaho lidu (NSV). Jeho politické smýšlení mohlo být analyzováno i díky výpovědi svědka Wippicha, neboť spolu od roku 1940 pracovali a často vedli rozhovory o politických událostech. Při nich se Leopold, podle slov svědka, vyjadřoval o nacionálním socialismu vždy v pozitivním smyslu, takže nezavdával příčinu, aby na něho bylo pohlíženo jako na nějakého odpůrce státu či „reptala“.⁴⁹⁵

Tato situace se však změnila po úspěšném atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. V blíže neurčeném dni po Heydrichově smrti se Leopold dopustil již citovaného zneuctvujícího výroku. Podle záznamu soudního přelíčení se Leopold o incidentu v Praze a jeho následcích dozvěděl právě od svědka Wippicha a do té doby neměl o celé záležitosti žádné ponětí.

Již v rámci vyšetřování byl vypracován soudním expertem lékařský posudek o princově přičetnosti či nepřičetnosti, aby se stanovilo, do jaké míry si byl vědom svého počínání. Soudní znalec jej shledal poněkud ambiciózním, nervózním člověkem, který si často počínal spíše citově a co si upřímně myslel, okamžitě vyslovil, aniž by to promyslel a zvážil možné důsledky svého chování. Pro potřeby líčení byl prohlášen za zcela přičetného a tedy plně

⁴⁹³ Bundesarchiv-Bestand Reichsjustizministerium, sign. R 3001/142658.

⁴⁹⁴ Tamtéž.

⁴⁹⁵ V orig. „Meckerer“.

zodpovědného za své činy, v tomto případě za své vyjádření. O jehož podobě nicméně nepanovala úplná shoda. Obvinění předpokládalo, že obžalovaným byla použita nadávka „*svině*“, ovšem samotný Wippich při přelíčení údajně znejistěl a nemohl s určitostí říci, jak vlastně Leopold Heydricha nazval. Měl pocit, že byl použit nějaký hrubý výraz jako „*svině*“, „*lump*“ nebo „*pes*“, z čehož považoval „*svini*“ za nejpravděpodobnější.

Naopak Leopold se přiznal k mírnější podobě, jež žádný z výše uvedených označení neobsahovala. Pro své ospravedlnění uvedl, že považoval Heydrichova opatření vůči Čechům za nepřiměřená a tvrdá. Poměry panující v Protektorátu jej velmi zajímaly, neboť sám pocházel ze severovýchodních Čech, kde jeho rodiče, jako velkostatkáři, byli odkázáni na spožití a spolupráci s Čechy. Snažil se soud přesvědčit, že Heydrichovi nikdy skutečnou smrt nepřál, že se jednalo spíše o jakousi frázi a vyjádření bez rozmyšlení, jehož údajně litoval hned, co jej vyslovil. Hlubokou lítost pocíťoval i nyní při přelíčení.

Konečný verdikt zvláštního soudu byl pro Leopolda nemilým překvapením. Ve věci provinění se vůči „*Heimtückegesetz*“ byl shledán vinným. Ačkoliv osoba protektora nebyla, a ani nemohla být, v zákoně výslovně uvedena, přiklonil se soud k tvrzení obžaloby, že jako říšského místodržitele jej šlo považovat za vedoucí osobnost. Ve výměře trestu však bylo přihlédnuto k řadě polehčujících okolností: Leopold nebyl dosud trestán, vždy zastával pozitivní nacionálně socialistický postoj a podle svých přesvědčivých údajů podporoval NSDAP ještě před převzetím moci. Také nikdy „*neroptal*“. Výrok nebyl předem promyšlený, nýbrž vysloven náhle a bez rozmyslu, jakmile se dozvěděl o atentátu. Soud ocenil i skutečnost, že princ prokázal upřímnou lítost a litoval svého výroku ihned, jak jej vyslovil. Bylo rovněž shledáno, že nejednal ze státu nepřátelského smýšlení. Přes všechny tyto polehčující okolnosti nicméně soud konstatoval, že trest nemůže být jen symbolický, protože se jednalo o dosti hrubou urážku na cti Heydricha, „*jenž si vydobyl nejvyšší zásluhy o zabezpečení státu v míru i válce proti vnitřním a vnějším nepřátelům*“.⁴⁹⁶ Výrok, ač nepadl veřejně, vystavoval (s ohledem na poměry v Protektorátu) v nebezpečí důvěry lidu k politickému vedení. Obžalovaný podle názoru soudu musel počítat s tím, že jeho vyjádření pronikne na veřejnost, obzvlášť když s Wippichem nijak zvlášť dobře nevycházel. Odsouzení na jeden rok a devět měsíců se proto zdálo nejen nutným, ale také vyhovujícím. Protože se Leopold k provinění doznal, byl soud ochoten souhlasit s plným započítáním vyšetřovací vazby.⁴⁹⁷

S ohledem na skutečnost, že se některým lidem za znevažující slova o nejvyšších funkcionářích Říše dostalo trestu v podobě posláni do koncentračního tábora či dokonce trest

⁴⁹⁶ V orig. *der sich grösste Verdienste um die Sicherung des Staates im Frieden und im Kriege gegen innere und äussere Feinde erworben hat.*

⁴⁹⁷ Bundesarchiv-Bestand Reichsjustizministerium, sign. R 3001/142658.

smrti, byl verdikt velmi mírný. Sám Leopold měl ovšem opačný názor. Pro někoho, kdo se necítil být nějakým odbojářem, jenž odvážně udeřil proti nacistickému státu, nýbrž technikem lokomotiv, který (třebaže v co možná největším odstupu ke státní moci), chtěl jen vykonávat svou drážní službu, považoval tento trest za nepřiměřeně přísný.⁴⁹⁸

Zdá se, že první dopis po odsouzení mohl rodičům napsat až 21. února. V něm se Leopold svědčil, že jeho prvotní úlek z nečekaně tvrdého rozsudku, i přes Zarnackovu „zářnou“⁴⁹⁹ obhajovací řeč, rychle překonal. Z věznice Moabit, kde pobýval od 10. do 19. ledna, byl převezen zpět do Lehter StraÙe, kde obdržel na čtyři týdny velmi dobrou a zodpovědnou pozici kráječe chleba a „namazávače“⁵⁰⁰, při níž krájel a mazal chleba pro celou instituci. Byla to namáhavá práce, každý den (včetně neděle) od půl páté ráno do půl sedmé večer, ale činila mu radost a mimo to byla spojena s velmi bohatým jídlem, takže po velmi dlouhé době mohl konečně přibrat kila.⁵⁰¹

Bohužel tento relativně pěkný čas skončil dne 10. února, když byl náhle přeložen do věznice Tegel. Na rozdíl od Lehter StraÙe, kde mohl psát každý týden, směl od nynějška posílat dopis jen jednou do měsíce. Hned z počátku pobytu se mu dostalo falešných nadějí, že by mohl být jako inženýr nasazen v nějakém zbrojním podniku, eventuálně dokonce u lokomotiv. Vše se ale nakonec ukázalo jako omyl. Místo toho seděl v samovazbě a musel denně složit a olepit tisíc kusů dopisních obálek. Celá věc ho samozřejmě těžce morálně deprimovala. Byl rozhodnut pokusit se, aby mu alespoň ve vězení dali nějakou smysluplnou práci. Jako už několikrát se předcházející stresové období podepsalo na jeho zdraví. Zřejmě mu opět špatně fungovaly ledviny, k tomu si přivodil pásový opar a furunkly na nohou díky úzké, ve vězení obdržené, obuvi, v níž musel každý den půl hodiny „maširovat“ na dlážděném dvoře.

Jeho rodiče se mu alespoň skrze dopisy snažili dodat vnitřní sílu, povzbuzovali ho, aby přese všechno zůstal stále statečný a plný důvěry ve zlepšení jako doposud. Friedrich jej ubezpečoval, že „*Bůh neopustí Němce!*“⁵⁰² I přes porážku u Stalingradu jeho rodiče nepropadali pesimismu a doufali, že snad již brzy bude Leopold přidělen k „*naší hrdinné*“⁵⁰³ armádě, „*neboť každý muž bude potřebný k obraně tvrdě sevřené vlasti*“.⁵⁰⁴

⁴⁹⁸ GOTTWALDT, A., *Eisenbahner*, str. 255.

⁴⁹⁹ V orig. *glänzende*.

⁵⁰⁰ V orig. *Beschmierer*.

⁵⁰¹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 21. února 1943.

⁵⁰² V orig. *Gott verläßt den Deutschen nicht*.

⁵⁰³ V orig. *unser heldenmütiges Heer*.

⁵⁰⁴ V orig. *denn jeder Mann wird gebraucht zur Verteidigung des hart bedrängten Vaterlandes*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 10. března 1943, Friedrichův přepis k tomuto dopisu.

Naplnit sny o vojenské službě se od počátku března pokoušel také Leopoldův obhájce Dr. Zarnack, jenž ve dnech 3. a 8. března jednal s úřadem Gestapa, konkrétně s kriminálním radou Saderem. Ten ovšem zastával stanovisko, že princ kvůli odsouzení není způsobilý pro vojenskou službu, a to s ohledem na výnos ze 17. dubna 1937. Zarnack proto se uvažoval o možnosti, že by vojenskou způsobilost mohl navrátit kompetentní úřad Wehrmachtu. Zároveň se snažil prezentovat prince jako odsouzeného, jenž měl přání nasazením svého života dokázat, že není žádný nepřítel státu. Leopoldovi pak poradil, aby se při obecném průzkumu konaném ve věznici ihned přihlásil k vojenské službě a narukoval pohotově k prohlídce.⁵⁰⁵

Prozatím ale byly princovy naděje malé. Rodičům si zoufal, že se musí spokojit s tím, že jako se „zákeřným“⁵⁰⁶ státním nepřítelem s ním bude zacházeno obzvláště ostře a musí být ještě rád, když mu nebude upřena „čest nosit zbraň“⁵⁰⁷ a stane se vojákem. S o to větší tíhou pak sledoval, jak mnoho jiných vězňů je k Wehrmachtu povoláváno. Řídil se radami svého advokáta a přihlásil k příštímú odvodu, i když jeho ledviny ještě nebyly v pořádku, opět se mu objevilo několik furunklů, tentokrát v oblasti srdce, a i přes dobrou a chutnou stravu zhubl osm kilogramů. Jeho denní režim se nijak nezměnil: náplň práce byla stále táž, stejně jako přísná izolace. Přesto nechtěl, aby si rodiče kvůli němu dělali zbytečné obavy a starosti. On se údajně „s náhlým zhoršením své situace také spokojil“⁵⁰⁸ a přesvědčoval je, a možná i sebe, že „časem člověk také vůči všemu otupí.“⁵⁰⁹

Neznamená to však, že by na panující podmínky zcela rezignoval. Ve stejném dni, kdy napsal výše citovaný dopis, tedy 21. března, vznikl i jeho koncept žádosti o zmírnění stanoveného trestu, případně eventuální přeložení zpět do Lehrter StraÙe. Leopold se v něm hájil, že soudní řízení vedené proti němu jednoznačně prokázalo, že proti státu a straně nesměřoval žádné „zákeřné“ útoky, nýbrž pouze v momentálním nervózním rozčilení vyslovil (třebaže těžkou) osobní urážku proti Heydrichovi. Stejně tak bylo soudem prokázáno, že už od roku 1930 podporoval hnutí (třebaže ne jako aktivní člen, což z různých důvodů nebylo možné). Dokonce ani samotný, s ním osobně zneprátelený, svědek Wippich nemohl k jeho politickému postoji říct nejmenší námitky. Na tomto jeho stoprocentně pozitivním přístupu nemohla nic změnit ani tak dlouhá vazba nebo trest koncentračního tábora. Kromě toho mohl dokázat, že se ve vazbě (Lehrter StraÙe) neustále energicky stavěl četným „reptalům“, defétistům atd.

⁵⁰⁵ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), občanská profese, Trestní stíhání a věznění pro úskočnost 1942-1943.

⁵⁰⁶ V orig. „heimtückischer“.

⁵⁰⁷ V orig. *Wehrwürdigkeit*.

⁵⁰⁸ V orig. *Ich habe mich mit der plötzlichen Verschlechterung meiner Lage auch abgefunden*.

⁵⁰⁹ V orig. *m. der Zeit stumpft man auch gegen alles ab*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 21. března 1943.

a napomínal je. Proto považoval za zvlášť nespravedlivou tvrdost, když mu jako tzv. „zákeřníkovi“ měla zůstat uzavřena jakákoliv malá vězeňská výhoda, případně pozice (topič, kuchař, kráječ chleba) nebo přinejmenším možnost pracovat společně s ostatními. Žádal proto, aby ho (jestliže ze známých důvodů nebyl v dohledné době možný povolávací rozkaz k Wehrmachtu nebo nasazení, případně služební závazek mimo instituci) znovu přeložili na pozici kráječe chleba do Lehrter Straße, kde se podle svědectví všech nadřízených skvěle osvědčil jako rychlý, pečlivý a spolehlivý pracující. Podobně zodpovědné pozice by mu daleko více vyhovovaly než nynější práce ve věznici Tegel, kde v nejpřísnější izolaci skládal a olepoval na 1000 dopisních obálek denně.⁵¹⁰

Zdali nakonec opravdu tuto žádost odevzdal nelze říct, nicméně v dubnu došlo opravdu k částečnému zlepšení jeho situace. Dostal novou funkci skladníka či „spižirníka“⁵¹¹ a skončila mu také doba nudné samovazby. Rovněž po zdravotní stránce na tom byl lépe, neboť ledviny se zdály být téměř v pořádku. Furunkly jej ale trápily stále.⁵¹²

4. 3. Vojenská služba (1943-1945)

Někdy na přelomu května a června byl Leopold konečně propuštěn z vězení a přidělen k Wehrmachtu. Kdo intervenoval v jeho prospěch, není známo, ale bylo to zřejmě poměrně nečekané. Svědčí o tom alespoň Friedrichův dopis Leopoldovi z 2. června 1943, v němž píše: „*Především ti gratuluji s nejrůznějšími srdcem k tvému konečnému osvobození z dlouhé vazby a umím si živě představit, jak musíš být potěšen docela nečekanou zprávou, že se ti nyní splnilo tvé přání jít k Wehrmachtu a moci bránit svou vlast jako každý jiný schopný Němec v tomto vážném čase!*“⁵¹³ S ohledem na vojenský výcvik jej Friedrich nabádal, aby byl ve svých řečech a rozhovorech od nynějška opatrnější, neboť nyní bude jistě bedlivě sledován ze všech stran, ať už nadřízenými nebo kamarády. Radil mu, aby promyslel každou situaci, ve které se vyskytne, nekritizoval, co se mu nebude líbit a pokud možno se vyvaroval vedení jakýchkoliv politických rozhovorů. Jelikož měly první měsíce výcviku proběhnout v Neuruppinu, mohl na něho dohlédnout bratr Christian, jenž se tam v tu dobu nacházel.

⁵¹⁰ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), občanská profese, Trestní stíhání a věznění pro úskočnost 1942-1943.

⁵¹¹ V orig. „*Kammerbulle*“.

⁵¹² SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 18. dubna 1943.

⁵¹³ V orig. *Vor Allem beglückwünsche ich dich von tiefstem Herzen zu deiner endgültigen Befreiung aus der langen Haft u kann mir lebhaft vorstellen wie erfreut du sein mußt durch die ganz unerwartete Nachricht nun endlich vinen Wunsch erfüllt zu sehen zur Wehrmacht zu kommen u deine dienste dem Vaterland widmen zu können wie jeder andere wehrtüchtiger deutsche in dieser ernsten Zeit!*

Friedrich doufal, že Leopold následující zátěž a námahu vojenského života bez potíží vydrží.⁵¹⁴

Takovéto obavy se nakonec ukázaly jako opodstatněné. Leopold se v dopisech svěčil, že ho výcvik velmi vyčerpává. Antoinetta to po jedenácti měsících úplného klidu nepovažovala za nijak překvapující.⁵¹⁵ Jenže jeho stav se však postupem času nadále zhoršoval.⁵¹⁶ Nakonec musel nastoupit do vojenského lazaretu Bad Altheide (dnešní Polanica-Zdrój), aby se podrobil léčbě myokardu. V pouhých 33 letech. Antoinetta považovala hospitalizaci za „*hroznou smůlu*“⁵¹⁷ a bylo již líto, že musel tak brzy odejít z „*milého kruhu přátel*“.⁵¹⁸ Friedrich doufal, že kvůli jeho blížíci se službě na frontě nebude zotavování trvat měsíce.⁵¹⁹

Stejně jako předtím ve vězení se i nyní v lazaretu rozhodl princ nezahálet a vypracoval návrhy na stavbu spojovací trati Slaný-Náchod. Friedrichovi se vypracované plány velmi líbily a rozhodl se je dát přečíst komisaři Keilovi.⁵²⁰ Ten sice o projekt vyjádřil zájem, ale kvůli nedostatku potřebného materiálu, zejména na most přes řeku Metuji, byla jeho realizace značně ohrožena.⁵²¹ Úsek Slaný-Náchod byl uveden do provozu teprve v dubnu 1945. Na jeho stavbě se podíleli Židovky z nedalekého koncentračního tábora v Žakši spolu se sovětskými zajatci a českými dělníky. Provoz neměl sloužit pro civilní potřebu, nýbrž k přepravě vojenského materiálu a potravin na frontu. V závěru války byla trať zlikvidována a již nikdy obnovena.⁵²²

Kdy byl Leopold z lazaretu propuštěn, není známo. Z dochované korespondence se však zdá, že jeho rekonvalescence pokračovala i na počátku roku 1944.

S jistotou lze říci, že v dubnu již opět sloužil u Wehrmachtu. Otec ho však nabádal, že pokud by cítil, že na tu námahu nestačí, měl se jít ohlásit lékaři.⁵²³ Naopak Christian mu do-

⁵¹⁴ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 2. června 1943.

⁵¹⁵ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 11. června 1943.

⁵¹⁶ Tamtéž, dopis od Antoinetty z 20. června 1943.

⁵¹⁷ Tamtéž, dopis od Antoinetty z 29. června 1943.

⁵¹⁸ V orig. *nett Kameradenkreis*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 10. července 1943.

⁵¹⁹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 13. července 1943.

⁵²⁰ Tamtéž, dopis od Friedricha z 20. července 1943.

⁵²¹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 27. září 1943.

⁵²² SÁDLO, V., *Náchod za Protektorátu*, str. 144.

⁵²³ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 8. dubna 1944.

poručoval, aby službu vydržel, že to pro něho bude lepší. Především na něho apeloval, aby se naučil střílet, protože „*tam venku je to půlka života*“.⁵²⁴

O jeho denním režimu a pocitech jako vojáka je možné z dopisů vyčíst jen málo, neboť v této době byl Leopold v jejich psaní velmi skoupý. Samotní rodiče si na počátku června stěžovali, že je „*schreibfaul*“, tedy líný psát, a žádali ho, aby jim sdělil, jak je daleko s výcvikem, co si myslí doktor a jak se cítí po tělesné stránce.⁵²⁵ Odpovědi se dočkali až koncem června. Leopoldovi se dařilo poměrně dobře. Dne 31. července měl mít nějaké zdravotní vyšetření a do té doby se neměl účastnit práce v terénu, takže prováděl kancelářskou činnost.⁵²⁶

V kanceláři zůstával i na počátku srpna. Žádné lékařské vyšetření totiž zatím neproběhlo, a protože se ve své práci osvědčil, byl zcela přemístěn ke štábu. Vedle běžných záležitostí s knihami a předpisy se zabýval především vlakovými transporty a všim s tím souvisejícím. Do služby se muselo i o nedělích, ale většina lidí jen nečinně posedávala na služebně. Leopold ironicky poznamenával, jak by u nich měl být měřen vyšší výkon, „*zda na litry vypaného inkoustu nebo na váhu papíru*.“⁵²⁷ V této době jezdil také často do Berlína do úřadu Říšských drah, kde, i přes jeho minulost, o něho znovu projevíli zájem.⁵²⁸

Antoinetta by však raději, kdyby zůstal pracovat u štábu a k Říšským drahám se už nevracel. Pravděpodobně se obávala o Leopoldovo zdraví, jemuž by namáhavá práce u drah nemusela vůbec svědčit.⁵²⁹

V polovině srpna se Leopold zúčastnil svého prvního velkého cvičení.⁵³⁰ V rámci něho také absolvoval běh na 500 metrů, což Friedrich považoval za obrovskou hloupost a rozčiloval se: „*Jak to bylo vůbec možné! Mohl sis přinejmenším přivodit infarkt!*“⁵³¹ Zda mělo cvičení na princův zdravotní stav opravdu negativní vliv nelze říct, pravdou však je, že téměř po

⁵²⁴ V orig. *ist das halbe Leben draußen*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Christiana (nevlastní bratr) z 9. dubna, rok neuvědomen.

⁵²⁵ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) z 5. června 1944.

⁵²⁶ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 28. června 1944.

⁵²⁷ V orig. *ob an Liter verschriebener Tinte oder an Papiergewicht*.

⁵²⁸ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 5. srpna 1944.

⁵²⁹ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Antoinetty (matka) z 12. srpna 1944.

⁵³⁰ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 16. srpna 1944.

⁵³¹ V orig. *Wie war das überhaupt möglich! Ein Herzschlag war das wenigstens dir paßiren konnte!* SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Leopold princ zu Schaumburg-Lippe (1910-2006), korespondence, dopis od Friedricha (otec) ze 17. srpna 1944.

celé září pobýval u rodičů v Náchodě a během svého pobytu celkem čtyřikrát navštívil Bad Altheide.⁵³²

Na přelomu září a října se Leopoldovi dostalo prvního a zároveň posledního kariérního postupu v armádě. Byl povýšen na Oberschütze, tedy vojína, jenž si už odbyl určitou část vojenské služby. Sám věc komentoval slovy: „*Pomalu to jde tedy kupředu*“.⁵³³ V rámci své služby podnikal různé služební cesty, to se ale mělo velmi brzy změnit. Údajně se plánovalo, vzhledem ke stále nedokončenému vzdělání, jeho užití jako „úředníka na frontě“, pravděpodobně na východě.⁵³⁴

4. 4. Konec války a poválečný život

Na frontu se Leopold dostal teprve začátkem roku 1945 a nedlouho poté padl do sovětského zajetí, z něhož byl propuštěn ještě téhož roku. Poté odešel do Žakše, kam byli vyhnáni jeho rodiče.⁵³⁵

Zdá se, že už od konce války si Leopold přál žít doma v severovýchodních Čechách. Na konci července 1945 se komunistické noviny *Pochodeň* posměšně zmiňovaly o Leopoldově dopisu, že princ „*očekává, že dostane čsl. státní občanství a bude zaměstnán jako odborník v čsl. ministerstvu dopravy. Snaží se dokázati, že se choval tak, aby dostal čsl. st. občanství, že prý pracoval pro zlepšení poměrů v Čechách, byl proti nacismu a přišel tak o zdraví, že nikdy nebyl členem NSDAP a SD a že mu nacisté vždy nadávali, že je „plutokratickým prasetem*““.⁵³⁶

Na rozdíl od komunistického plátku se Leopoldovi od místní správy dostalo, alespoň na začátku, většího pochopení. V roce 1946 se na vlastní pěst vrátil do Československa, aby se pokusil získat domovské právo v oblasti bývalého náchodského velkostatku. Obce Ratibořice a Žernov se k jeho návratu i pobytu vyjádřily kladně, nicméně městský národní výbor v Žernově nakonec na nátlak komunistů a okresního národního výboru v Náchodě jeho žádost zamítl. Leopold byl následně zatčen za nedovolený návrat a po trestu odnětí svobody byl přemístěn do sběrného tábora v Meziměstí v broumovském okrese, odkud měl být odsunut do

⁵³² SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Dvůr a domácnost: kuchyň a stolování: kniha záznamů 1882-1945.

⁵³³ V orig. *Langsam geht es also vorwärts*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 1. října 1944.

⁵³⁴ V orig. *Gefechtschreiber*. SOA Zámorsk, Rodinný archiv Schaumburg-Lippe, fond Antoinetta princezna zu Schaumburg-Lippe (1885-1963), korespondence, dopis od Leopolda (syn) z 12. října 1944.

⁵³⁵ JÁNSKÝ, Z., *Generál*, str. 25.

⁵³⁶ *Pochodeň*, r. I. (32.), č. 21, 27. července 1945, str. 2.

Německa.⁵³⁷ Stalo se tak transportem č. 20 dne 16. října 1946. V něm Leopold plnil funkci vedoucího vagónu č. 24.⁵³⁸

Brzy po svém odsunu pokračoval ve své kariéře u drah, a to nejprve v Göttingenu a Minden, později v Bielefeldu. Od roku 1955 působil jako pomocný referent na ředitelství drah v Norimberku, o jedenáct let později se stal, během svého působení v Kasselu, vrchním radou a roku 1972 ředitelem. Do důchodu odešel o tři roky později. Již v této době téměř ročně navštěvoval své rodiště, stejně jako hrob svého otce na vojenském hřbitově. Zde byl na svou žádost sám pochován po své smrti roku 2006.

Leopold, ač šlechtického původu, se rozhodl pro civilní kariéru. Již v mládí projevil zájem o lokomotivy, jenž ho zavedl až do úřadu Říšských drah. Také zde se projevil vlivy „symbiózy“ rodiny Schaumburg-Lippe s českým prostředím. V tomto případě se však ne vždy stávala pro prince výhodnou. Především v očích svých kolegů a nadřízených byl příliš „pročeský“, což nevytvářelo úplně nekonfliktní prostředí. Svou „pročeskost“ potvrdil zejména svým výrokem na adresu Reinharda Heydricha, který mu vynesl téměř roční vazbu. Ještě před svým zatčením vyjádřil touhu narukovat do Wehrmachtu, kam ho patrně zlákala německá vítězství a dohnala neochota nadále snášet fyzickou a hlavně psychickou zátěž svého povolání. Sen se mu splnil až v létě 1943. Po válce se chtěl vrátit do svého rodiště a pracovat pro československé ministerstvo dopravy. Nicméně tyto dveře byly zavřeny. V Čechách mohli Němci zůstat jen ve zcela výjimečných případech: smíšené manželství, prožitá perzekuce či aktivní odboj (ať už za celistvost Československa či osvobození). Je pravdou, že princ byl nacisty vězněn, ovšem považovat ho za nějakého protinacistického odbojáře by nebylo správné. Ani on se jím necítil být. Proto jej po válce čekal stejný osud jako jeho rodiče, totiž odsun, i když v jeho případě alespoň již humánněji.

⁵³⁷ JÁNSKÝ, Z., *Generál*, str. 25.

⁵³⁸ VÚA-VHA Praha, fond Skupina pro odsun Němců (SPON) transporty, ka. 42, sl. Meziměstí 1945-1947, inv. č. 170.

Závěr

Cílem diplomové práce bylo přiblížení dosud prakticky neprobádaných kapitol života říšskoněmecké šlechtické rodiny Schaumburg-Lippe se zaměřením na období druhé světové války. Kromě primárního zájmu analyzovat postoje a názory během válečného konfliktu byla v základním obrysu nastíněna i problematika česko-německého soužití po celou dobu přítomnosti Schaumburgů v náhodském kraji.

Nejdůležitějším pramenem pro celý výzkum se stala dochovaná korespondence jednotlivých členů rodiny. Práce s ním však nebyla nijak lehká. Svou povahou poskytovaly dopisy jen dílčí informace, jež se často vlivem chybějící literatury či předchozího vědeckého bádání velmi špatně zasazovaly do nějakého uceleného obrazu. Tato roztržitost informací mohla v některých částech práce negativně ovlivnit vyváženost textu. V určitých případech to způsobilo i mé rozhodnutí uchýlit se, zejména v podkapitole o „válečném prožitku“, ke chronologickému výčtu, který mi na druhou stranu umožnil výsledky bádání prezentovat detailněji než při případném pokusu o tematizaci a zobecnění jevů.

Práce byla rozdělena na čtyři části, z nichž první dvě měly čtenáře uvést do zkoumané problematiky a pomoci mu lépe pochopit jednání a myšlenkové pochody příslušníků rodiny v letech 1938-1945.

Kapitola věnovaná 19. století poukázala mimo jiné na hodnoty, jež rodina vyznávala a jež se zároveň podílely na vytváření české-německé „symbiózy“ náhodského panství s jeho okolím i s pozdějším československým státem. V chování i činech prince Wilhelma je možné si všimnout nejen svědomitosti ve spravování svěřeného majetku, ale též uvědomění si poměrů panujících v náhodském kraji. Ač Němec patřící k vedoucí společenské elitě, nesnažil se nijak vést konfrontační politiku s českým prostředím, jež ho obklopovalo, nýbrž vnímal nutnost mírumilovné koexistence, kooperace a vzájemného porozumění. I proto chtěl, aby se jeho děti učily českému jazyku a nechal je hrát si s venkovskými dětmi z okolí. Nelze tak o něm říci, že by se příliš prezentoval se společenskou a národnostní nadřazeností.

Na tuto politiku hospodářské užitečnosti velkostatku a vzájemné nekonfliktnosti navázal i jeho syn princ Friedrich. Ovšem, bohužel pro něho, již za zcela jiných poměrů. Na rozdíl od svého otce, u něhož byla vstřícná politika chápána jako ukázka jeho dobrého charakteru, se u Friedricha, díky vzniku československého státu, plně očekávala.

Po pádu Habsburské monarchie se Friedrich, stejně jako mnoho jiných šlechticů, ocitl v docela jiném světě, s jehož projevy se musel potýkat po celé meziválečné období. Nejzá-

sadnějším důsledkem změny poměrů bylo provádění pozemkové reformy, kdy se samozřejmě vzájemné česko-německé vztahy dostaly do určité krize. Není překvapivé, že tuto reformu princ vnímal jako křivdu a „*uloupení*“ řádně zakoupeného majetku. Po celou dobu však nevystupoval nijak nepřátelsky vůči nově vzniknuvšímu státu a byl nakloněn dohodě. Neznamenalo to však, že celé záležitosti nečinně přihlížel. Snažil se bránit svůj velkostatek a využíval všech možných právních kroků, které mu byly k dispozici jako odvolání se k Nejvyššímu správnímu soudu či Smíšenému smírčímu soudu v Ženevě.

Druhým významným faktorem, ovlivňující vztah Čechů a Němců ve státě v 2. polovině 30. let, bylo sudetoněmecké hnutí a jeho politika. Jak se na celou záležitost dívali Schaumburgové, není známo. Deníky a dopisy rodičů z let 1935-1938 se s velkou pravděpodobností nedochovaly.⁵³⁹ Lze tak činit jen obecné odhady, jak asi mohli situaci hodnotit. Ty jsou zde postavené na úvahách opřených o kontext jejich společenského a hospodářského postavení i o pozdější vyjádření. Vzhledem k tomu, že Henleinovo hnutí bylo německé, je možné, že zpočátku u členů rodiny vzbudilo určité sympatie, nicméně praktické důsledky politiky SdP by sotva pro Schaumburgy byly přínosné. Odtržení pohraničí a jeho připojení k Říši by vedlo i k odtržení části pozemků náležejících k velkostatku (což se po Mnichovu také stalo), navíc díky své geografické poloze by rodina stejně zůstala v Čechách a obklopena Čechy. Pokud by se přesto uchýlili k nějaké otevřené podpoře hnutí, a tím by rovněž vyjádřili protistátní postoj, zřejmě by o tom existovaly i jiné prameny. Pravděpodobnost takového jednání je však značně malá, neboť pro ně mohlo znamenat jen ohrožení a případné perzekuce ze strany českého obyvatelstva či československého státu.

Jádro diplomové práce a celého výzkumu začíná kapitolou třetí. Pro stanovení názorů, postojů a nálad členů rodiny během válečného konfliktu bylo prostudováno na 360 dopisů. Sledované faktory bylo možné nejlépe analyzovat v období let 1939-1942, poté dochází ke snížení počtu dopisů i jejich výpovědní hodnoty. Od 2. poloviny roku 1943 se dopisy svým obsahem dotýkají válečného dění jen minimálně, a pokud tak činí, jedná se zejména o spojenecké bombardování německých měst. Na druhou stranu tato skutečnost není tak překvapivá, pokud vezmeme v úvahu vývoj dění na frontách a německé porážky.

Výsledek bádání jasně ukazuje, že v rámci rodiny se k Hitlerovi nejvíce klonila princezna Antoinetta. Vysvětlení se nabízí několik: pocházela z Říše, kdežto její manžel se narodil a vyrůstal v Čechách, takže byl znatelně ovlivněn českým prostředím. Friedrich se stejně jako velká většina šlechticů často účastnil honů, kdežto Antoinetta, pokud nebyla na procházce, seděla doma a poslouchala rádio. Proto byla více ovlivněna nacistickou propagandou. Tento

⁵³⁹ Pracovníci SOA Zámorsk jejich nalezení již nepředpokládají.

fakt je např. velmi dobře vidět u posuzování významu Stalingradu, resp. „*heroické oběti německých vojáků*“. I přes tyto závěry je nutné mít stále na paměti, že posuzovány nebyly, a ani nemohly být, všechny tehdy vzniklé dopisy. Je možné, že se nedochovaly právě ty, jež by mohly tato tvrzení vyvrátit.

Zřízení Protektorátu se pochopitelně muselo projevit i na spolužití Čechů a Němců. Je nezpochybnitelné, že Schaumburgové byli s novou situací spokojeni a uvědomovali si, že z ní mohou pro sebe vytěžit různé výhody, zvláště když je pojilo přátelství s říšským protektorem Konstantinem von Neurathem. Svě naděje vkládali zejména do částečné revize pozemkové reformy a odškodnění za opevňovací práce. Prožívání válečných událostí bylo, obzvláště v případě Antoinetty, velmi intenzivní. Na základě srovnání dopisů rodiny a hlášení SD o náladách v Říši se zdá, že se Schaumburgové svými postoji téměř nelišili od převládajícího názoru mezi německým obyvatelstvem. Nadšení z německých vojenských úspěchů se však nesmí zaměňovat s nadšením k nacistickému režimu jako takovému. I když byl Antoinettin obdiv k Hitlerovi obrovský, nikdy se svým mužem nevstoupila do NSDAP ani neprováděla veřejně pronacistickou agitaci. Od poloviny roku 1943 je možné z dopisů vysledovat postupný nezájem o dění na frontách. Rovněž v hospodáření velkostatku dochází k určitému vystřízlivění a končí se s jeho přetěžováním nad únosnou míru.

Svým společenským postavením se samozřejmě nevyhnuli ani přímému kontaktu s představiteli okupační moci. Setkání v podobě obědů a večeří se během každého roku odehrálo několik. Ne vždy je ze zmínek v korespondenci možné stanovit, kdo byl jeho iniciátorem. S jistotou však lze říci, že tyto společenské události pro ně nebyly nijak nepříjemné a stresující, neboť o hostech se Antoinetta zmiňovala vždy jako o „*milých*“ lidech.

A jaký byl vztah k samotným Čechům? Zřejmě nejlépe jej vystihuje citovaný úryvek zprávy zlínského Oberlandratu z listopadu 1940, v němž jsou staré německé rodiny hodnoceny jako málo agitační pro německou věc, neboť si zvykly žít v symbióze s cizím národem. Určitou vstřícnost vůči náchodskému obyvatelstvu si Schaumburgové ponechali i během tohoto sledovaného období. Jako příklad lze uvést angažování se při jednáních o propuštění svatoňovických dolů a několika ryze českých úseků v náchodském kraji z německého záboru po mnichovské dohodě, Friedrichovu údajnou intervenci ve prospěch odborného učitele Josefa Slavíka ve věci jeho propuštění z koncentračního tábora Buchenwald či umožnění natáčení filmu *Babička* v bezprostředním okolí ratibořického zámku. Jistou míru tolerance projevovala i Antoinetta, například když známý incident v Náchodě z června 1939, kdy německý příslušník policejní setniny zastřelil českého policistu, označila za „*hanbu pro Němce*“. Není nicméně překvapením, že se vlivem války projeví i limity této „symbiózy“, a to především

v hospodářském sektoru. Od roku 1941 byly na velkostatku prováděny personální změny a na vedoucí místa se postupně dostávali zaměstnanci německé národnosti. Prozatím není jisté, zda tak Friedrich činil ze svobodné vůle, či se jednalo o tlak německé správy.

Z provedeného výzkumu je zřejmé, že rodinu Schaumburg-Lippe nelze považovat za nacistickou. Jejich poměrně neutrální postoj sice do značné míry napomáhal k pokračování česko-německého soužití, pro odvrácení nejen protiněmeckých nálad českého obyvatelstva v květnu 1945, ale také stanov poválečných dekretů byl ovšem málo. Rodina si prožila obě fáze odsunu: Friedrich a Antoinetta byli vyhnáni v rámci tzv. „divokého odsunu“, jejich syn Leopold byl z československého území transportován řádným a humánnějším způsobem v říjnu 1946.

Poslední část diplomové práce se zaměřila na osudy výše zmíněného prince Leopolda, jenž byl na počátku 20. let, spolu s mladším bratrem Wilhelmem, poslán na vzdělání do Německa. Tím se později dostal do kontaktu s nacistickým hnutím mnohem více, než jeho rodiče, kteří jezdili za příbuznými do Říše v průměru dvakrát ročně. Existují důkazy o jeho podpoře hnutí ještě před nástupem Adolfa Hitlera k moci, v květnu 1934 se stal dokonce „podporujícím členem“ SS. Velmi záhy měl však možnost poznat druhou tvář režimu, a to během tzv. „Noci dlouhých nožů“. Od té doby je možné sledovat pozvolný ústup od této podpory.

Jelikož už od dětství projevoval zájem o lokomotivy, rozhodl se pro civilní profesi a studium na Vysoké škole technické v Drážďanech. Po jejím absolvování zahájil kariéru u Říšských drah. Zde se dostal do zajímavé pozice, v níž mohl do jisté míry těžit ze soužití rodiny s českým prostředím, neboť jeho znalost českého jazyka mu umožnila v rámci zaměstnání se podílet na porovnávání vozového parku Říše a bývalého Československa. Vliv rodinného prostředí však pro něho ne vždy byl výhodou a o pár let později mu způsobil nejtěžší chvíle jeho života.

Studium dopisů zasílaných Leopoldem v letech 1939-1942, odhalilo nepříliš idylické pracovní prostředí u Říšských drah. Na těchto podmínkách se do značné míry podílel i princův vztah k Čechům, jenž byl podle jeho nadřizených příliš „laskavý“. Spojení nedobrých osobních vztahů na pracovišti a osobní zájem o dění v Protektorátu přivedlo prince nejprve do vězení a později i před zvláštní soud v Berlíně. Na vině bylo jeho vyjádření k atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha: „*Škoda, že tu svini hned nezastřelili*“. Z doby jeho věznění se dochovalo značné množství dopisů a tento materiál lze považovat za jednu z nejcennějších součástí celé pozůstalosti. Žádné jiné dopisy neodhalují vnitřní rozpoložení jedince jako právě tyto z vězení, nicméně v jejich případě se o to více nesmí zapomínat na vliv autocenzury. Nezdá se však, že by byla nějak radikální, jelikož v Leopoldově chování

nelze vidět nějaké velké či nelogické posuny. Tyto dopisy jsou cenné i svou četností, neboť vězeňský režim paradoxně přinutil prince psát mnohem častěji, než jak činil na svobodě.

Za své provinění ze „zákeřnosti“ byl nakonec shledán vinným a odsouzen na 1 rok a 9 měsíců vězení, což nebyl ve výsledku nijak tvrdý trest s ohledem na to, že řada jiných byla za totéž provinění poslána do koncentračního tábora nebo popravena. Sám Leopold považoval verdikt za nečekaně přísný. Svůj výrok vyřkl zcela spontánně a nepovažoval se za žádného odbojáře. Po několika měsících mu bylo intervencí neznámé osoby umožněno odpykat si trest v podobě vojenské služby. Na frontu se však dostal až na počátku roku 1945 a velmi brzy padl do sovětského zajetí. Jeho spřízněnost s náchodským krajem se projevila i po válce, když usiloval o povolení usadit se nedaleko bývalého rodinného velkostatku. Toto přání ovšem československé orgány zamítly a poslaly ho do sběrného do tábora v Meziměstí, odkud byl v říjnu 1946 odsunut do Německa.

Výzkum rodiny Schaumburg-Lippe není v žádném případě vyčerpán. Další vědecké bádání je možné zaměřit hned několika směry: na období první světové války a vojenskou službu prince Friedricha, podrobněji analyzovat průběh pozemkové reformy na náchodském velkostatku, pro druhoválečné období analyzovat další korespondenci v rámci širšího okruhu rodiny či se pokusit o komparaci osudů a názorů s primogeniturou rodu v Říši.

Použitá literatura

archivy

STÁTNÍ OBLASTÍ ARCHIV ZÁMRSK (SOA Zámrsk) - Rodinný archiv Schaumburg-Lippe

fond Friedrich zu Schaumburg-Lippe (1868-1945)

fond Antoinetta zu Schaumburg-Lippe (1885-1963)

fond Leopold zu Schaumburg-Lippe (1910-2006)

fond Dvůr a domácnost

BUNDESARCHIV - Bestand Reichsjustizministerium

VOJENSKÝ ÚSTŘEDNÍ ARCHIV - VOJENSKÝ HISTORICKÝ ARCHIV PRAHA (VÚA-VHA Praha)

fond Ředitelství opevňovacích prací

fond Ředitelství vojenských lesních podniků

fond Ženijní skupinové velitelství V

fond RSHA

fond Stavební ředitelství

Sbírka Kvalifikačních listin

Sbírka Osobních spisů 255/46 Sb.

Sbírka Gestapo a SD Berlín

NÁRODNÍ ARCHIV (NA)

fond Svaz československých velkostatkářů

fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě

fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu

fond Úřad říšského protektora (dodatky s priority)

fond Ministerstvo zahraničí, IX. odbor

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV NÁCHOD (SOkA Náchod)

Pamětní kniha města Náchoda I. (1904-1918)

Pamětní kniha města Náchoda II. (1919-1929)

Pamětní kniha města Náchoda III. (1930-1938)

Pamětní kniha města Náchoda IV. (1938-1942)

Pamětní kniha města Náchoda V. (1943-1944)

Pamětní kniha města Náchoda VI. (1945-1947)

periodika

Náchodské listy

U nás

Pochodeň

Vydané dokumenty

BENEŠ, Edvard, *Odsun Němců z Československa: výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940-1947*, Praha, Dita, 1996

Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1918-1919

Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1920

VONDROVÁ, Jitka, *Češi a sudetoněmecká otázka 1939-1945: dokumenty*, Praha, Ústav mezinárodních vztahů, 1994

paměti a deníky

GOEBBELS, Joseph, *Deníky 1935-1939*, sv. 3, Praha, Naše vojsko, 2009

GOEBBELS, Joseph, *Deníky 1940-1942*, sv. 4, Praha, Naše vojsko, 2010

GOEBBELS, Joseph, *Deníky 1943-1945*, sv. 5, Praha, Naše vojsko, 2010

METTERNICHOVÁ, Tatiana, *Svědectví o neobyčejném životě*, Praha, Panorama, 1992

ŠIMÁNĚ, Jan, *Je tady gestapo!: záznam některých událostí na Náchodsku za okupace Československa 1938-1945*, Jan Šimáně, 1946

Odborná literatura

ANDERS-BAUDISCH, Freia, Die verurteilte Alltagskommunikation: Heimtückefälle vor den Sondergerichten des Reichsgaues Sudetenland in: *Historie okupovaného pohraničí 1938-1945*, sv. 2, 1998

BAŠTECKÁ, Lydia (ed.), *Náchod*, Praha, Lidové noviny, 2004

BENDA, Josef, *Restituce majetku bývalých šlechtických rodů po roce 1989*, Praha, nakl. Tulačková Lucie, 2013

BIMAN, Stanislav - CÍLEK, Roman, *Poslední mrtví, první živí: české pohraničí květen až srpen 1945*, Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství, 1989

BOUZA, Erik, Hospodaření velkostatku ve východočeském pohraničí v letech 1938-1945, in: *Východní Čechy 1964: vlastivědný sborník prací o přírodě, dějinách a hospodářství východních Čech*, Východočeské nakladatelství, 1964

BRANDES, Detlef, *Germanizovat a vysídlit: nacistická národnostní politika v českých zemích*, Praha, Prostor, 2015

CONZE, Eckart, *Von Deutschem Adel: Die Grafen von Bernstorff im zwanzigsten Jahrhundert*, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 2000

ČERNÝ, Bohumil - OTÁHAL, Milan, *Češi, Němci, odsun: diskuse nezávislých historiků*, Praha, Academia, 1990

ČERNÝ Vladimír, Smutný konec náchodských knížat, in: *Tajemství české minulosti*, č. 7-8, 2013

Československý Červený kříž v Náchodě (duben 1945 - květen 1946)

DVOŘÁČEK, Bohumil: *Z galerie osobností Nového Města nad Metují*, Nové Město nad Metují, 2008

DULÍČEK, Lukáš, *Východočeši pod císařským praporem: c. a k. pěší pluk č. 18 v první světové válce*, Hradec Králové, 2015

ELSTER, Otto, *Wilhelm, Prinz zu Schaumburg-Lippe, Edler Herr zu Lippe, Graf zu Schwalenberg und Sternberg... geb. 12. XII. 1834, gest. 4. IV. 1906. Ein Bild seines Lebens und Wirken*, Neustadt an der Mettau, 1906.

EMMERT, František, *Mobilizace 1938: chtěli jsme se bránit!*, František Emmert, 2015

FRAJDL, Jiří - KMONÍČEK, Jiří, *Květen 1945 ve východních a severovýchodních Čechách: sborník dokumentů k 20. výročí osvobození ČSSR sovětskou armádou*, Havlíčkův Brod, Východočeské nakladatelství, 1965

FROMMER, Benjamin, *Národní očista: Retribuce v poválečném Československu*, Praha, Academia, 2010

- GLASSHEIM, Eagle, *Urození nacionalisté: české šlechta a národnostní otázka v 1. polovině 20. století*, Praha, Garamond, 2012
- GOTTWALDT, Alfred, *Eisenbahner gegen Hitler: Widerstand und Verfolgung bei der Reichsbahn 1933-1945*, Wiesbaden, Marixverlag, 2009
- GRUNTOVÁ, Jitka - VAŠEK, František, *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*, Praha, Naše vojsko, 2008
- HAZDRA, Zdeněk, Šlechta v době Mnichova 1938 a za druhé světové války, in: KNOZ, Tomáš - DVOŘÁK, Jan (ed.), *Šlechta v proměnách věků*, Brno, Matice moravská, 2011
- HAZDRA, Zdeněk - HORČIČKA, Václav - ŽUPANIČ, Jan, *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*, Praha, Ústav pro studium totalitních režimů, 2011
- HORÁK, Ondřej, *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním: příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*, Praha, Libri, 2010
- HORČIČKA, Václav - ŽUPANIČ, Jan, *Šlechta na křižovatce: Lichtenštejnové, Schwarzenbergové a Colloredo-Mannfeldové v 1. polovině 20. století*, Praha, Pankrác, 2017
- HOŘEJŠ, Miloš, Šlechta a nacistická pozemková politika v českých zemích, in: HAZDRA, Zdeněk - HORČIČKA, Václav - ŽUPANIČ, Jan, *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*, Praha, Ústav pro studium totalitních režimů, 2011
- HOŘEJŠ, Miloš - ŠTOLLEOVÁ, Barbora, Reorganizace hospodářské správy - nástroj germanizace českého hospodářství, in: JANČÍK, Drahomír - KUBŮ, Eduard (eds.), *Nacionalismus zvaný hospodářský: střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859-1945)*, Praha, Dokořán, 2011
- CHARBURSKÝ, Miloš - KMONÍČEK, Josef, *Život v zatmění: kapitoly z let 1938-1945 ve východních Čechách*, Hradec Králové, Kruh, 1980
- JANČÍK, Drahomír, Pozemková reforma - nástroj nacionálního přerozdělení půdního fondu, in: JANČÍK, Drahomír - KUBŮ, Eduard (ed.), *Nacionalismus zvaný hospodářský: střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859-1945)*, Praha, Dokořán, 2011
- JÁNSKÝ, Zdeněk, *Generál jízdy Vilém princ ze Schaumburg-Lippe*, Hradec Králové, Komitét pro udržování památek z války 1866, 2006
- JÁNSKÝ, Zdeněk, Poslední válečné události v roce 1945 v Náchodě a okolí, in: *Stopami dějin Náchodska 6*, Náchod, Sborník Státního okresního archivu Náchod, 2010
- JARKOVSKÁ, Lucie, *Odplata, či spravedlnost: mimořádné lidové soudy 1945-1948 na Královéhradecku*, PROSTOR, 2008

- KALÁBOVA, Hana - JÁNSKÝ, Zdeněk, *Generál jízdy Vilém princ ze Schaumburg-Lippe*
Katalog Výstavy 38 Náchod: 19. červen – 15. srpen 1938, Národohospodářské družstvo Náchodsko, Náchod, 1938
- KAUCKÁ, Kristýna, První československá pozemková reforma před Společností národů. Majetkoprávní spory s říšskoněmeckými a maďarskými velkostatkáři, in: *Moderní dějiny*, r. 23, č. 1, 2015
- KERSHAW, Ian, *Hitler: 1936-1945: Nemesis*, Praha, Argo, 2004
- KOCIAN, Jiří, České politické strany a řešení německé otázky v Československu v roce 1945, in: FAJMON, Hynek - HLOUŠKOVÁ, Kateřina (eds.), *Konec soužití Čechů a Němců v Československu: sborník k 60. výročí ukončení II. světové války*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005
- KMONÍČEK, Josef, K problematice nacistické okupace Náchodska v letech 1939-1940, in: *Východní Čechy 1964: vlastivědný sborník prací o přírodě, dějinách a hospodářství východních Čech*, 1964
- KMONÍČEK, Josef, *Návrat domů: poměry pohraničí severovýchodních Čech v letech 1945-1948*, Hradec Králové, Kruh, 1982
- KMONÍČEK, Josef - VAŠEK, František, *Zpřetrhané sítě*, Hradec Králové, Kruh, 1990
- KOŤÁTKO, Jiří, Osvobodíme navždy od Němců půdu československého venkova, in: BERNARD, Vilém – BRÁNIK, Paľo – FIERLINGER, Zdeněk, *Za nové Československo: sborník článků, projevů a dokumentů*, Praha, Svoboda, 1945
- KRÁL, Václav, *Otázky hospodářské a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938-1945*, díl I, Praha, Čs. akademie věd, 1957
- KRÁL, Václav, *Zločiny proti Evropě*, Praha, Naše vojsko, 1964
- KUBŮ, Eduard, *Německo - zahraničněpolitické dilema Edvarda Beneše (hospodářské vztahy s Německem v československé zahraniční politice let 1918-1924)*, Praha, Univerzita Karlova, 1994
- KUBŮ, Naděžda, Historické počátky souboru zpřístupněných hradů a zámků u nás, osudy šlechtických sídel po druhé světové válce v návaznosti na vývoj památkové péče, in: HAZDRA, Zdeněk - HORČIČKA, Václav - ŽUPANIČ, Jan (ed.), *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*, 2011
- KUČERA, Jaroslav, *Odsun nebo vyhnání?: sudetští Němci v Československu v letech 1945-1946*, Praha, H&H, 1992
- KUKLÍK, Jan, Dekrety prezidenta republiky ve vztahu k německé a maďarské menšině, in: FAJMON, Hynek - HLOUŠKOVÁ, Kateřina (eds.), *Konec soužití Čechů a Němců*

v Československu: sborník k 60. výročí ukončení II. světové války, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005

KUKLÍK, Jan a kol., *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v čs. dějinách 20. století*, Praha, Auditorium, 2011

MAŠEK, Petr, *Modrá krev: minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha, Mladá fronta, 1999

METELKA, Jaroslav, *Henleinovci a demokraté: boj proti fašismu a za obranu republiky v pohraničí severovýchodních Čech 1935-1938*, Trutnov, ONV, 1970

METELKA, Jaroslav, *Osudný podzim 1938 v pohraničí severovýchodních Čech*, Hradec Králové, 1973

MÜHLSTEIN, Ludvík, *Česká Skalice. Ratibořice*, město Česká Skalice, 1996

MÜHLSTEIN, Ludvík, *Květen 1945 na Českokalicku*, Česká Skalice, Muzeum Boženy Němcové, 1975

NÁDENÍK, Otakar - KAPLAN, Václav, *Pevnost Dobrošov z roku 1938*, Náchod, Okresní muzeum, 1971

NETÍK, Jiří - BOUZA, Erik, *KSC na Náchodsku v boji za národní osvobození proti fašistickým okupantům*, Náchod, 1975

NOVOTNÝ, Gustav, *Konfiskace a uvalování nucených správ na pozemkový majetek velkostatků v českých zemích v době nesvobody 1938-1945*, in: *České a slovenské zemědělství v letech druhé světové války: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17. a 18. 4. 1996*, Uherské Hradiště, studie Slováckého muzea, 1/1996

OTÁHAL, Milan, *Zápas o pozemkovou reformu v Československu*, Praha, Československá akademie věd, 1963

Pamětihodnosti panství Náchod a osudy úředníků spravujících toto panství v posledních pěti desetiletích. V červenci 1942 sepsáno penzionovaným důchodním Janem Müllerem, který zde byl v tomto období zaměstnán, Liberec, Bor, 2007

PEROUTKA, Ferdinand, *Budování státu*, Praha, NLN, 1991

PRŮCHA, Václav, *Včlenění českého zemědělství do systému válečného řízeného hospodářství nacistického Německa*, in: *České a slovenské zemědělství v letech druhé světové války: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17. a 18. 4. 1996*, Uherské Hradiště, studie Slováckého muzea, 1/1996

PRŮCHA, Václav - OLŠOVSKÝ, Rudolf, *Vliv nacistické okupace na československé hospodářství*, in: *Nacistická okupace Evropy: sborník referátů z III. mezinárodního kongresu dějin evropského odboje v Karlových Varech v září 1963*, I/3, Praha, Naše vojsko, 1966

RODR, Josef, *Jiří Stanislav Guth-Jarkovský vždy k službám*, Ústí nad Orlicí, Oftis, 2004

RYCHLÍK, Jan, Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu, in: *Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti: sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994*, Uherské Hradiště, 1994

SÁDLO, Václav, *Aby se nezapomnělo...: příběhy obětí nacistické perzekuce z Náchodska, Hronovska, Policka a Českokalicka 1938-1945*, Náchod, Bor

SÁDLO, Václav, *Běloveská tragédie: příčiny, průběh a následky*, Náchod, 2006

SÁDLO, Václav - ČTVRTEČKOVÁ, Alena, *Náchod za Protektorátu*, Náchod, Regionální muzeum v Náchodě, 2012

SÁDLO, Václav, Neznámá tragédie Náchodska z doby prvního stanného práva, in: HELMIČOVÁ, Šárka, *Perzekuce bez soudu: cesta k vyhlazení Čechů*, Praha, Český svaz bojovníků za svobodu, 2006

SLEZÁK, Lubomír, Pozemková reforma v Československu 1919-1935, in: *Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti: sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994*, Uherské Hradiště, 1994

SLEZÁK, Lubomír, Tvůrci, kritikové a odpůrci pozemkové reformy, in: *Moderní dějiny: sborník k dějinám 19. a 20. století*, sv. 1, Praha, Historický ústav, 1993

STANĚK, Tomáš, *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, Praha, Academia, 1991

STANĚK, Tomáš, *Perzekuce 1945: perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945*, Praha, 1996

STANĚK, Tomáš, *Tábory v českých zemích 1945-1948*, Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, Tilia, 1996

ŠTOLLEOVÁ, Barbora, *Pod kuratelou Německé říše: zemědělství Protektorátu Čechy a Morava*, Praha, Karolinum, 2014

VÁŠEK, František, Diverzní a psychologické operace II. oddělení Abwehru v severovýchodních Čechách a severozápadní Moravě 1936-1939, in: RADVANOVSÝ, Zdeněk (ed.), *Historie okupovaného pohraničí 1938-1945*, sv. 1, Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Purkyně, 1998

VLČKOVÁ, Věra, *Květen 1945 v České Skalici - bitva o město*, Červený Kostelec, Pavel Mervart, 2016

WAGNER, Martin, Konfiskace nepřátelského majetku podle dekretu prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. v obci Rokytnice nad Jizerou a okolí, in: KUKLÍK, Jan a kol., *Konfiskace, pozemková reforma a vyvlastění v československých dějinách 20. století*, Praha, Auditorium, 2011

ZIMMERMAN, Volker, *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*, Praha, Argo, 2001